

Zamejski, obmejni, čezmejni

Slovenci v Furlaniji - Julijski krajini
deset let po vstopu Slovenije
v šengensko območje

ZAMEJSKI, OBMEJNI, ČEZMEJNI

**SLOVENCİ V FURLANIJI - JULIJSKI KRAJINI
DESET LET PO VSTOPU SLOVENIJE V ŠENGENSKO OBMOČJE**

Uredila:
Štefan Čok in Anja Škarabot

Trst, 2019

ZAMEJSKI, OBMEJNI, ČEZMEJNI

SLOVENCİ V FURLANIJİ - JULIJSKI KRAJINI

DESET LET PO VSTOPU SLOVENIJE V ŠENGENSKO OBMOČJE

Uredila

Štefan Čok, Anja Škarabot

Založnik

Slovenski raziskovalni inštitut – SLORI

Prevodi italijanskih besedil v slovenščino

Vesna Medved in Jerneja Umer Kljun

Jezikovni pregled

Jasmina Vajda Vrhunec

Oblikovanje

Martina Pettiroso

Platnica

Pika - Chiara Sepin

Tisk

Tiskarna Grafica Goriziana

Naklada

250 izvodov

Trst, 2019

Zbornik je nastal v okviru projekta *Zamejski, obmejni, čezmejni. Slovenci v Furlaniji - Julijski krajini deset let po vstopu Slovenije v šengensko območje*, ki ga financira Avtonomna dežela Furlanija - Julijska krajina. 67. odst., črka e) 7. člena D.Z. št.25/2016.

REGIONE AUTONOMA
FRIULI VENEZIA GIULIA

Zbornik prinaša prispevke, ki so bili predstavljeni na zaključni konferenci projekta v Gorici (18. in 19. oktobra 2018) in na dveh uvodnih srečanjih na Trbižu (7. septembra 2018) in v Miljah (21. septembra 2018).

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in študijska knjižnica, Trst

323.15(450.36=163.6)

ZAMEJSKI, obmejni, čezmejni : Slovenci v Furlaniji - Julijski krajini deset let po vstopu Slovenije v šengensko območje / uredila Štefan Čok in Anja Škarabot ; [prevodi italijanskih besedil v slovenščino Vesna Medved in Jerneja Umer Kljun]. - Trst : Slovenski raziskovalni inštitut, 2019

1. Čok, Štefan
2. Škarabot, Anja

1055614

KAZALO

Uvod <i>Štefan Čok</i>	9
Šengen in italijansko-slovensko obmejno območje	
Izzivi politike	
Evropa: naš dom, naša skupna prihodnost <i>Piero Fassino</i>	13
Evropska unija: najboljša rešitev v slovenski zgodovini <i>Dimitrij Rupel</i>	22
Izzivi povezovanja	
Narodne manjšine kot dejavnik pri spodbujanju čezmejnega sodelovanja <i>Greta Klotz</i>	29
Življenje z mejo in v obmejnem prostoru: identiteta, sobivanje in sodelovanje v Gorici po vstopu v šengensko območje – izsledki lokalne raziskave <i>Moreno Zago</i>	35
Šengensko območje: občutek varnosti in mejni nadzor – izsledki nacionalne raziskave <i>Moreno Zago</i>	47
Uporaba meje v Gorici in Novi Gorici: izkušnje in vloge <i>Simone Araldi</i>	55
Izzivi sodobnosti	
Znanstveni pogled na šengensko čezmejno stvarnost <i>Igor Jelen</i>	63
(Raz)deljena Evropa: družbena konvergenca in divergenca na območjih stika <i>Milan Bufon</i>	68
Razvoj spominov na mejo med družinskimi zgodbami in javno razpravo <i>Alessandro Cattunar</i>	74
Meje in izzivi sodobnosti ob deseti obletnici vstopa Slovenije v šengensko območje <i>Guglielmo Cevolin</i>	78
Znanstveni pogled na šengensko čezmejno stvarnost – s stališča jezikoslovja <i>Danila Zuljan Kumar</i>	81
Meje, kraji in identitete: obdobje zidov ali mostov? <i>Moreno Zago</i>	85

Pogledi iz naše regije**Tromeja med Italijo, Slovenijo in Avstrijo ter šengenski prostor**

Obmejna območja – laboratoriji lokalnega trajnostnega razvoja 91
Francesco Marangon

Izzivi tromeje po šengnu 96
Rudi Bartaloth

Slovenska jezikovna skupnost na tromeji: potenciali in stvarnost (izbrani vidiki) 99
Nataša Gliha Komac

Kekčeva domačija – primer dobre prakse na turističnem področju 103
Mitja Lo Duca

Regionalno povezovanje – predpogoj in izhodišče za vsestranski napredek 105
Felix Wieser

Istra v dobi šengna

Šengenska ureditev in javna uprava na obmejnih območjih 111
Laura Marzi

Prihodnost priložnosti v Istri brez meja 115
Alberto Scheriani

Šengen na področju šolstva: neuresničena pričakovanja 117
Fiorella Benčič

Italijanska samoupravna narodna skupnost Ankaran, naravna vez 119
 med Miljami in slovensko obalo
Linda Rotter

Šengen in slovenska narodna skupnost v deželi Furlaniji - Julijski krajini**Gospodarski prostor**

Manjšinske skupnosti in gospodarstvo 123
Sara Brezigar

Stanje slovenskega gospodarstva na Goriškem in Tržaškem: raziskovalni projekt 128
 in prva dognanja
Igor Guardiancich

Šengen in vloga gospodarskih organizacij slovenske narodne skupnosti v Italiji 140
Andrej Šik

Collio – Brda: evropska regija? 144
 Status quo in/ali nove razvojne perspektive za naše vinarje
Mara Černic

Šengen in vsakodnevna izkušnja podjetnika 148
Fabrizio Polojaz

Medijski prostor

Deset let po vstopu Slovenije v šengensko območje <i>Ezio Gosgnach</i>	153
Fizično mejo smo včasih tudi sami premikali, zdaj odpravljamo mejo v glavi <i>Aleksander Koren</i>	156
Če ga jemljemo zares, je šengen darilo medijem <i>Antiša Korljan</i>	158
Spoštljiv pogled k rojakom v sosednjih krajih: petindvajset dopisniških let med Slovenci v Italiji <i>Mirjam Muženič</i>	160
Novi Matajur: ne samo priča, temveč glas potrebe po vedno večjem sodelovanju <i>Miha Obit</i>	163
Novi glas med ohranjanjem tradicije in novimi izzivi <i>Jurij Paljk</i>	165
Čezmejno sodelovanje elektronskih medijev <i>Marco Tavčar</i>	167

Uvod

Štefan Čok, *Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI)*

Zamejski, obmejni, čezmejni. Slovenci v Furlaniji - Julijski krajini deset let po vstopu Slovenije v šengensko območje je zahteven naslov, ki ga je Slovenski raziskovalni inštitut (v nadaljevanju SLORI) izbral za projekt, ki se je letos odvijal v sklopu projektov, ki jih je Avtonomna dežela Furlanija - Julijska krajina podprla prek izjemnega razpisa na podlagi alineje e) 67. odstavka 7. člena D. Z. št. 25/2016.

Naslov ni zahteven le zaradi obsežne tematike, ki jo eksplicitno obravnava, temveč tudi zaradi drugih vprašanj, ki se za naslovom skrivajo. Razmišljanje SLORI-ja je namreč na začetku izhajalo iz osnovne ugotovitve, da se lahko posledice, ki jih je imel padec meje na slovensko skupnost v Italiji, uspešno obravnavajo le s širokim in pluralnim pristopom ter s široko in kvalificirano skupino partnerjev, ki so odraz tako slovenske skupnosti kot širše italijansko govoreče družbe, ter z obravnavo različnih strok in (dobesedno) celotnega slovensko-italijanskega obmejnega območja, vse od Trbiža do Milj. Želeli pa smo se predvsem izogniti golemu proslavljanju: vstop Slovenije v šengensko območje ob proslavljanju terja tudi razmišljanje o še odprtih problemih in postavitvi slovensko-italijanskega obmejnega območja v širši evropski okvir. Zbornik tako sestavljajo trije vsebinsko ločeni deli: prvi in tretji del zajemata prispevke iz zaključnega dogodka projekta, ki se je odvijal v Gorici 18. in 19. oktobra 2018, drugi del pa zajema prispevke iz dveh uvodnih srečanj na Trbižu (7. septembra 2018) in Miljah (21. septembra 2018).

Prvi del zbornika (Gorica, 18. oktober 2018) obravnava vprašanje čezmejnega območja z različnih vidikov splošnega značaja: uvodno poglavje vsebuje razmišljanji dveh politikov in državnikov, ki nedvomno spadata med najboljše poznavalce sodobne evropske politične scene in okoliščin, ki so privedle do padca slovensko-italijanske meje.

Razmišljanje se nadaljuje prek predstavitve raziskav, ki so sad dela, ki ga je bocenski EURAC opravil v sodelovanju z drugimi ustanovami na zahtevo Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi, ter dela, ki so ga študenti Oddelka za politične vede Univerze v Trstu opravili v sklopu projekta. Različni izvedenci, ki so v tretjem poglavju podali svoja mnenja o italijansko-slovenski meji v današnjem času, zaključijo uvodni, splošni del razmišljanja o šengnu danes.

Drugi del zbornika (Trbiž, 7. september, in Milje, 21. september 2018) se loteva vprašanja z »geografskega vidika«, z referati iz dveh uvodnih srečanj projekta, ki sta se odvijali na dveh koncih slovensko-italijansko meje. Četrto poglavje tako obravnava območje slovensko-italijansko-avstrijske tromeje s posebnim poudarkom na območju Kanalske doline, peto poglavje pa se spušča na skrajni jug obmejnega območja, v severnoistrsko miljsko območje.

Zadnji del zbornika (Gorica, 19. oktober 2018) obravnava specifično tematiko slovenske narodne skupnosti v Furlaniji - Julijski krajini. Šesto poglavje je torej posvečeno gospodarskim izzivom šengenskega čezmejnega območja, sedmo pa vprašanju medijev kot povezovalnega sredstva med stvarnostjo Slovencev v Furlaniji - Julijski Krajini in Slovenijo.

Zbornik vsebuje tudi neobičajni prispevek: prek tako imenovane QR-kode za mobilne telefone oziroma spletne povezave dajemo na razpolago bralcu krajši videoposnetek, ki ga je v sklopu projekta pripravila skupina mladih in na tak način odkrila posebnosti slovensko-italijanske meje.

V ozadju zbornika in celotnega projekta tiči osnovno prepričanje, da je predstavljal in da predstavlja konec mejnih kontrol bistveni korak naprej v italijansko-slovenskem čezmejnem prostoru. Prost prehod državne meje pa je prej izjema kot pravilo, vsaj od vzpostavitve modernih držav – prav zaradi tega predstavlja šengenski sporazum neprecenljivo dragocenost, ki se je včasih ne zavedamo dovolj in ki jo lahko ohranimo le prek vsakodnevne pozornosti, tudi pri reševanju tistih problemov, ki jih lahko ustvari odprava mejnih kontrol.

10 Vloga slovenske narodne skupnosti v Furlaniji - Julijski krajini je v tem kontekstu še kako dragocena: od njene sposobnosti, da se dejavno in uspešno vključi v nove čezmejne dinamike, ki jih šengenski prostor ustvarja ali ki bi jih moral ustvarjati, je odvisen ne le njen prihodnji razvoj, temveč v nezanemarljivi meri celoten razvoj tega prostora.

Slovensko-italijansko obmejno območje ne le deset let po vstopu Slovenije v šengensko območje, temveč tudi čez dvajset let: tako bi lahko obnovili smisel pričujočega zbornika in projekta, iz katerega je ta nastal, v prepričanju, da predstavljajo spremembe, ki jih je padec meje povzročil (ali bi jih moral povzročiti, a jih še ni), zanimivo tematiko, ki bo v prihodnosti terjala dodatno poglobitev.

Šengen in italijansko-slovensko obmejno območje

Izzivi politike

Evropa: naš dom, naša skupna prihodnost

Piero Fassino, *Študijski center za mednarodno politiko (CeSPI)*

Za povabilo se zahvaljujem Slovenskemu raziskovalnemu inštitutu, raziskovalnemu središču Dialoghi Europei in Univerzi v Trstu ter med nami pozdravljam župana Gorice in Nove Gorice ter predstavnike institucij. Zahvaljujem se tudi vsem študentom in njihovim profesorjem, ki so danes z nami.

Zelo sem vesel, da sem znova v teh krajih, ki sem jih dolgo obiskoval v okviru različnih političnih funkcij. Vrsto let sem se posvečal vzhodni meji, odnosom med Italijo in Slovenijo, življenju manjšin na tej in oni strani meje, ki je danes odprta, in širitvi Evropske unije ter pri tem spremljal vse mejnike, ki jih je dežela Furlanija - Julijska krajina dosegla v procesu evropskega povezovanja.

Vstop v šengensko območje je bil za Slovenijo odločilen korak na poti evropskega povezovanja. Zelo me veseli, da lahko danes praznujem deseto obletnico srečanja z ministrom Ruplom, s katerim sem sodeloval v času, ko sva bila oba člana vlade. Ko sem vstopil v to dvorano, sem takoj pomislil na Darka Bratino. Posebej pomemben je njegov prispevek k dialogu med Slovenci in Italijani ter k vzpostavitvi politike vključevanja za spodbujanje sožitja v deželi, ki so jo v preteklosti prizadele vojne in trenja.

V teh dneh praznujemo stoto obletnico konca prve svetovne vojne. To bo tudi izhodišče mojega prispevka, saj sta bila prva svetovna vojna in dogajanje po njej uvod v številne dogodke, ki so na tem območju pustili globoke sledi. Prisotnim študentom priporočam, da skušajo izkoristiti priložnost in obišejo razstavo v muzeju *Les Invalides* v Parizu, ki je posvečena dogajanju v Evropi med letoma 1918 in 1923, ko so v Srednji in Vzhodni Evropi nastale nove nacionalne države kot posledica razpada velikih imperijev: Otomanskega, Nemškega in Ruskega cesarstva ter Avstro-Ogrske. Versajska mirovna pogodba in z njo povezane nadaljnje pogodbe o posameznih območjih so oblikovale nov politični zemljevid, vendar je to vodilo v napetosti, nesoglasja in celo nove spore.

Med letoma 1918 in 1923 so na pogorišču imperijev nastale nove države, zarisane so bile nove meje, številna ozemlja pa so prešla pod novo oblast, kar je povzročilo boleča množična izseljevanja in sprožilo nastanek novega iredentizma. Po podpisu Trianonske pogodbe (avgusta 1920) je morala Madžarska del svojega ozemlja prepustiti Romuniji, Češkoslovaški ter Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (prihodnji Jugoslaviji), zaradi česar je njena površina obsegala le še tretjino nekdanje Ogrske.

S sevreško mirovno pogodbo (podpisano julija 1920) in lozansko mirovno pogodbo (podpisano avgusta 1923) je bila določena razdelitev Otomanskega cesarstva, poleg Turčije pa sta bila predvidena tudi nastanek Armenije in Kurdistan ter razdelitev Srednjega vzhoda (Sirija in Libanon sta prišla pod francoski mandat, Palestina in arabska regija pa pod britanskega). S Saintgermainsko pogodbo (podpisano septembra 1920) so bile načrtane meje nove Avstrije in priznana je bila suverenost Italije nad Tridentinskim, Furlanijo, Julijsko krajino, Istro in Dalmacijo. Meje so bile nato dokončno določene z Rapalsko pogodbo (junija 1920), ki je bila sklenjena med Italijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Izvajanje teh pogodb je povsod povzročilo izseljevanje prebivalstva, kršenje manjšinskih pravic in spore, ki so pogosto prerasli v oborožene spopade; to je bilo na neki način nadaljevanje prve svetovne vojne, ki ni bilo nič manj krvavo. Dovolj je, če omenimo, da je po zavrnitvi sevreške mirovne pogodbe Kemal Atatürk odstavil Sultana ob podpori mladoturkov, ki so zakrivali genocid nad Armenci in poboje grškega prebivalstva v mestu Smirna ob koncu grško-turške vojne. Sevreško mirovno pogodbo je nato zamenjala lozanska mirovna pogodba. Dokaz, kako daljnosežne so posledice zgodovinskih dogodkov, je stoletje dolg boj Kurdev za lastno neodvisno državo, ki je bila predvidena z zavrnjeno sevreško mirovno pogodbo.

- 14 Rojstvo nove Evrope je bilo zapleteno, težko, boleče. Za številne zgodovinarje je zato druga svetovna vojna tudi otrok nesoglasij in sporov, ki jih versajski mir ni odpravil, temveč celo poglobil.

V istem obdobju nastopi kriza demokracije: v Nemčiji in Italiji se na oblast povzpne fašizem in nacizem, sorodni avtoritarni sistemi pa zavladajo tudi na Madžarskem in Poljskem ter v Albaniji, Romuniji in Grčiji. Spore, ki jih ni razrešil versajski mir, je leta 1938 preračunljivo izpostavljal Hitler, da bi z Münchenskim sporazumom pridobil oblast nad Bohemijo in Moravsko ter dosegel aneksijo Avstrije (anšlus).

Spori so zaznamovali tudi drugo svetovno vojno, ki je še enkrat posegla v zemljepisno karto Srednje in Vzhodne Evrope ter premaknila meje, kar je povzročilo nove selitve prebivalcev Nemčije, Poljske, Češkoslovaške in Jugoslavije. Titovi partizani so okupirali Trst in del Julijske krajine, Istra in Dalmacija pa sta prišli pod Jugoslavijo, zaradi česar je bilo 300.000 Italijanov prisiljenih zapustiti svoje domove. Meja, ki je razdelila Gorico ter Trst in Julijsko krajino ločila od Istre, je postala del železne zaveze, ki je potekala od Finske do Grčije, in za pol stoletja Evropo prerezala na pol: na eni strani je nastal komunistični blok, ki je bil pod vplivom Sovjetske zveze, na drugi pa zahodni blok, ki je temeljil na zavezništvu med Združenimi državami Amerike in nastajajočo Evropsko unijo.

Le nekaj kilometrov od te dvorane se je raztezala »meja trpljenja«, ki je bila načrtana po dolgem obdobju nasilja: leta 1941 je Italija najprej napovedala vojno Jugoslaviji in okupirala Slovenijo, na koncu vojne pa je tudi sama postala žrtev, ko so

Titovi partizani zasedli Julijsko krajino ter Istro in Dalmacijo, od koder se je izselilo več sto tisoč Italijanov, ki so bili pregnani iz svojih domov. Vse to sem poudaril, ker je bila zgodovina Evrope in naših narodov tudi v dvajsetem stoletju zaznamovana z bolečino, trpljenjem, trenji in spori, ki so prizadeli in pogosto povsem spremenili življenje mož, žena, družin in celotnih skupnosti. Zaradi tega lahko še toliko bolj cenimo pomen, ki ga je imela ustanovitev Evropske unije. Takšno povezovanje je vse prej kot samoumevno, če pomislimo, da je Evropa samo v tridesetih letih doživela dve svetovni vojni.

Izhodišče za pripravo Rimske pogodbe, ki je bila podpisana leta 1957, je bila želja po prekinitvi večstoletnega obdobja, ko so se evropski narodi borili drug proti drugemu v krvavih spopadih, ki so s seboj prinesli samo trpljenje in opustošenje. Prav zato, ker se vojne rane še niso zacelile, so se »ustanovni očetje« odločili, da bodo začeli postopek gospodarskega povezovanja z vzpostavitvijo skupnega evropskega trga, Evropske skupnosti za premog in jeklo (ESPJ) ter Evropske skupnosti za jedrsko energijo (EURATOM), ki je bila usmerjena v skupni razvoj uporabe jedrske energije. Ideja, na kateri temelji proces povezovanja, je torej revolucionarna. To novo obdobje je bilo zrcalna slika stoletij, ko je vsak narod mislil na svojo prihodnost in zasledoval svoje cilje, ne da bi se pri tem oziral na svojega soseda in škodo, ki mu jo je zadal. Proces evropskega povezovanja je predstavljal prelom s takšno miselnostjo, saj se je uveljavilo prepričanje, da načrtovanje prihodnosti s sosedi in skupno delovanje omogočata boljši in varnejši razvoj vsakemu narodu.

15

To je bilo izhodišče procesa, ki traja še danes in je zaslužen za sedemdeset let trajajoče obdobje miru, kakršnega Evropa v dolgih stoletjih še ni doživela. Nove generacije, ki vojne niso izkusile, mir jemljejo kot nekaj povsem samoumevnega in običajnega. Med mladimi danes ni več takšnih, ki verjamejo, da bi v Evropi lahko ponovno izbruhnila vojna. Kadar trdimo, da nam je evropsko povezovanje prineslo sedemdeset let miru, nedvomno govorimo resnico, vendar pa hkrati ne smemo pozabiti, da je prav v teh sedmih desetletjih v Evropi vseeno prišlo do vojne, in to prav na tem področju, na Balkanu, ki so ga med letoma 1991 in 1995 prizadeli grozljivi spopadi.

Junija, ko je Slovenija razglasila neodvisnost, sem bil v Ljubljani in še vedno se živo spominjam takratnega srečanja s Kučanom. Spomnim se tudi dramatičnega nočnega pogovora, ki sem ga imel čez kakšno uro z Ivico Račanom, vodjo hrvaških komunistov, v zapuščenem hotelu gradu Otočec, kjer je vladalo strašljivo vzdušje. Povedal mi je, da se bo čez nekaj ur začela vojna proti Beogradu za hrvaško neodvisnost. Spominjam se obiskov Sarajeva, ki je bilo opustošeno med srbskim bombardiranjem, in tragedije v Srebrenici, kjer so srbske sile pod vodstvom generala Mladića pobile 8000 moških samo zato, ker so bili muslimani. Z grozljivo množico pobojev, etničnih čiščenj, sistematičnih posilstev žensk in koncentracijskih taborišč so balkanske vojne dodaten dokaz, da je Evropska unija ključen dejavnik, ki zago-

tavlja mir in stabilnost; dovolj je že, če pomislimo na območja zunaj nje, ki so se znašla v primežu vojne (poleg Balkana še Kavkaz in Ukrajina).

Šengenski pravni red in evro sta bila temeljnega pomena za poglobitev evropskega povezovanja. Združena Evropa je nastala leta 1957 z Rimsko pogodbo, število držav članic in njen ozemeljski obseg pa sta se postopoma povečevala: »nova Evropa« je na začetku vključevala šest držav Zahodne Evrope, članstvo pa se je s širitvami povečalo na devet, dvanajst, petnajst držav. Padec berlinskega zidu je omogočil, da se je Evropska unija po letu 2004 razširila na vzhod in jug. Danes vključuje osemdvajset držav (po izstopu Združenega kraljestva bo članic sedemindvajset), vsaj deset drugih pa se jih še poteguje za članstvo, med njimi države na Balkanu in Kavkazu, Ukrajina in Moldavija. Po koncu balkanskih vojn, decembra 1995, je bila prav vključitev v evroatlantske povezave (Evropsko unijo in NATO) prepoznana kot ključna za ohranjanje stabilnosti in varnosti na Balkanu. Z daytonskim sporazumom se je državam na Balkanu zagotovil vstop v evroatlantske organizacije, to je v NATO in Evropsko unijo, ki sta bila izbrana kot sredstvo za doseganje dokončne stabilizacije regije, kjer so se že v preteklosti vrstili številni spori. Neologizem »balkanizacija« izraža prav stanje, za katerega so značilni neprestani, nenehni in nerešljivi spori.

16 Kot vsi vemo, je sledila vključitev držav Jugovzhodne Evrope. Slovenija, Romunija, Bolgarija in Hrvaška so danes države članice Evropske unije. Srbija, Črna gora, Albanija, Makedonija in Bosna pa so začele postopek priključitve, za katerega je Evropska komisija pred kratkim navedla, da bi se vsaj za nekatere države lahko zaključil leta 2025. Podobno je NATO odprl svoja vrata Bolgariji, Romuniji, Sloveniji, Hrvaški, Albaniji in Črni gori. Ta proces je še toliko pomembnejši, saj so v regiji še vedno prisotna številna trenja.

V Bosni in Hercegovini, za katero je značilen zapleten institucionalni ustroj, ki združuje tri etnične skupnosti in dve federalni enoti, so se zadnje volitve odvijale v razmerah, ki bi lahko povzročile njen razpad. V Makedoniji pogosto prihaja do konfliktov med Makedonci in Albanci, makedonska večina pa še vedno ni enotna glede dolgoletnega vprašanja o imenu države, kar je pokazal tudi nedavni referendum. Ta je zadeval dogovor vlad o preimenovanju Makedonije v »Severno Makedonijo«, vendar so ga volivci bojkotirali, kar priča o tem, kako lahko prikrita trenja ogrozijo stabilnost in varnost v regiji. Spor med Srbijo in Kosovom še vedno ni bil razrešen, pogajanja, ki jih je omogočila Evropska unija, pa le počasi napredujejo in pogosto ostanejo na mrtvi točki. Celotna Slovenija in Hrvaška, ki sta stabilni državi in članici Evropske unije, sta vpleteni v spor glede meje na morju.

Razvidno je torej, da je evropsko povezovanje edini način za zagotavljanje stabilnosti in miru na Balkanu. Čeprav to potrjujejo številna dejstva, pa vseeno ni povsem samoumevno. Mnogi gledajo na priključitev držav na Balkanu z nezaupanjem. Ti pogosto izražajo tudi nestrinjanje s širitvijo na vzhod po letu 2004. Menim, da je njihovo nasprotovanje neutemeljeno. Državam, ki so bile pol stoletja pod nadvlado

Sovjetske zveze, je širitev omogočila, da so v le nekaj letih doživele prehod v demokracijo in tržno gospodarstvo. Takšen uspeh bi bil težko dosegljiv, če bi Srednja Evropa ostala »nikogaršnja zemlja« in se države ne bi pridružile mednarodnim organizacijam, ki zmanjšujejo možnost za nastanek napetosti in ščitijo pred nestabilnostjo. Prav na primeru Slovenije lahko jasno vidimo, kako odločilno vlogo je imelo članstvo v Evropski uniji pri zagotavljanju politične stabilnosti, socialne kohezije in gospodarske rasti države.

Za zdaj smo skušali razložiti, zakaj je bilo evropsko povezovanje velika priložnost, ki je prebivalcem in državam Evrope omogočila razvoj in svetlejšo prihodnost. Če je še pred desetimi leti to dejstvo bilo splošno sprejeto, danes ni več tako. Glasen je namreč tudi drugi pol, ki evropskega povezovanja ne dojema kot priložnost, temveč kot strošek, breme in oviro na poti napredka, ki bi ga posamezne države dosegle, če bi ostale neodvisne in nepovezane. Volilni izidi v zadnjih treh ali štirih letih v različnih državah (v Nemčiji, na Nizozemskem, v Franciji, Avstriji, Italiji in Sloveniji ter na Madžarskem, Poljskem, Švedskem in Bavarskem) so razkrili utrditev gibanj in strank, ki so volivce nagovarjale s slogani, ki izražajo nasprotovanje procesu evropskega povezovanja. Vprašati se torej moramo, zakaj je do tega prišlo.

Glavnih razlogov je precej, vendar želim biti jednat, zato bom omenil samo dva. Prvi razlog je gospodarska in socialna kriza, s katero smo se soočili. Za nami je desetletna kriza, ki je trajala od leta 2007 do leta 2016 in je mnogim državljanom prinesla skrbi glede varnosti zaposlitve, zanesljivosti prihodkov in prihodnosti otrok. Krize prinašajo trenja in tisti, ki so še posebej prizadeti, iščejo odgovorne za nastanek takšnih razmer. Posledično se je ustvarilo prepričanje, da je bila kriza globalna, ker Evropska unija ni bila sposobna, da bi se z njo spopadla. To je izkrivljena interpretacija, če upoštevamo, da je tudi države zunaj Evropske unije kriza prizadela v enaki meri. Kljub temu je del državljanov menil, da je prav Evropa odgovorna za večjo negotovost v njihovem vsakdanjem življenju. Utrdilo se je prepričanje, ki so ga še dodatno razširila evroskeptična gibanja, in sicer da je bolje, če se države »zaščitijo same«.

Do enakega zaključka pridemo tudi, če izhajamo iz drugega razloga, zaradi katerega mnogi gledajo na Evropsko unijo z nezaupanjem: globalizacija in njeni vplivi. Proces evropskega povezovanja, ki se je začel leta 1957, se je petdeset let razvijal v svetu, ki še ni bil globaliziran. Evropska unija se je lahko posvetila razvoju svojih držav, ne da bi se pri tem morala osredotočati tudi na zunanje vplive. Posledic dogajanj na drugih celinah v našem vsakdanu nismo občutili. Kitajska, Indija, Brazilija in hitro razvijajoče se države, ki so danes gospodarske velesile, vse do konca dvajsetega stoletja niso imele pomembne vloge na trgu. Evropa je zato lahko samozadostno izvajala vse svoje politike. V zadnjih dvajsetih letih so se razmere korenito spremenile, saj so se pojavili novi ključni igralci, v ospredje pa so stopila tudi številna druga hitro rastoča gospodarstva. Ta scenarij je spremenil način

konkuriranja na trgu zaradi nesorazmernih konkurenčnih prednosti, ki so povezane s stroški dela, okoljsko politiko, naložbeno politiko, predpisi s področja zaposlovanja in davčno ureditvijo. Vse to je del javnosti pripeljalo do prepričanja, da Evropska unija ne more nuditi zaščite. Od tod izvira tudi predlog o gradnji zidov, zapiranju meja ter ponovni uvedbi dajatev in carin, ki ga močno podpirajo in zastopajo prav evroskeptična gibanja. V političnem žargonu se je uveljavil nov izraz »suverenizem«, ki označuje takšno politično usmeritev. Države se torej začnejo zapirati znotraj svojih meja, kjer ohranjajo svojo neodvisnost in majhnost v lažnem prepričanju, da se bodo tako lahko bolje zaščitile. Toda biti majhen v velikem svetu pomeni biti zgolj ranljivejši. To je tako, kot da se zaklenemo v hišo in nikoli več ne stopimo na plano – na ta način ne bomo varnejši, temveč bomo postali le zaporniki.

18

Resnično vprašanje tako je, kako naj se Evropska unija odzove na takšno stanje in pridobi zaupanje skeptikov, ki v združeni Evropi vidijo nevarnost. Odgovor je v oživitvi povezovanja, ki bi omogočilo reformo Evropske unije z odpravo njenih trenutnih pomanjkljivosti in omejitev. Če naštejemo nekaj primerov: imamo skupno valuto in enotni trg, vendar pa nimamo enotne davčne ureditve, saj se davčni sistemi posameznih držav razlikujejo. S tem dopuščamo razkorak v konkurenčnosti ter podpiramo prodajo sredstev in selitev družb. Družba Fiat-Chrysler je svoj sedež preselila na Nizozemsko, da bi lahko izkoristila prednosti ugodnejše davčne zakonodaje. Italijanski časopisi so v preteklih mesecih obširno poročali o odločitvi multinacionalke, ki je zaprla eno izmed svojih podjetij v Torinu, vendar ne zaradi selitve proizvodnje na Kitajsko: izbrala je Slovaško, kjer je obdavčitev ugodnejša.

Za vzpostavitev povezanega gospodarskega sistema je treba poenotiti vse elemente: valuto, trg, poleg tega pa tudi davčno zakonodajo, naložbeno politiko, predpise, ki urejajo trg dela, in okoljsko zakonodajo. Potrebujemo torej skupno gospodarsko politiko in ne le monetarne politike.

Podobno lahko trdimo za šengensko ureditev. Pravica do prostega gibanja je dejavnik, ki pomembno prispeva k povezovanju, združevanju in razvoju skupne identitete: današnji mladi se ne opredeljujejo le kot Italijani, Nemci ali Poljaki, temveč v enaki meri tudi kot Evropejci. Šengenski sistem tako zaznamuje začetek evropskega državljanstva, vendar bo za to treba izpeljati še nadaljnje korake, med katerimi so poenotenje nazivov izobrazbe, določitev enakih pogojev za pridobitev možnosti opravljanja poklica ter uskladitev temeljnih pravic, povezanih z družino, zaščito otrok, enakopravnostjo spolov in spolno usmerjenostjo.

Evropska unija mora poleg tega okrepiti svojo socialno razsežnost. Do danes se je ta cilj uresničeval prek evropskih skladov, ki so namenjeni spodbujanju razvojne in kohezijske politike, pri čemer se posebna pozornost posveča najbolj prikrajšanim območjem. Sedaj je čas za kakovostni premik, ki ga lahko dosežemo z oblikovanjem pristnega evropskega socialnega modela ter uskladitvijo izobraževalnih politik,

zdravstvenih sistemov, sistemov socialnega varstva in socialnih mehanizmov, ki bodo vključevali evropski sistem nadomestil za primer brezposelnosti.

V globaliziranem svetu, ki ga pretresajo spori, napetosti in nestabilnost, bo Evropska unija lahko prevzela vodilno svetovno vlogo samo, če bo sprejela kupno zunanjo politiko, nastopala enoglasno in delovala usklajeno. S tega vidika je pomembno, da je v zadnjih dveh letih začela izvajati skupno varnostno in obrambno politiko (ki jo države članice želijo ljubosumno obdržati v svoji pristojnosti), povod za to pa so bili hudi nemiri v Sredozemlju, rusko-ukrajinska kriza in teroristične grožnje. Povzamem lahko, da za spopadanje z izzivi, ki jih pred nas postavlja globalizirani svet, potrebujemo še celovitejši pristop na evropski ravni in boljšo Evropo. Po podpisu Rimske pogodbe iz leta 1957, sprejetju Maastrichtske pogodbe in uvedbi evra je nastopil čas, da Evropska unija doživi »tretjo ustanovitveno fazo«.

Odgovor tako ni v zapiranju, temveč v iskanju načina za začetek še intenzivnejšega in še učinkovitejšega povezovanja. Soočiti se moramo s Kitajsko, ki ima milijardo in tristo milijonov prebivalcev ter gospodarsko rast, ki na letni ravni znaša deset odstotnih točk. Soočiti se moramo z Indijo, kjer živi milijarda ljudi, njena letna gospodarska rast pa je 8- oziroma 9-odstotna. Soočiti se moramo z vse večjim številom hitro razvijajočih se držav, kamor se uvrščajo Mehika, Angola, Čile, Vietnam, Nigerija in Indonezija. Nobena evropska država, niti Nemčija, tega ne zmore doseči sama. To zmore le Evropa s svojimi petsto milijoni prebivalcev, ki lahko združi svoj gospodarski, tehnološki, finančni, družbeni in politični potencial ter tako postane najmočnejša in najkonkurenčnejša svetovna regija.

Navedemo lahko naslednji primer: Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad (MDS) sta instituciji, ki urejata finančno gospodarstvo, njuna vodstvena mesta pa že od samega začetka zasedajo predstavniki Združenih držav Amerike. Pomislite: če bi v teh institucijah Evropska unija imela namesto osemindvajset predstavnikov le enega, ki bi zastopal vse naše države, bi Svetovno banko in Mednarodni denarni sklad vodila Evropa in ne Združene države Amerike.

Sedaj smo lahko tudi priča težavam, s katerimi se že več mesecev spopadajo prebivalci Otoka, ki se počutijo vse bolj izgubljene in nemirne pred napovedanim brexitom. Ta poteza se je izkazala za veliko bolj problematično in tvegano, kot so si predstavljali tisti, ki so precej nepremišljeno pozvali volivce, naj glasujejo za izstop Združenega kraljestva iz Evropske unije.

Ali to pomeni, da so nacionalne identitete potisnjene v ozadje? Nikakor, prav tako pa niso zapostavljeni niti interesi posameznih držav. Vsak narod ima svojo identiteto, ki jo izoblikujejo zgodovina, jezik, vera, kultura in pretekle izkušnje. Prav tako pa ima tudi vsaka država svoje interese. Postavlja se vprašanje, kako jih zastopati in zaščititi. To lahko dosežemo na dva načina. Prvi je, da ostanemo zaprti za svojimi mejami in le izjemoma dopuščamo kakršno koli obliko povezovanja. Pri

tem se moramo zavedati, da nas zapiranje oslabi in izpostavi nenehni nevarnosti za nastanek sporov, ki lahko privedejo tudi do oboroženih spopadov, kot se je to zgodilo na Balkanu. Druga možnost pa je, da interese in identiteto uveljavljamo v širšem kontekstu, ki ga predstavlja Evropa. Italija ima na primer svoje interese na področju kmetijstva, med katerimi je tudi zaščita značilnih izdelkov pred kakršno koli obliko posnemanja in ponarejanja. To vprašanje je po drugi strani bistveno manj pomembno za države, kot sta Nemčija in Nizozemska, saj se ukvarjata pretežno z industrijskim kmetijstvom. Italijanski interes mora biti uveljavljen v okviru evropske trgovinske politike, zato si je treba prizadevati, da bo znotraj nje priznan in zaščiten. Dogovor med Evropsko unijo in Kanado, ki je bil podpisan pred kakšnim mesecem (in ga morajo ratificirati še parlamenti držav članic), vsebuje seznam izdelkov z zaščiteni označbo (med katerimi je dvainštirideset italijanskih), ki so jih priznale tudi kanadske oblasti, zato je sedaj prepovedano kakršno koli posnemanje, ki smo ga lahko opazili vse do danes. Enak postopek bo izpeljan tudi za sklenitev in uveljavitev dogovora med Evropsko unijo in Japonsko.

20

Na politični ravni ima Italija strateški interes za stabilizacijo Sredozemlja, vendar tega ne bo mogoče doseči, če bo vsaka država uveljavljala svojo strategijo (kot se žal dogaja danes), temveč le, če bo Evropski uniji uspelo sprejeti skupno strategijo. Italijanski interes bo torej najboljše zaščiten, če naše moči usmerimo v sprejetje ustreznih ukrepov v okviru evropske politike za območje Sredozemlja. Na primeru tako ključnega vprašanja, kot je priseljevanje, samo lahko vsi videli, kaj pomeni pomanjkanje evropske solidarnosti in kako nujno je, da najdemo rešitev, s katero bomo lahko premagali odločno nasprotovanje številnih držav članic izvajanju skupne evropske strategije.

Rad bi vam predstavil še en primer uveljavljanja interesov in identitete. Na francoskih predsedniških volitvah, ki so potekale pred letom in pol, je desna kandidatka Marine Le Pen nastopila s programom, ki je predvideval začasno odpravo šengenskega sistema, ponovno uvedbo dajatev in carin ter prepoved uvoza iz tretjih držav. Te ukrepe je označila kot nujno potrebne, saj bi se z njimi zaščitilo francosko identiteto in naredilo »Francijo spet veliko«. Macron je predstavil drugačen pogled. »Seveda,« je rekel, »Francija mora zopet postati velika, vendar pa je lahko velika in močna samo znotraj Evrope.« Macron je uveljavljanje interesov in narodne identitete videl znotraj evropske perspektive in zmagal. Vsak evropski voditelj, ki mu je mar za prihodnost svoje države, bi po mojem mnenju moral razmišljati in ravnati na tak način.

Vse to pa zahteva, da upravljanje Evropske unije dvignemo na višjo kakovostno raven. Upravljanje institucije, ki vključuje osemindvajset držav, je nedvomno zahtevno, med drugim tudi zato, ker je Evropska unija naddržavna organizacija in deluje vzporedno z neodvisnimi nacionalnimi državami, ki so njene ustanoviteljice. Zahtevnost še povečuje soobstoj dveh ravni upravljanja: raven skupnosti

predstavljata Evropska komisija in Evropski parlament, medvladno raven pa zastopa Svet Evrope, katerega člani so voditelji držav in vlad. V zadnjih letih so se postopoma povečale izključne pristojnosti Sveta Evrope, posledično pa je prišlo do omejitve področij v pristojnosti Evropske komisije in zmanjšanja njene neodvisnosti.

Z namenom poenostavitve upravljanja se vedno znova pojavljajo predlogi za Evropo več hitrosti ali uvedbo struktur, ki bi združevale ožji krog članic. Pravzaprav Evropska unija že danes pozna več različnih oblik. Evro uporablja devetnajst držav, samo del članic je vključenih v šengenski sistem, k okrepljenemu sodelovanju na področju skupne obrambe pa jih je pristopilo petindvajset. Povsem jasno je, da če si nekatere države želijo postopnejši način povezovanja, jim tega ne smemo preprečevati. Pri tem je temeljnega pomena, da je vsaka oblika odprta tudi za naknadne pridružitve vseh držav, ki bi si to želele, prav tako je nujno, da so v institucionalni okvir vedno vključene vse države članice.

Evroobmočje, ki mu pripadajo države z evrom, je realnost že danes in predstavlja najvišji nivo povezovanja, ki temelji na prepričanju, da lahko samo združena Evropa svojim državljanom zagotovi stabilnost, varnost in blaginjo. Če na primer opazujemo rast, ki jo je doživela Slovenija po vstopu v Evropsko unijo, lahko hitro prepoznamo prednosti polnopravnega članstva v evropskih integracijah. Vstop Slovenije v Evropsko unijo je prinesel koristi tudi Italiji, še posebej Trstu in Julijski krajini, ki ju je petdeset let utesnjevala zaprta meja, danes pa sta v središču nove Evrope, kjer se jima ponujajo številne priložnosti za izmenjavo, naložbe in rast. Zaključim lahko, da so prav to razlogi, zaradi katerih se naša skupna evropska pot mora nadaljevati.

Evropska unija: najboljša rešitev v slovenski zgodovini

Dimitrij Rupel, *Nova univerza*

Slovenci in Italijani smo bili v dvajsetem stoletju – v času prve in druge svetovne vojne, hladne vojne ter vse do padca berlinskega zidu in dviga železne zavese – nasprotniki, celo sovražniki. Pred tem, v devetnajstem stoletju, so se Slovenci najprej spraševali, ali naj se združijo v en narod s Hrvati, nato so se spraševali, ali naj opustijo slovenščino in se odločijo med nemščino in ruščino. V prvi Jugoslaviji so Srbi, Hrvati in Slovenci postali »troedini narod«. Leta 1939 sta Nemčija in Sovjetska zveza podpisali pakt, torej slovenskim levičarjem – vse do junija 1941 – ni bilo treba izbirati. Po vojni so se Nemci umaknili, Rusi pa so postali pokrovitelji polovice Evrope. V socializmu je bilo rečeno, da so narodi zgodovinske tvorbe, ki bodo tako ali tako izginile.

Oktober 1993 sta slovenska in italijanska vlada ustanovili mešano slovensko-italijansko komisijo, ki naj bi pripravila poročilo o zgodovini odnosov med narodom. Poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije z naslovom *Slovensko-italijanski odnosi 1880–1956* je bilo objavljeno 25. julija 2000 v Kopru, leta 2001 pa je izšlo pri *Novi reviji* v Ljubljani. Poročevalce, ki so začeli delati leta 1993, sta na koncu vodila Milica Kacin Wohinz in Giorgio Conetti.

Hladna vojna je bila leta 1993 že skoraj davna preteklost in Slovenija je bila že varna pred potresi jugoslovanske krize. Glavna medsebojna vprašanja med Italijo in Slovenijo so bila videti rešena. Izjava Giannija de Michelisa, da Slovenije nihče ne bo priznal še dvajset let, je bila pozabljena.

31. julija 1992 je Italija potrdila, da *Osimski sporazumi* veljajo za odnose med Italijo in Slovenijo. Vendar je 21. marca 1994 prišlo do italijanskega veta na pridruženo članstvo Slovenije v Evropski uniji. To vprašanje je bilo rešeno s *Španskim kompromisom* 16. decembra 1995, v maju 1996 pa je ameriški predsednik Bill Clinton italijanskemu predsedniku vlade Romanu Prodiu, ta pa kolegu Pieru Fassinu svetoval, naj se stvar uredi. Slovenija je v skladu s temi nasveti 17. julija 1997 spremenila 68. člen Ustave. Nato so Slovenijo 13. decembra 1997 v Luksemburgu uvrstili v prvo skupino kandidatk za širitev.

Slovenci in Italijani se rajši spominjamo (ali bi se morali z večjim veseljem spominjati) konca hladne vojne kot izidov druge svetovne vojne. V Jugoslaviji se je razširilo prepričanje, da so v drugi svetovni vojni zmagali Rusi, v Italiji pa, da so zmagali Američani. Prvi in drugi so – da bi prišli do prave zgodovinske razlage –

začeli hladno vojno. V Jugoslaviji so na primer pozabili, da je njena emigrantska (protikomunistična) vlada delovala v Londonu, kjer so stanovali Angleži, ki so bili zavezniki; Rdeča armada pa je zasedla glavno mesto Jugoslavije že oktobra 1944. (Zasedba prestolnice, ki jo izvede tuja vojska, je vsekakor prelomen dogodek!) Navsezadnje sta bila zaveznika tudi Tito in Šubašić.

S koncem hladne vojne je bila ustvarjena ključna pripoved (*narrative*) Evrope: prišlo je do sprave – ne le med Francozi in Nemci, temveč tudi med Vzhodom in Zahodom. Pred tem je bila italijanska Gorica en svet in jugoslovanska Nova Gorica drug svet, *meja* med njima pa je bila v sorodu z mejo med Vzhodno in Zahodno Nemčijo. Enako je veljalo za Trst oziroma za mejo med Cono A in Cono B v celoti.

Po demokratičnih volitvah v Sloveniji aprila 1990, predvsem pa po osamosvojitvi Slovenije leta 1991, so se ti odnosi izboljšali. Odnosi med Slovenijo in njeno manjšino v Italiji ter med Italijo in njeno manjšino v Sloveniji so se normalizirali. Z vključitvijo v Evropsko unijo so se meje med državama sprostile in modernizirale. Evropska unija je – upam, da za vse nas – velika pridobitev. Od leta 1997, ko je Slovenija sprejela evro in se priključila šengnu, je »Evropska unija najboljša rešitev v slovenski zgodovini«.

V Evropski uniji smo Slovenci spet skupaj, prav tako smo spet skupaj Primorci – smo Slovenci kot nekoč skupaj z Italijani, Avstrijci, Madžari in Hrvati. V bistvu smo tam, kamor spadamo. Glavni vzrok te dobre rešitve je rešitev mejnih vprašanj. Ta vprašanja – razen naše meje s Hrvaško – ta trenutek rešuje šengenski sistem. Ta sistem je »češnja na evropski torti«.

Na tej točki je treba izreči neko daljnosežno ugotovitev: »Glavni problem Evropske unije so meje!« Evropska unija ima tri probleme, ki vsi zadevajo vprašanje meja: širitev, migracije in rehabilitacija šengenskega sistema. Številka tri je pomembna tudi za Slovenijo: v geopolitičnem pogledu slovenska država temelji na treh stebrih: plebiscitu (1990), referendumu o Evropski uniji (2003) in referendumu o članstvu v Natu (2003).

Plebiscit je Slovenijo razmejil z Balkanom, socializmom in Jugoslavijo; referendum o Evropski uniji je prestavil naše meje na meje Evropske unije, referendum o Natu pa nas je povezal v skupnost, ki šteje 930 milijonov ljudi ter meji na Mehiko in Rusijo. Slovenci (seveda pa tudi Italijani) smo del velikanskega, tako rekoč brezmejnega ozemlja, ki vključuje Evropo in Ameriko. Naši sosedi so Rusi, ki jih je 150 milijonov, in Mehikanci, ki jih je 130 milijonov. Vsi skupaj ne dosegamo Kitajcev!

Manjša (delna) slika povezuje Slovenijo z Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško. Če prištejemo še Poljsko, Češko in Slovaško – morda še baltske države – je to Srednja Evropa, ki poleg drugega povezuje Baltik z Jadranom. Slovenski politiki so nekoč

predlagali, da se Slovenija čim tesneje poveže z Višegrajsko četverico. Zanimivost tega predloga je v tem, da je na neki način ugasnil.

Slovenska levica, pravzaprav velik del aktualne vladne koalicije, prisega, da s sosednjimi državami ne bi smeli v nobeno povezavo, češ da so vse po vrsti »fašistoidne«. Znani publicist in kolega Žiga Turk je aktualno težavo slovenske politike opisal kot prizadevanje za lepšo preteklost. Ne prizadevanje za lepšo prihodnost, temveč za »lepšo preteklost«?! Gre – v našem primeru – za jugonostalgijsko, obžalovanje razpada Sovjetske zveze in pridobitev socializma, privrženost avtoritarnim sistemom ...

Mislím, da je srednjeevropska povezava, vključno z Italijo, znotraj večje povezave, ki šteje 930 milijonov ljudi, smiselna. Države, ki jih nekateri imenujejo »fašistoidne«, prav gotovo zavračajo fašizem in socializem, torej zavračajo »lepšo preteklost« in si ne prizadevajo zanjo. Slovenija bi se lahko od držav, ki zavračajo »lepšo preteklost«, kvečjemu nekaj naučila – če se bo politično streznila.

Naslednje vprašanje, ki je povezano z mejami, so migracije. O njih ve Italija več kot Slovenija, saj se je problem začel z Lampeduso. Vzrokov za migracije je več: od smrtonosnih verskih in ideoloških spopadov, propadlih držav (*failed states*) južno in jugovzhodno od Evrope, kriminalnih skupin, ki zavajajo nevedne ljudi, do vzdrževanja nevednosti in zgrešenih (tu pa tam tudi precej točnih) predstav o Evropi izobilja. Seveda je treba ločevati med zakonitimi migracijami, kot so na eni strani migracije znotraj Evropske unije (tako imenovani svobodni pretok ljudi in na primer zaposlovanje vzhodnih Evropejcev v Nemčiji in Veliki Britaniji), in nezakonitimi migracijami, kot so na drugi strani množični napadi z Bližnjega vzhoda in severne Afrike (pa iz Irana in Afganistana) proti Balkanu oziroma mejam Evropske unije. Precej dobro je urejeno tudi gostovanje Turkov in državljanov iz držav nekdanje Jugoslavije.

Upravljanje migracij Evropski uniji ne gre najbolje od rok. Prvič zato, ker preseljevanje ni vedno povezano s smrtno nevarnostjo, pred katero bežijo begunci, predvsem pa ni neposredno povezano z revščino, in drugič zato, ker evropske naložbe v državah izseljevanja ne bodo zalegle ali pa bodo celo pomagale avtoritarnim oblastem. Glavni problem so, kot že navedeno, meje, ki bi morale biti dosledno zavarovane.

In na koncu problem širitve. Evropska unija se utegne nekoč – ne glede na zadržanost bruseljskih voditeljev in ne glede na frustracije voditeljev s področja nekdanje Jugoslavije – razširiti do ruskih meja. Odločitev o tem bo politična, kot so bile nekoč politične odločitve o Bolgariji, Cipru, Grčiji, Romuniji itd. Velika nevarnost so scenariji, ki predvidevajo delitev Evropske unije na države prve in države druge kategorije. (Države prve in druge kategorije so tudi v Združenih državah Amerike.)

Tej nevarnosti se bo mogoče izogniti le s spremembo sistema Evropske unije, na primer z evropsko ustavo, ki bo poskrbela, da bo Evropska unija močna in ne-

popustljiva navzven, navznoter pa svobodna in raznolika. Leta 2003 je bil narejen dober poskus s *Pogodbo o ustavi za Evropo*, vendar je propadel zaradi Francozov in Nizozemcev, Angleži pa niso »zamudili priložnosti, da bi molčali«. Nova ustava bi seveda morala biti bolj radikalna. Po vsem tem pa ostaja odprto vprašanje odnosov med Evropsko unijo in Rusijo. Že leta 1992 je ruski zunanji minister za konferenco KVSE v Stockholmu pripravil dva govora: proazijskega in proevropskega. Trenutno si Rusi pišejo pripoved (*narrative*) o proazijski Rusiji, vendar bodo odločilne številke. Na neki način bo tudi Evropska unija zainteresirana za čim boljše odnose z Rusijo, ki lahko postane nekakšna pridružena ali kako drugače definirana članica Evropske unije.

Šengen in italijansko-slovensko obmejno območje

Izzivi povezovanja

Narodne manjšine kot dejavnik pri spodbujanju čezmejnega sodelovanja

Greta Klotz, Eurac Research

1 Uvod

Sodobni pojavi, kot sta globalizacija in evropsko povezovanje, so povzročili, da nekatere sektorskih področij ni mogoče več urejati le na državni ravni, temveč je potrebno sodelovanje oblasti na različnih nivojih, ki lahko tudi presega politične in upravne meje. V ta kontekst se vpenja čezmejno sodelovanje, ki ga ni mogoče analizirati, ne da bi namenili pozornost pomembni vlogi narodnih manjšin pri vzpostavljanju in spodbujanju različnih oblik sodelovanja z drugimi državami.

V tem prispevku bomo povzeli glavne izsledke študije raziskovalnega središča Eurac Research, ki je del končne študije, opravljene skupaj z Evropskim središčem za manjšinska vprašanja (ECMI) v okviru projekta *Narodne manjšine v družbah: graditev mostov in povezovanje (National Minorities in Societies: Bridge Building and Integration)*.¹ Izdelana je bila na pobudo Visokega komisarja za narodne manjšine Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (v nadaljevanju OVSE) in v sklopu prednostnih nalog, ki jih je leta 2016 zastavila Nemčija med svojim predsedovanjem OVSE. Poročilo ne obravnava celotne področne ureditve, temveč se omejuje na predstavitev vloge, ki jo imajo narodne manjšine pri čezmejnem sodelovanju, poleg tega pa prinaša tudi opis pravnih sredstev, ki so jim na voljo.

¹ Raziskovalno ekipo središča Eurac sestavljajo: prof. Dr. Jens Woelk, višji raziskovalec, Inštitut za zvezne primerjalne študije; ass. iur. Carolin Zwilling, višja raziskovalka, Inštitut za zvezne primerjalne študije; dr. Alice Engl, višja raziskovalka, Inštitut za pravice manjšin; mmag. Greta Klotz, raziskovalka, Inštitut za zvezne primerjalne študije; dr. Roberta Rosa, asistentka, Inštitut za zvezne primerjalne študije.

Za več informacij in celotno bibliografijo študije, ki jo je izvedlo raziskovalno središče Eurac, obiščite <http://www.eurac.edu/en/research/autonomies/sfereg/network/Documents/EURAC%20report%20formatted.pdf> (v angleškem jeziku). Na tem mestu posebej izpostavljamo naslednje vire: Engl, A., 2016. Bridging Borders through Institution-Building: the EGTC as a facilitator of institutional integration in cross-border regions. *Regional & Federal Studies* 26/2, 143–169; Engl, A. in Mitterhofer, J., 2015. Bridging National and Ethnic Borders: The European Grouping of Territorial Cooperation as a Space for Minorities. *European Yearbook of Minority Issues – EYMI* 12. Brill/Nijhoff, Leiden, 5–32; Engl, A. in Woelk, J., 2008. Crossborder Cooperation and Minorities in Eastern Europe: Still Waiting for a Chance? A Summary and Evaluation of the Four Case Studies. *European Yearbook of Minority Issues – EYMI* 6, Brill/Nijhoff, Leiden, 235–247; Palermo, F., 2005. Trans-Border Cooperation and Ethnic Diversity. J. Köhl in M. Weller (ur.): *Minority Policy in Action: The Bonn-Copenhagen Declaration in a European Context 1955-2005*. Institut for Graensregionsforskning, Syddansk Universitet, Aabenraa, 161–185.

Drugi razdelek tega prispevka vsebuje kratek teoretični pregled, kjer sta podani definicija čezmejnega sodelovanja in analiza njegovih ciljev, odločilnih dejavnikov, večrazsežnostnega značaja in pomena, ki ga ima na evropski ravni. V tretjem razdelku sledita analiza vloge, ki jo imajo narodne manjšine pri spodbujanju procesov čezmejnega sodelovanja, in predstavitev pravnih možnosti za institucionalizacijo različnih oblik sodelovanja med državami. Četrty razdelek prinaša izbor študij primerov, ki jih povzemamo iz poročila raziskovalnega središča Eurac Research. Predstavljene so nekatere dobre prakse čezmejnega sodelovanja, ki prikazujejo, na kakšen način lahko narodne manjšine pomagajo graditi most med različnimi državami in s tem krepiti njihovo povezovanje. V zadnjem, petem razdelku je izpostavljena pomembna vloga, ki jo imajo narodne manjšine pri sodelovanju držav na evropski ravni.

2 Čezmejno sodelovanje

2.1 Sodelovanje onkraj državnih meja

- 30 Čezmejno sodelovanje lahko definiramo kot bolj ali manj institucionalizirano sodelovanje med sosednjimi regionalnimi in lokalnimi oblastmi, ki ne pripadajo isti državi. Govorimo torej o sodelovanju onkraj državnih meja. Ključna značilnost čezmejnega sodelovanja je običajno prav državna meja, ki v današnji Evropi ni več ločilna črta, temveč predvsem območje stika in posredovanja med različnimi državami. Čezmejno sodelovanje je zapleten proces, saj vključuje ozemlja in udeležence, ki pripadajo različnim političnim, upravnim in pravnim sistemom. Čeprav te razlike v veliko primerih predstavljajo oviro za sodelovanje na pravnem, političnem, gospodarskem in jezikovnem področju, je čezmejno sodelovanje postalo sredstvo, ki se vse pogosteje uporablja za spodbujanje lokalnega in regionalnega razvoja obmejnih območij ter premagovanje nezaupanja do manjšin, ki živijo znotraj državnih meja.

2.1.1 Večrazsežnostni proces

Razvoj oblik čezmejnega sodelovanja je odvisen od vrste dinamik, ki vključujejo štiri vidike: (1) *strukturni* vidik zadeva prostorske značilnosti, kot so urbanizacija/urbanizacija, gospodarske dejavnosti in družbena sestava, (2) *funkcijski* vidik obsega vse čezmejne tokove, vezane na primer na gospodarske dejavnosti, prostočasne dejavnosti, turizem in komunikacijska omrežja, (3) *institucionalni* vidik zadeva mrežo stikov med udeleženci in institucionalizacijo čezmejnega sodelovanja, (4) *idejni* vidik se nanaša na vse individualne in kolektivne predstave, kot sta občutek pripadnosti čezmejnemu območju in poistovetenje s skupnimi spomini, podobami in simboli, ter zajema stališča posameznikov ali udeležencev

o čezmejnem povezovanju.² Čezmejno sodelovanje je torej zapleten proces, njegova večrazsežnost pa je omogočila, da se ga je proučilo z različnih gledišč in analiziralo njegove posebnosti, pri čemer se ga je dojemalo predvsem kot priložnost za narodne manjšine.

2.1.2 Pomen čezmejnega sodelovanja v Evropi

Med glavnimi cilji Evropske unije (v nadaljevanju EU), ki so naštet v 3. členu Pogodbe o Evropski uniji (PEU), so ekonomska, socialna in teritorialna kohezija. Cilj teritorialne kohezije med državami članicami EU je bil uveden z Lizbonsko pogodbo ter dodan k ekonomski in socialni koheziji, ki sta bili izrecno navedeni že pred tem. Cilj teritorialne kohezije se omenja tudi v 174. členu Pogodbe o delovanju Evropske unije (PDEU). V njem je prepoznan poseben položaj čezmejnih regij in poudarjena je pomembna vloga EU, da takim regijam nameni posebno pozornost, kadar sprejmejo ukrepe za krepitev ekonomske, socialne in teritorialne kohezije.³ Uredba (ES) št. 1083/2006, ki je bila razveljavljena z Uredbo (ES) št. 1303/2013, omogoča uresničevanje tega cilja. 2. člen namreč določa, da je cilj evropskega teritorialnega sodelovanja usmerjen v krepitev čezmejnega sodelovanja prek lokalnih in regionalnih skupnih pobud, krepitev transnacionalnega sodelovanja s pomočjo ukrepov za spodbujanje teritorialnega razvoja in v krepitev medregionalnega sodelovanja in izmenjave izkušenj na ustrezni teritorialni ravni.

31

Septembra 2017 je Evropska komisija v svojem sporočilu⁴ poudarila pomen čezmejnega sodelovanja v okviru EU. V njem je jasno poudarjena vloga, ki jo ima proces evropskega vključevanja, saj je »pomagal regijam ob notranjih mejah, da so se preoblikovale iz pretežno obrobni območij v območja rasti in priložnosti«. Proces evropskega povezovanja lahko namreč prek prostega pretoka blaga in oseb poveča čezmejno sodelovanje na različnih področjih, kot sta zaposlovanje in izobraževanje. Na podoben način je sodelovanje med obmejnimi regijami (in oblikovanje različnih pravnih in finančnih instrumentov, ki so namenjeni njegovi poenostavitvi) področje, kjer se lahko občuti evropsko povezovanje, prebivalci, podjetja in javni organi pa se z njim srečujejo vsakodnevno.⁵

² Durand, F., 2015. *Theoretical Framework of the Cross-Border Space Production – The Case of the Eurometropolis Lille – Kortrijk – Tournai*, Euroborderscape Working Paper 9, 11–13.

³ Evropska komisija, 2017. *Spodbujanje rasti in kohezije v obmejnih regijah EU*. COM (2017) 534 Final.

⁴ Evropska komisija, 2017. *Spodbujanje rasti in kohezije v obmejnih regijah EU*. COM (2017) 534 Final.

⁵ Evropska komisija, 2017. *Spodbujanje rasti in kohezije v obmejnih regijah EU*. COM (2017) 534 Final.

3 Narodne manjšine in čezmejno sodelovanje

3.1 Povezava med narodnimi manjšinami in čezmejnem sodelovanjem

Povezava med etnično in jezikovno različnostjo na obmejnih območjih (zlasti zaradi prisotnosti narodnih manjšin) ter čezmejnem sodelovanjem je pritegnila raziskovalno pozornost šele v zadnjih letih. Kot je poudarjeno v študiji raziskovalnega središča Eurac Research, lahko kljub temu prepoznamo tri glavne raziskovalne smeri, ki se osredotočajo na vloge manjšin pri spodbujanju čezmejnega sodelovanja. Nekateri avtorji ugotavljajo, da je čezmejno sodelovanje temeljnega pomena na obmejnih območjih, kjer živijo avtohtone ali narodne manjšine, saj imajo te pogosto poseben interes za vzpostavitev stikov s posamezniki ali oblastmi v sosednji državi zaradi kulturne, jezikovne in zgodovinske bližine. Te skupne vezi lahko na politični in simbolni ravni spodbujajo razvoj čezmejnega sodelovanja. Hkrati pa se je treba tudi zavedati, da lahko med vladami in drugimi javnimi organi pogosto pride do sporov, zlasti če so bile za obmejno območje v preteklosti značilne politične napetosti. Drugi avtorji obravnavajo tematiko priznanja manjšin in njihove zaščite. V svojih razpravah skušajo odgovoriti na vprašanje, v kolikšni meri bi manjšine morale biti predmet dvostranskih odnosov in dogovorov, ter raziskujejo, v kolikšnem obsegu so mednarodne pogodbe za zaščito manjšin določile njihovo pravico do vzdrževanja čezmejnih stikov. Tretja skupina avtorjev etnično in jezikovno različnost razume kot dodano vrednost obmejnih območij in čezmejnega sodelovanja. Manjšine torej dojemajo kot dejavnik, ki spodbuja gospodarski in družbeni razvoj ter pomaga pri krepitvi odnosov med državami. S tega vidika je povezava med transnacionalnim sodelovanjem in manjšinami dvotirna: po eni strani je čezmejno sodelovanje sredstvo za spodbujanje vključevanja manjšin v politično, kulturno, družbeno in gospodarsko življenje, po drugi strani pa je prisotno mnenje, da lahko manjšine pripomorejo k čezmejnemu sodelovanju zaradi svoje dejavnosti na gospodarskem, družbenem in kulturnem področju ter zaradi svojega jezikovnega znanja.

3.2 Pravna sredstva za omogočanje čezmejnega sodelovanja manjšin

V prvem poglavju je že bilo omenjeno, da so procesi, kot je evropsko povezovanje, v zadnjem desetletju prinesli velike spremembe obmejnim regijam v Evropi, ki so se iz pretežno obrobnihih področij preoblikovale v območja s strateško vlogo pri vzpostavljanju in ohranjanju odnosov z drugimi državami. Vseeno pa države čezmejnega sodelovanja niso takoj prepoznale kot vir in sredstvo za pospeševanje razvoja nekaterih območij ob meji. Na tem mestu velja omeniti Evropsko okvirno konvencijo o čezmejnem sodelovanju teritorialnih skupnosti ali oblasti Sveta Evrope iz leta 1980, ki je pomenila spremembo v miselnosti, saj regionalni in lokalni organi čezmejnega sodelovanja niso več dojemali le kot zakonito in dovoljeno prakso, temveč so prepoznali tudi njegove prednosti in koristi.⁶ Prepoznavanje priložnosti, ki jih čezmejno

⁶ Eurac Research, 2016. Cross-Border Cooperation and its Potential for Minorities in Selected Border Regions of OSCE Member States. Dostopno na: <http://www.eurac.edu/en/research/autonomies/sfereg/network/Documents/EURAC%20report%20formatted.pdf>.

sodelovanje nudi manjšinam, in obratno, pomembna vloga, ki jo imajo manjšine pri spodbujanju odnosov s sosednjimi državami, sta vodila v pripravo pravnih sredstev za institucionalizacijo tovrstnih odnosov. Na evropski ravni sta na voljo dve pravni obliki: evropsko združenje za teritorialno sodelovanje (v nadaljevanju EZTS), ki ga je ustanovila EU, in evropsko regionalno združenje za sodelovanje (v nadaljevanju ERZS) Sveta Evrope. K tem je treba prišteti še bolj običajno rešitev, ki jo nudijo dvostranski dogovori, na primer dogovor De Gasperi-Gruber iz leta 1946 med Italijo in Avstrijo. Najnovejše in najinovativnejše pravno sredstvo na tem področju je Uredba (ES) št. 1082/2016 o ustanovitvi evropskega združenja za teritorialno sodelovanje, s katero se obliki transnacionalnega sodelovanja zagotavlja naddržavni pravni značaj, hkrati pa se določajo smernice in merila za koordinacijo. ERZS, ki jih je ustanovil Svet Evrope s Protokolom št. 3 k Evropski okvirni konvenciji o čezmejnem sodelovanju teritorialnih skupnosti ali oblasti, so veliko bolj odprta kot ERZS, saj so v čezmejnem sodelovanju lahko udeležene tudi zasebne neprofitne organizacije. Za zdaj ni mogoče podati ugotovitev glede učinkovitosti teh združenj, ker so Protokol podpisale in ratificirale le nekatere države. Poleg pravnih oblik poznamo tudi oblike sodelovanja na pobudo zainteresiranih strani in po načelu »od spodaj navzgor« (angl. *bottom-up*), ki so pomembne predvsem v začetni fazi, da se zagotovi večja vključenost prebivalstva, predvsem predstavnikov manjšin. Čezmejno sodelovanje ima v primeru narodne manjšine pravzaprav dvojno razsežnost: v prvi vrsti gre za vprašanje sodelovanja onkraj meja med predstavniki manjšine in institucijami ali organizacijami matične države, vendar pa se manjšine po drugi strani lahko vključujejo tudi v dejavnosti čezmejnega sodelovanja, ki jih izvaja večina.

4 Narodne manjšine kot dejavnik pri spodbujanju čezmejnega sodelovanja: primeri

Študija, ki jo je opravila skupina raziskovalcev pri organizaciji Eurac Research, zajema širok nabor primerov iz držav članic OVSE. Študije primerov so pokazale, da oblike čezmejnega sodelovanja – tako neformalne in vzpostavljene na pobudo kot institucionalizirane – prispevajo k manjši nezaupljivosti večinskega prebivalstva države do manjšin, s tem pa tudi h krepitvi strpnosti. Omenili smo že, da poznamo različne oblike in stopnje sodelovanja med državami, zaradi česar obstajajo tudi številni primeri, ki dokazujejo pomen čezmejnega sodelovanja za jezikovne manjšine in potrjujejo vlogo manjšin pri spodbujanju takšnih oblik sodelovanja.

Nekatera področja, kot so infrastruktura, okolje in storitve, so zaradi svoje narave pogosto predmet čezmejna sodelovanja. Kot primer lahko navedemo most Marie Valerie na Donavi, ki je bil odprt leta 2001 in je povezal manjšini, ki živita v Esztergomu (Madžarska) in Štúrovem (Slovaška). Ta infrastrukturni projekt je

pripomogel k tesnejšim odnosom med območjema, leta 2008 pa je bilo ustanovljeno še EZTS Ister-Granum. EZTS so prav tako dober primer sodelovanja na »občutljivih« obmejnih območjih. Na dan 3. julija 2018 jih na ozemlju EU delovalo kar dvainsedemdeset,⁷ od katerih jih je bila večina ustanovljena na območjih ob madžarski meji. Pomemben primer je tudi EZTS GO, katerega članice so Občina Gorica (IT), Mestna občina Nova Gorica (SI) in Občina Šempeter - Vrtojba (SI). Cilj združenja je okrepitev socialne kohezije tega območja, ki je križišče več kultur. Poleg naštetega je zanimiv še projekt evroregij, ki so pogosto organizirane kot združenja zasebnega prava. Izpostavimo lahko evroregijo Bihor–Hajdú–Bihar (na ozemlju Madžarske in Romunije), za katero je značilno sobivanje več manjšin; poleg madžarske in romunske živijo tu tudi romska, ukrajinska, slovaška in judovska manjšina. To ozemlje je pravzaprav del dveh evroregij. Istočasno je namreč vključeno v evroregijo Karpati, ki se razteza med Madžarsko, Poljsko, Romunijo, Ukrajino in Slovaško ter velja za posebej učinkovito pri preprečevanju etničnih sporov. Obe evroregiji sta za svoje prednostno področje sodelovanja izbrali turizem, h kateremu lahko pomembno prispevajo manjšine, med drugim zaradi svojega jezikovnega znanja.

5 Končne ugotovitve

V analizi smo se osredotočili na ključno vlogo narodnih manjšin pri čezmejnem sodelovanju oziroma na njihov pomen pri vzpostavljanju in spodbujanju čezmejnega sodelovanja, ki prinaša koristi za celotno državo. V drugem poglavju je podan teoretični okvir, ki izpostavlja pomen transnacionalnega sodelovanja na evropski ravni kot sredstva za zasledovanje ciljev glede ekonomske, socialne in teritorialne kohezije EU. V tretjem poglavju smo se osredotočili na povezavo med manjšinami in čezmejnem sodelovanjem ter strnjeno predstavili različne pravne možnosti, ki so na voljo manjšinam. V četrtem poglavju pa smo predstavili nekatere dobre prakse čezmejnega sodelovanja in na konkretnih primerih opazovali vlogo, ki jo imajo manjšine pri spodbujanju krepitve odnosov med državami.

⁷ Evropski odbor regij, 2018. *Seznam evropskih skupin za teritorialno sodelovanje (EZTS)*. Dostopno na: <https://portal.cor.europa.eu/egtc/CoRAactivities/Pages/egtc-list.aspx> (27. 7. 2018).

Življenje z mejo in v obmejnem prostoru: identiteta, sobivanje in sodelovanje v Gorici po vstopu v šengensko območje – izsledki lokalne raziskave

Moreno Zago, *Univerza v Trstu*

1 Predstavitev metodologije

Padec berlinskega zidu, nova mednarodna geopolitična ureditev, izzivi globalizacije, širitev Evropske unije, gospodarska kriza, napadi terorističnih gibanj, pritisk migracijskih tokov in njihovo obvladovanje, nestabilne vlade, demografske spremembe in drugi dejavniki so vplivali tudi na vsakdanje življenje ljudi in institucionalizirane čezmejne odnose na italijansko-slovenski meji. Mesti Gorica in Nova Gorica sta vseskozi ohranjali dialog ter za uspešno soočanje območja s sodobnimi izzivi sprejeli strategije in izpeljali projekte, usmerjene v vzpostavitev različnih oblik institucionalnega vključevanja. Priložnosti, ki so jih ponudili evropski čezmejni projekti, in ustanovitev Evropskega združenja za teritorialno sodelovanje (EZTS) GO so konkreten primer tega neprekinjenega čezmejnega dialoga. Pri tem je imela pomembno vlogo slovenska skupnost, ki je del identitete mesta, njegov ustvarjalni element in posrednik pri vzpostavljanju odnosov z institucijami na drugi strani meje.

V okviru predmeta Sociologija mednarodnih odnosov na magistrskem študijskem programu Diplomacija in mednarodno sodelovanje Univerze v Trstu s sedežem v Gorici smo s študenti pripravili spletni vprašalnik, na katerega so anketiranci odgovarjali v obdobju od aprila do junija 2018. Namen raziskave je bil ugotoviti, kaj o teh spremembah menijo prebivalci Gorice, in preveriti, kakšni so njihovi pogledi na mejo ter odnose s slovensko skupnostjo in pobratenim mestom Nova Gorica. Pri zbiranju odgovorov so sodelovali tudi študenti predmeta Sociologija pod mentorstvom profesorja Simoneja Arnaldija. Skupno je bilo analiziranih 222 vprašalnikov. Vzorec sestavlja nekoliko večji delež moških. Anketiranci so odrasli, povečini visoko izobraženi, glede na status pa se uvrščajo v skupino zaposlenih oseb ali študentov. Več kot polovica jih v mestu živi že dlje časa (več kot šestindvajset let). Delež anketirancev, ki ima med sorodniki pripadnike slovenske skupnosti ali slovenske državljane, ni posebno visok: pri 10 % anketirancev je to vsaj eden izmed obeh staršev, pri 4 % partner oziroma zakonec, pri 19 % pa so slovenske narodnosti drugi sorodniki. Z vidika politične opredelitve je vzorec uravnotežen, saj različne leve oziroma desne usmeritve navaja približno enak delež anketirancev.

Tabela 1: Demografski podatki anketirancev (V %.)

Spol			Starost		
	Moški	54,1		Do 25 let	25,5
	Ženski	45,9		26–50 let	43,1
Dosežena izobrazba				51 let ali več	31,4
	Osnovna šola, nižja srednja šola	12,3	Kako dolgo že živite v Gorici?		
	Višja srednja šola, poklicna šola	47,2		Manj kot 3 leta	14,7
	Univerza, podiplomski študij	40,5		4–10 let	10,6
Poklic				11–25 let	22,0
	Brezposelna oseba	4,5		26–50 let	30,3
	Študent/-ka	23,1		51 let ali več	22,4
	Gospodinja/-ec, upokojenec/-ka	12,2	Politična usmeritev		
	Zaposlen/-a	47,5		Leva	18,9
	Samozaposlen/-a	7,7		Levosredinska	14,9
	Podjetnik/-ca, svobodni poklici	5,0		Sredinska	14,9
Ali je kateri izmed vaših sorodnikov slovenski državljan ali pripadnik slovenske skupnosti? (% odgovorov za možnost »da«)				Desnosredinska	23,9
	Eden ali oba starša	10,4		Desna	13,1
	Partner, zakonec	4,1		Ni podatka	14,3
	Drugi sorodniki	18,9			

36

2 Za mejo

Prvi del vprašalnika se nanaša na vidike, ki so povezani z območjem ter vključujejo pripadnost, vezi in kraje. Ozemlje je dejavnik, ki lahko sooblikuje skupek razmerij, ki se ustvarijo med njegovimi prebivalci, pristojnimi oblastmi in tistimi, ki ga le prečkajo.

Anketiranci izpostavljajo izrazit občutek svetovljanstva (svet: zelo povezan/-a, 44 %), ki se mu pridružuje enako močna vez z Italijo (40 %) in Gorico (38 %). Precej nižji delež anketirancev pa čuti močno vez z Novo Gorico ali Slovenijo, saj jih je tako odgovorilo 7 %. Vendar če sem prištejemo tudi tiste, ki so izbrali možnost »dokaj povezan/-a«, se deleža tako v primeru Nove Gorice kot Slovenije približata 30 % – skoraj vsak tretji prebivalec ima torej pozitiven odnos do krajev na drugi strani meje.

Tabela 2: V kolikšni meri čutite povezanost z naštetimi kraji?

(V %; srednje vrednosti na lestvici, kjer 1 pomeni »niti malo« in 4 »zelo sem povezan/-a«.)

<i>Kraj</i>	<i>Niti malo</i>	<i>V manjši meri</i>	<i>Dokaj</i>	<i>Zelo</i>	μ
Vaša mestna četrt	17,4	24,4	37,8	20,1	2,6
Gorica	7,2	14,0	41,2	37,6	3,1
Nova Gorica	35,2	35,6	21,9	7,3	2,0
Dežela/pokrajina	5,1	22,1	45,2	27,6	3,0
Severna Italija	5,1	23,5	44,7	26,7	2,9
Italija	2,8	13,4	43,7	40,1	3,2
Slovenija	30,6	39,8	22,7	6,9	2,1
Evropska unija	12,0	35,0	32,7	20,3	2,6
Svet	8,3	18,1	30,1	43,5	3,1

Mnenja o Gorici in različnih vplivih, ki jim je izpostavljena, so zelo pozitivna. Med anketiranci se jih tako 72 % dokaj ali močno strinja s trditvijo, da je Gorica stičišče različnih gospodarskih sistemov in kultur, 61 % pa jih ocenjuje, da je mesto omogočilo sobivanje različnih etničnih skupin in razvoj kulture strpnosti. Anketiranci so po drugi strani razdeljeni glede vprašanja, ali mesto predstavlja model sodelovanja in sobivanja za Evropo prihodnosti, saj jih polovica odgovarja pritrdilno, druga polovica pa izraža nestrinjanje.

37

Tabela 3: V kolikšni meri se strinjate s spodnjimi trditvami o Gorici?

(V %; srednje vrednosti na lestvici, kjer 1 pomeni »niti malo« in 4 »zelo se strinjam«.)

<i>Trditev</i>	<i>Niti malo</i>	<i>V manjši meri</i>	<i>Dokaj</i>	<i>Zelo</i>	μ
Je stičišče različnih gospodarskih sistemov in kultur	4,6	23,0	50,7	21,7	2,9
Mestne ulice nudijo občutek varnosti	6,4	19,2	57,5	16,9	2,8
Omogočila je sobivanje različnih etničnih skupin in razvoj kulture strpnosti	9,6	30,6	45,6	14,2	2,6
Predstavlja model sodelovanja in sobivanja za Evropo prihodnosti	11,4	38,8	35,6	14,2	2,5
Bližina meje je bila ovira za njen gospodarski razvoj	18,4	34,1	24,9	22,6	2,5
Geografska lega daje občutek obrobnosti	17,9	36,7	36,7	8,7	2,4

Ali lahko skupnost opredelimo kot odprto ali zaprto, je odvisno tudi od tega, kako njeni pripadniki dojemajo sami sebe, ne le druge. Prebivalci Gorice bolj izpostavljajo lastnosti, ki so povezane s storilnostjo, kot tiste, ki se nanašajo na navezovanje stikov. Glede na skupni delež anketirancev, ki se dokaj ali močno

strinjajo s podanimi trditvami, se poštenost (89 %), delavnost (78 %) in pripravljenost na sodelovanje (53 %) uvrščajo više kot simpatičnost (57 %), strpnost (52 %) in družabnost (47 %).

Tabela 4: Katere izmed spodnjih značilnosti po vašem mnenju opisujejo prebivalce Gorice? (V %; srednje vrednosti na lestvici, kjer 1 pomeni »niti malo« in 4 »zelo se strinjam«.)

Značilnost	Niti malo	V manjši meri	Dokaj	Zelo	μ
Pošteni	1,4	9,6	67,5	21,5	3,1
Delavni	3,6	18,1	56,1	22,2	3,0
Pripravljeni sodelovati	5,0	42,0	43,4	9,6	2,6
Simpatični	9,5	33,6	49,6	7,3	2,5
Strpni	8,7	39,7	42,5	9,1	2,5
Družabni	7,7	45,0	39,1	8,2	2,5

38

Anketiranci negativno ocenjujejo možnosti, ki jih Gorica nudi na področjih, kot so gospodarstvo, zaposlovanje in kultura, optimistični pa niso niti glede prihodnosti mesta. Na prvo vprašanje jih je tako kar 64 % odgovorilo, da z možnostmi niso »niti malo« zadovoljni oziroma da so zadovoljni »v manjši meri«. Odgovori na drugo vprašanje razkrivajo, da prihodnost vidi v negativni luči 44 % anketirancev (»razmere se bodo nekoliko/zelo poslabšale«), k njim pa lahko prištejemo še 38 % vseh, ki menijo, da se razmere ne bodo spremenile.

Tabela 5: Ali ste zadovoljni z možnostmi (na področju gospodarstva, zaposlovanja, kulture itd.), ki jih nudi Gorica? (V %.)

Niti malo	V manjši meri	Dokaj	Zelo	Ni podatka
18,0	45,9	31,6	2,7	1,8

Tabela 6: Kako vidite bližnjo prihodnost Gorice? (V %.)

Razmere se bodo zelo poslabšale	Razmere se bodo nekoliko poslabšale	Ne pričakujem bistvenih sprememb	Razmere se bodo nekoliko izboljšale	Razmere se bodo zelo izboljšale	Ni podatka
18,0	25,7	37,8	14,0	3,6	0,9

3 Ob meji

Drugi del vprašalnika obravnava vidik razmerij, kar vključuje odnose med italijansko in slovensko skupnostjo ter uporabo jezikov v vsakdanjem jeziku.

Čeprav italijanščino uporablja večina anketirancev, moramo ločevati med različnimi govornimi položaji. Pri uradovanju uporablja italijanščino 95 % anketirancev, vendar se ta odstotek zniža v drugih okoliščinah: na delovnem mestu jih italijansko govori 89 %, pri nakupovanju 81 %, doma 77 % in s prijatelji 76 %. Tako slovenščino kot furlanščino uporablja manj kot 10 % anketirancev: 8 % ju govori doma, 7–8 % pa s prijatelji.

Tabela 7: Kateri jezik uporabljate za sporazumevanje v spodnjih okoliščinah? (V %.)

<i>Okoliščina</i>	<i>Italijanščina</i>	<i>Slovenščina</i>	<i>Furlanščina</i>	<i>Drug jezik</i>	<i>Več jezikov</i>
Doma	76,6	8,1	7,7	1,8	5,8
S prijatelji	75,6	7,6	6,8	1,4	8,6
S sodelavci	89,2	2,7	3,6	0,9	3,6
S prodajalci	81,1	4,1	6,8	1,8	6,2
Na uradih	94,5	0,5	1,4	0,9	2,7

39

Uporaba več jezikov se odraža v podpiranju dvojezičnosti v različnih položajih, to je v okviru izobraževanja, v poslovnem okolju in v različnih družbenih okoliščinah. Dve tretjini anketirancev (66 %) je zelo ali dokaj naklonjenih uporabi slovenskega in italijanskega jezika v osnovni in srednji šoli, nekoliko manjši delež pa dvojezičnost odobrava tudi v zdravstvu (58 %), prometni signalizaciji (54 %) in javni upravi (51 %).

Tabela 8: Ali podpirate dvojezičnost v Gorici v spodnjih okoliščinah?

(V %; srednje vrednosti na lestvici, kjer 1 pomeni »niti malo« in 4 »zelo se strinjam«.)

<i>Okoliščina</i>	<i>Niti malo</i>	<i>V manjši meri</i>	<i>Dokaj</i>	<i>Zelo</i>	<i>μ</i>
Prometna signalizacija	26,8	19,2	29,5	24,5	2,5
Javna uprava	25,9	22,7	32,3	19,1	2,5
Osnovna in srednja šola	16,4	17,3	33,6	32,7	2,8
Zdravstvo	21,6	20,6	32,6	25,2	2,6

Pri ocenjevanju vloge, ki jo ima slovenska skupnost v Gorici, so anketiranci večinoma izbirali odgovore, ki izražajo srednjo stopnjo strinjanja (»v manjši meri« in »dokaj«), vendar pa se vseeno nakazuje rahla težnja k pozitivnim odgovorom. Slovensko skupnost tako dojemajo kot pomemben del identitete (s trditvijo se dokaj ali zelo strinja 57 % anketirancev), prepoznavajo pa tudi njen strateški pomen pri krepitvi vezi z Novo Gorico (47 %) in vzpostavljanju dialoga z italijansko skupnostjo (45 %).

Tabela 9: V kolikšni meri se strinjate s spodnjimi trditvami?

(V %; srednje vrednosti na lestvici, kjer 1 pomeni »niti malo« in 4 »zelo se strinjam«.)

<i>Trditev</i>	<i>Niti malo</i>	<i>V manjši meri</i>	<i>Dokaj</i>	<i>Zelo</i>	<i>μ</i>
Slovenska skupnost pomaga pri ustvarjanju pogojev za krepitev vezi z Novo Gorico	12,3	41,1	37,9	8,7	2,4
Slovenska skupnost ima vlogo posrednika pri odnosih med Italijani in Slovenci	11,4	43,6	36,8	8,2	2,4
Italijanska in slovenska skupnost v Gorici se potegujeta za gospodarske privilegije	14,6	37,4	38,4	9,6	2,4
Slovenska skupnost je pomemben del identitete Gorice	12,3	30,6	45,7	11,4	2,6

Podane ocene glede odnosov v prihodnosti kažejo, da anketiranci verjamejo v sodelovanje med skupnostma (65 %).

40

Tabela 10: Kako vidite odnose med italijansko in slovensko skupnostjo v Gorici v bližnji prihodnosti? (V %.)

<i>Med skupnostma bodo vedno le spori</i>	<i>Med skupnostma bodo večinoma le spori</i>	<i>Obe skupnosti bosta živeli in delovali ločeno</i>	<i>Skupnosti bosta sodelovali, vendar bo med njima tudi precej sporov</i>	<i>Skupnosti bosta živeli v popolnem sožitju in medsebojnem sodelovanju</i>	<i>Ni podatka</i>
2,7	10,9	18,6	57,8	5,9	4,1

4 Na drugi strani meje

Tretji del vprašalnika se osredotoča na čezmejni vidik, pri čemer obravnavamo institucionalizirane odnose med obema mestoma, pogostost in namene prečkanja meje in povezanost s kraji v sosednji državi.

Anketiranci ne spremljajo s posebnim zanimanjem novic, ki zadevajo Novo Gorico ali Slovenijo na splošno. Na podlagi odgovorov lahko anketirance razdelimo v tri skoraj enako velike skupine: prve skupine novice sploh ne zanimajo, drugo skupino v manjši meri, tretjo skupino pa dokaj ali zelo.

Tabela 11: Ali z zanimanjem spremljate novice, ki zadevajo Novo Gorico in Slovenijo? (V %.)

<i>Niti malo</i>	<i>V manjši meri</i>	<i>Dokaj</i>	<i>Zelo</i>	<i>Ni podatka</i>
34,2	36,5	24,3	3,6	1,4

Leta 2010 sta obe obmejni mesti skupaj z Občino Šempeter - Vrtojba začeli izvajati postopke za ustanovitev EZTS GO. Organizacija, ki temelji na Uredbi (ES) št. 1082 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 5. julija 2006, je bila ustanovljena, da bi se prek skupnih strategij in projektov poiskalo konkretne rešitve za težave, s katerimi se sooča čezmejno območje. EZTS igrajo pomembno vlogo na številnih obmejnih območjih, saj spodbujajo vključevanje ali preprosto pospešujejo sodelovanje. Čeprav je EZTS GO začel izvajati projekte na področju varstva narave, turizma in zdravstva, pa njegovo delovanje še vedno ni dovolj vidno prebivalcem tega področja. Kar polovica (51 %) anketirancev navaja, da zanj še ni slišala, 16 % jih ne ve, s čim se ukvarja, kritično oceno pa je podalo 14 % anketirancev, ki izvajane dejavnosti označujejo kot nekoristne. Manj kot vsak peti anketiranec (17 %) torej trdi, da pozna EZTS GO, in njegove projekte ocenjuje kot pomembne.

Tabela 12: Ali veste, kaj je EZTS GO in s čim se ukvarja? (V %.)

<i>Nisem še slišal/-a zanj</i>	<i>Zanj sem že slišal/-a, vendar ne vem, s čim se ukvarja</i>	<i>Da, vendar menim, da ne izvaja koristnih dejavnosti</i>	<i>Da, in menim, da izvaja pomembne dejavnosti</i>	<i>Ni podatka</i>
51,4	16,2	14,4	16,7	1,3

41

Udeleženci v raziskavi so podali pretežno pozitivna mnenja o prihodnosti odnosov med obema občinama. Porazdelitev odgovorov je bila podobna kot pri vprašanju o prihodnosti sodelovanja med italijansko in slovensko skupnostjo, pri čemer je skoraj dve tretjini anketirancev prepričanih, da bosta upravi sodelovali tudi v prihodnje (64 %).

Tabela 13: Kako vidite odnose med upravama v Gorici in Novi Gorici v bližnji prihodnosti? (V %.)

<i>Med upravama bodo vedno le spori</i>	<i>Med upravama bodo večinoma le spori</i>	<i>Obe upravi bosta delovali ločeno</i>	<i>Upravi bosta sodelovali, vendar bo med njima tudi precej sporov</i>	<i>Upravi bosta delovali brez vsakršnih sporov in medsebojno sodelovali</i>	<i>Ni podatka</i>
2,3	10,8	22,5	58,6	5,0	0,8

Območje čez mejo ostaja za številne prebivalce Gorice še neodkrito, vseeno pa jim je manj nepoznano kot v preteklosti. Nova Gorica s svojim zaledjem je še vedno kraj, ki ga obiščejo z namenom nakupovanja, izletništva ali zabavnega preživljanja pros-

tega časa (npr. v igralnicah, nočnih klubih). Če združimo odgovore za možnosti »nekajkrat na mesec« in »večkrat na teden«, ugotovimo, da nakupovanje omenja 64 % anketirancev, izlete 36 % in zabavo 30 %. Pri tem moramo poudariti, da prebivalci Gorice mejo prečkajo tudi iz drugih razlogov, čeprav morda le nekajkrat na leto (npr. zaradi obiskov pri prijateljih ali sorodnikih, obiskov športnih in kulturnih prireditev, uporabe zdravstvenih storitev, dela).

Tabela 14: Kako pogosto prečkate mejo zaradi razlogov, ki so navedeni spodaj? (V %.)

<i>Razlog</i>	<i>Nikoli</i>	<i>Nekajkrat na leto</i>	<i>Nekajkrat na mesec</i>	<i>Večkrat na teden</i>
Nakupovanje	6,3	29,9	44,3	19,5
Izleti	15,1	49,3	29,7	5,9
Zabava	36,2	33,5	26,2	4,1
Obiski pri prijateljih	44,5	29,4	18,5	7,6
Prireditve, športne in kulturne dejavnosti	53,3	32,4	10,6	3,7
Obiski pri sorodnikih	54,5	25,5	12,7	7,3
Zdravstvene storitve	73,5	22,8	0,9	2,8
Delo	81,3	9,1	5,5	4,1
Šolanje, izobraževanje	86,3	9,1	2,3	2,3
Politična zborovanja in dejavnosti	87,5	9,3	1,4	1,8

Mejni nadzor je za tiste, ki z njim ne živijo vsak dan, ovira, ki jih odvrča od želje, da bi se odpravili čez mejo. Ukinitev nadzora je zato vsekakor olajšala čezmejno mobilnost. Pomemben delež anketirancev (42 %) navaja, da je ukinitve nadzora na italijansko-slovenski meji pozitivno vplivala na njihove navade glede obiskovanja sosednje države. Nova ureditev jih je torej spodbudila, da so izkoristili priložnosti, ki jih lahko ponudi obmejni prostor.

Tabela 15: Ali je ukinitve nadzora na italijansko-slovenski meji vplivala na vaše navade, ki so povezane s prečkanjem meje in obiskom Slovenije? (V %.)

<i>Niti malo</i>	<i>V manjši meri</i>	<i>Dokaj</i>	<i>Zelo</i>	<i>Ni podatka</i>
21,6	19,8	27,1	15,3	16,2

Iz spodnjih odgovorov je razvidno, da območja na drugi strani meje ne vzbujajo več strahu. Ljudje, ki tam živijo, niso »nevarni barbari«, pred katerimi se je treba zavarovati. Vse pogostejše institucionalno sodelovanje in čezmejni stiki, ki so že kakšno desetletje značilni za to obmejno območje, so pripomogli k razvijanju in krepitvi pozitivne podobe, ki jo imajo anketiranci o prebivalcih Nove Gorice. Meščani Gorice se tako dokaj oziroma zelo strinjajo s trditvami, da so njihovi sosedje delavni (88 %),

pošteni (81 %) in strpni (63 %). Visok delež anketirancev pa Novogoričane opisuje tudi kot pripravljene na sodelovanje (63 %), družabne (55 %) in simpatične (57 %).

Tabela 16: Katere izmed spodnjih značilnosti po vašem mnenju opisujejo prebivalce Nove Gorice? (V %; srednje vrednosti na lestvici, kjer 1 pomeni »niti malo« in 4 »zelo se strinjam«.)

<i>Značilnost</i>	<i>Niti malo</i>	<i>V manjši meri</i>	<i>Dokaj</i>	<i>Zelo</i>	<i>μ</i>
Delavni	2,8	9,3	67,9	20,0	3,1
Pošteni	3,3	15,7	66,8	14,2	2,9
Strpni	6,6	30,6	53,8	9,0	2,7
Pripravljene sodelovati	9,0	27,8	58,0	5,2	2,6
Družabni	7,0	38,5	48,4	6,1	2,5
Simpatični	10,9	32,3	52,1	4,7	2,5

Na podlagi navad, povezanih s čezmejnimi območjem, in visokega deleža pozitivnih mnenj lahko sklepamo, da bi bili anketiranci pripravljene izbrati Slovenijo za državo svojega stalnega prebivališča. Ta hipoteza drži le delno, saj slaba polovica (49 %) anketirancev zavrača možnost selitve čez meje. Druga polovica bi se bila pripravljena preseliti iz različnih razlogov, na primer zaradi dela (16 %), gospodarskih razlogov (15 %), družinskih razlogov in navezanosti (8 %).

43

Tabela 17: Ali bi se bili v določenih okoliščinah pripravljene preseliti na drugo stran meje? Če je odgovor pritrdilen, izberite razlog za selitev. (V %, N = 261.)

<i>Ne</i>	<i>Da (zaposlitev)</i>	<i>Da (ekonomski razlogi)</i>	<i>Da (družinski razlogi, navezanost)</i>	<i>Da (družbeni razlogi)</i>	<i>Da (politični razlogi)</i>	<i>Da (kulturni razlogi)</i>
48,7	15,7	14,6	8,0	6,5	3,8	2,7

5 Po vstopu Slovenije v šengensko območje

Zadnji, četrti del vprašalnika se osredotoča na vlogo meje in vpliv šengenske konvencije na identiteto obmejnega območja, prosto gibanje, občutek varnosti in prihodnost odnosov.

Pri vprašanjih iz tega sklopa lahko opazimo nihanja v porazdelitvi odgovorov. Večina anketirancev meni, da bi morala biti meja med obema državama strogo varovana za ves (20 %) ali le določen promet (41 %). Mnenja o načinu varovanja meja so

pogojena z omajanim občutkom varnosti, ki je odraz gospodarske krize, migracijskih tokov, mednarodnega terorizma in drugih aktualnih problematik (ki jih radi poudarjajo nekateri mediji in del politike). Meja pomaga ohranjati identiteto in vzbuja občutek zaščite. Med anketiranci jih tako 72 % odgovarja, da se zaradi meje počutijo bolj varno kot negotovo.

Tabela 18: Na kakšen način bi morala biti varovana meja med Italijo in Slovenijo? (V %.)

<i>Strogo varovana za ves promet</i>	<i>Strogo varovana samo za določen promet</i>	<i>Na splošno šibko varovana</i>	<i>Povsem nevarovana</i>
19,9	40,7	30,4	9,0

Tabela 19: Kakšen občutek vam vzbuja bližina meje? (V %.)

<i>Počutim se zelo negotovo</i>	<i>Počutim se bolj negotovo kot varno</i>	<i>Počutim se bolj varno kot negotovo</i>	<i>Počutim se povsem varno</i>
3,2	24,7	53,8	18,3

44

Kljub vsemu pa mejni nadzor nikakor ne sme omejevati prostega pretoka oseb in blaga med Gorico in Novo Gorico. Odločna večina anketirancev (81 %) namreč meni, da je prosto gibanje dokaj ali zelo pomembno.

Tabela 20: V kolikšni meri je za vas pomembno, da je med obema mestoma omogočeno prosto gibanje? (V %.)

<i>Niti malo</i>	<i>V manjši meri</i>	<i>Dokaj pomembno</i>	<i>Zelo</i>
1,8	16,9	32,4	48,9

Vstop Slovenije v Evropsko unijo (2004) in šengensko območje (2007) je po ocenah prebivalcev Gorice prinesel tako prednosti kot slabosti. Odprtje meje je zelo pozitivno vplivalo na obiskovanje sosednje države za vsakodnevne potrebe (68 %), nekaj manj kot polovica anketirancev pa prepozna tudi prednosti, ki so povezane s trgovino in podjetništvom (48 %) ter možnostmi izobraževanja (47 %) in zaposlovanja (46 %). Odprtje meje je torej ustvarilo nove priložnosti, ki jih ponuja razširjeni prostor, vendar anketiranci hkrati tudi menijo, da je prispevalo k zmanjšanju zaposlitvenih možnosti v mestu (31 %) in porastu kriminala (38 %).

Tabela 21: Kako je odprtje meje vplivalo na spodnje dejavnike? (V %.)

<i>Dejavnik</i>	<i>Negativno</i>	<i>Niti negativno niti pozitivno</i>	<i>Pozitivno</i>
Prečkanje za vsakodnevne potrebe	5,5	26,5	68,0
Trgovina in podjetništvo	23,4	28,4	48,2
Študij na drugi strani meje	6,5	47,0	46,5
Delo na drugi strani meje	10,0	44,3	45,7
Okolje	8,7	53,2	38,1
Odnosi med lokalnimi upravami	7,0	56,7	36,3
Zdravje in dobro počutje	6,9	57,3	35,8
Zaposlitvene možnosti v Gorici	31,1	46,1	22,8
Kriminal	37,6	51,4	11,0

Na obmejnih območjih prihajajo do izraza politične, gospodarske in kulturne razlike zaradi stika z eno ali več državami, drugačnih obdavčitev in cen ter sobivanja etničnih in jezikovnih skupnosti. Prebivalci imajo lahko zato občutek, da je ogrožena njihova edinstvena identiteta, ki jo sooblikujeta posebna tradicija in zgodovina. Iz raziskave izhaja, da prebivalci Gorice ne menijo, da je bila njihova identiteta na kakršen koli način ogrožena zaradi odprtja meje s Slovenijo. Z izjemo gospodarskih koristi vsi analizirani dejavniki dosegajo vrednosti, ki so nižje od 2 (na lestvici, kjer 1 pomeni »niti malo« in 4 »zelo se strinjam«).

45

Tabela 22: Ali menite, da je po odprtju meje s Slovenijo eden ali več izmed spodnjih dejavnikov ogrozil narodno identiteto? (V %; srednje vrednosti na lestvici, kjer 1 pomeni »niti malo« in 4 »zelo se strinjam«.)

<i>Dejavnik</i>	<i>Niti malo</i>	<i>V manjši meri</i>	<i>Dokaj</i>	<i>Zelo</i>	<i>μ</i>
Razlike v gospodarskih interesih	32,4	35,2	25,6	6,8	2,1
Razlike v političnih interesih	43,1	39,9	11,5	5,5	1,8
Jezikovne razlike	45,5	35,0	16,3	3,2	1,8
Razlike v vrednotah	47,7	34,9	14,2	3,2	1,7
Kulturne razlike	51,4	34,1	11,8	2,7	1,7
Verske razlike	62,8	28,9	6,0	2,3	1,5

Zadnja tri vprašanja so povezana s šengensko konvencijo in njenim pomenom za obmejno območje. Več kot polovica (62 %) anketirancev ima dobro mnenje o šengenski konvenciji in območju proste trgovine, ki ga ureja.

Tabela 23: Kakšno je vaše mnenje o šengenski konvenciji, ki ureja odprtost meja in vzpostavlja območje proste trgovine? (V %.)

<i>Zelo negativno</i>	<i>Negativno</i>	<i>Nimam posebnega mnenja</i>	<i>Pozitivno</i>	<i>Zelo pozitivno</i>
3,2	13,2	21,5	39,3	22,8

Anketiranci kot izredno pozitivno ocenjujejo prosto gibanje (73 %), manj pa jih meni, da je izvajanje konvencije dobro vplivalo tudi na varovanje zunanjih meja (30 %), varnost (24 %) in obvladovanje migracijske krize (14 %).

Tabela 24: Kakšno je vaše mnenje o spodnjih temah, ki so povezane s šengensko konvencijo? (V %; srednje vrednosti na lestvici, kjer 1 pomeni »zelo negativno« in 5 »zelo pozitivno«.)

<i>Tema</i>	<i>Zelo negativno</i>	<i>Negativno</i>	<i>Nimam posebnega mnenja</i>	<i>Pozitivno</i>	<i>Zelo pozitivno</i>	<i>μ</i>
Prosto gibanje	5,5	5,5	16,5	39,9	32,6	3,9
Varovanje zunanjih meja	8,8	25,0	36,6	25,9	3,7	2,9
Varnost	13,3	36,7	25,7	21,1	3,2	2,6
Obvladovanje begunske krize	26,9	42,5	16,4	11,9	2,3	2,2

Manj kot polovica (43 %) anketirancev izraža pozitivno mnenje glede prihodnosti odnosov znotraj šengenskega območja, 24 % jih je neodločenih, 33 % pa jih zavzema kritično stališče.

Tabela 25: Kako vidite prihodnost odnosov znotraj šengenskega območja? (V %.)

<i>Zelo negativno</i>	<i>Bolj negativno kot pozitivno</i>	<i>Niti negativno niti pozitivno</i>	<i>Bolj pozitivno kot negativno</i>	<i>Zelo pozitivno</i>
4,2	29,2	24,1	36,1	6,4

Šengensko območje: občutek varnosti in mejni nadzor – izsledki nacionalne raziskave

Moreno Zago, Univerza v Trstu

1 Predstavitev metodologije

Danes, ko mineva skoraj trideset let od podpisa (1990) in enajst let od uveljavitve v Sloveniji (2007), je šengenska konvencija pogosto predmet razprav. Zaradi gospodarske krize, mednarodnega terorizma in migracijskih tokov so postale vse glasnejše zahteve po strožjem varovanju meja, vse to pa ogroža projekt združene Evrope brez meja.

V okviru predmeta Sociologija mednarodnih odnosov na magistrskem študijskem programu Diplomacija in mednarodno sodelovanje Univerze v Trstu s sedežem v Gorici smo s študenti pripravili spletni vprašalnik, ki je bil objavljen v storitvi *Google form*. V raziskavi smo želeli ugotoviti, kakšna so mnenja Italijanov glede meje in težav, ki jih dojemajo kot najaktualnejše. V obdobju od aprila do maja 2018 je bilo zbranih 510 vprašalnikov. Vzorec anketirancev sestavljajo italijanski državljani, med katerimi je nekoliko večji delež žensk. Anketiranci so večinoma mladi, samski in visoko izobraženi ter se glede na status uvrščajo v skupino študentov ali zaposlenih oseb. Slaba tretjina jih živi ob italijansko-slovenski meji, dobra tretjina pa je od mednarodne meje oddaljena manj kot šestindvajset kilometrov. Glede na politično opredelitev so v veliki večini usmerjeni levo ali levosredinsko, za kategorijo verskega prepričanja pa je značilna zelo nizka stopnja vernosti.

Tabela 1: Demografski podatki anketirancev (v %)

<i>Spol</i>			<i>Stalno prebivališče</i>	
	Moški	46,7	Občina ob meji med Slovenijo in Italijo	29,6
	Ženski	53,3	Druga občina v deželi FJK	26,7
<i>Starost</i>			Druga občina v Sloveniji	0,2
	51 let ali več	11,8	Druga občina v Italiji	40,0
	26–50 let	20,6	Druga občina v EU	2,9
	Do 25 let	67,6	Druga občina v tujini	0,6

<i>Državljanstvo</i>		<i>Oddaljenost trenutnega prebivališča od najbližje mednarodne meje</i>	
Italijansko	96,7	Manj kot 5 km	12,9
Druga država EU	1,8	Od 6 do 10 kilometrov	12,5
Druga država zunaj območja EU	1,5	Od 11 do 25 kilometrov	11,2
<i>Zakonski stan</i>		Od 26 do 50 kilometrov	18,3
Samski/-a	77,7	Več kot 50 kilometrov	45,1
V zunajzakonski zvezi, poročen/-a	22,3	<i>Politična usmeritev</i>	
<i>Dosežena izobrazba</i>		Leva	25,9
Osnovna šola, nižja srednja šola	4,3	Levosredinska	33,4
Višja srednja šola, poklicna šola	54,3	Sredinska	9,4
Univerza, podiplomski študij	41,4	Desnosredinska	11,9
<i>Poklic</i>		Desna	6,3
Brezposelna oseba	4,3	Ni podatka	13,1
Študent/-ka	62,9	<i>Stopnja vernosti</i>	
Gospodinja/-ec, upokojenec/-ka	2,5	Brez verskih prepričanj	35,1
Zaposlen/-a	23,7	Nizka	28,4
Samozaposlen/-a	1,2	Dokaj visoka	24,2
Podjetnik/-ca, svobodni poklici	5,3	Visoka	7,8
		Ni podatka	4,5

48

2 Nadzor meja, varnost in migracijska kriza

Prvi sklop vprašanj se je nanašal na način nadzora meja in s tem povezan občutek varnosti. Na splošno anketiranci menijo, da je prosti pretok oseb in blaga, ki je predviden s šengensko konvencijo, pomenil veliko priložnost za Italijo. Velika večina (87 %) anketirancev je prepričana, da je prinesel več prednosti kot slabosti oziroma samo prednosti.

Tabela 2: Kaj je prosti pretok oseb in blaga prinesel vaši državi prebivanja?

	%
Samo slabosti	0,4
Več slabosti kot prednosti	12,4
Več prednosti kot slabosti	71,6
Samo prednosti	15,6

Iz podatkov izhaja, da je ukinitve nadzora na italijansko-slovenski meji pripomogla k vzpostavitvi sodelovanja med italijansko in slovensko skupnostjo. Če iz vzorca iz-
vzamemo anketirance, ki ne živijo ob tej meji (49 %), ugotovimo, da pri preostalih
udeležencih raziskave odločno prevladujejo pritrdilni dogovori (81 %).

Tabela 3: Če živite ob italijansko-slovenski meji, ocenite, ali je ukinitve mejnega nadzora pripomogla k vzpostavitvi sodelovanja med italijansko in slovensko skupnostjo.

	%	% zbranih odgovorov
Ne živim ob italijansko-slovenski meji	48,8	-
Nikakor	2,2	4,3
Bolj ne kot da	7,6	14,9
Bolj da kot ne	23,4	45,6
Vsekakor	18,0	35,2

Nekaj dvomov lahko zaznamo glede načina, na katerega so varovane zunanje meje
šengenskega območja. Več kot polovica anketirancev meni, da mehanizmi za zaščito
zunanjih meja niso ustrezni.

49

Tabela 4: Ali menite, da so zunanje meje šengenskega območja ustrezno varovane?

	%
Nikakor	12,5
Bolj ne kot da	39,4
Bolj da kot ne	42,4
Vsekakor	5,7

Pričakovali bi lahko, da se bo tako mnenje anketirancev negativno odražalo na do-
življanju občutka varnosti znotraj šengenskega območja. Kljub temu podatki kažejo
drugačno sliko, saj se več kot 82 % anketirancev počuti varno.

Tabela 5: Kako varno se počutite znotraj šengenskega območja?

	%
Zelo negotovo	3,5
Bolj negotovo kot varno	14,3
Bolj varno kot negotovo	61,4
Povsem varno	20,8

Če opazujemo povezavo med odgovori na obe vprašanji, se izkaže, da 78 % tistih, ki
se počutijo zelo negotovo, ocenjuje nadzor meja kot nezadosten (tako mnenje ima

samo 21 % anketirancev, ki se počutijo povsem varno). Nasprotno 78 % tistih, ki se počutijo povsem varno, označuje nadzor meja kot ustrezen (pri skupini anketirancev, ki se počutijo zelo negotovo, se ta delež zniža na 22 %).

Katere pa so glavne težave, ki Italijanom vzbujajo največ skrbi? Iz seznama desetih podanih možnosti so anketiranci lahko izbrali največ tri. V prvem stolpcu spodnje tabele je z odstotki izražena razporeditev vseh podanih odgovorov (N = 1268), v drugem stolpcu pa je podan odstotek glede na število anketirancev (N = 510). Na prvem mestu je pomanjkanje delovnih mest, sledita politična oslabitev Evropske unije in širitev organiziranega kriminala. Vsaj eno izmed teh problematik je navedlo več kot 40 % anketirancev. To so področja, ki se na eni strani dotikajo dostojanstva in samouresničevanja prek poklicne poti, na drugi strani pa zadevajo vprašanje varnosti. Manj kot petina anketirancev je kot eno izmed glavnih skrbi izpostavila migracije, ki so paradni konj gibanj, naklonjenih zaprtju meja.

Tabela 6: Kaj vas najbolj skrbi? (Izberete lahko največ tri odgovore.)

<i>Problematika</i>	<i>% odgovorov</i>	<i>% anketirancev</i>
Pomanjkanje delovnih mest	19,3	48,0
Politična oslabitev Evropske unije	17,4	43,1
Širitev organiziranega kriminala	17,2	42,7
Teroristični napadi	16,0	39,8
Izbruh vojn	8,3	20,6
Nevarnost, da postanem žrtev kraje, nasilja itd.	7,3	18,0
Prisotnost migrantov	6,5	16,3
Širjenje bolezni	3,1	7,6
Širjenje drog	2,2	5,5
Nimam posebnih skrbi	2,7	6,9

Med skupinama anketirancev, ki se znotraj šengenskega območja počutijo zelo negotovo oziroma povsem varno, lahko opazimo nekatere razlike. Čeprav so oboji zaskrbljeni predvsem zaradi pomanjkanja delovnih mest, anketiranci iz prve skupine pogosteje navajajo prisotnost migrantov (61 %), teroristične atentate (44 %) in strah, da bi postali žrtve kraje in nasilja (39 %), pri drugi skupini pa je v ospredju skrb glede politične oslabitve Evropske unije (62 %).

Tabela 7: Glavne povezave med dogodki in občutkom varnosti (% anketirancev, N = 510)

<i>Kaj vas najbolj skrbi?</i>	<i>Kako varno se počutite znotraj šengenskega območja?</i>	
	<i>Počutim se zelo negotovo</i>	<i>Počutim se povsem varno</i>
Pomanjkanje delovnih mest	38,9	49,1
Prisotnost migrantov	61,1	1,9
Teroristični napadi	44,4	18,9
Nevarnost, da postanem žrtev kraje, nasilja itd.	38,9	7,5
Politična oslabitev Evropske unije	16,7	62,3

Glede pristopa, ki naj ga zavzamejo posamezne države, večina anketirancev meni, da bi te morale strogo varovati svoje meje (62 %). Preostali so izrazili prepričanje, da bi meje morale biti šibko varovane (20 %) ali pa popolnoma ukinjene (16 %).

Tabela 8: Kakšen naj bo pristop posameznih držav Evropske unije pri varovanju svojih meja?

	%
Meje morajo biti strogo zaprte	1,6
Meje morajo biti strogo varovane	62,3
Meje morajo biti šibko varovane	20,4
Meje bi morale biti ukinjene	15,7

51

Čeprav prisotnost migrantov skrbi samo 16 % anketirancev, je zanimivo preveriti, ali bi po njihovem mnenju zaprtje zunanjih meja pripomoglo k obvladovanju migracijske krize, s katero se sooča Evropska unija, še posebno Italija. Slaba tretjina oziroma 30 % anketirancev je prepričanih, da nikakor, k njim pa moramo prišteti še 36 % tistih, ki se nagibajo k negativnemu odgovoru.

Tabela 9: Ali menite, da bi zaprtje zunanjih meja Evropske unije pripomoglo k obvladovanju migracijske krize?

	%
Nikakor	30,0
Bolj ne kot da	36,5
Bolj da kot ne	23,9
Vsekakor	9,6

Če povežemo odgovore na zadnji dve vprašanji, lahko anketirance razdelimo v dve skupini glede na pogled, ki ga imajo na problematiko obvladovanja migracij: prvi menijo, da bi z zaprtjem meja odpravili težave, in želijo, da bi bile te strogo varovane (100 %), drugi pa so prepričani, da to ni rešitev in podpirajo njihovo ukinitve (92 %).

Tabela 10: Povezava med obvladovanjem migracijske krize in načinom varovanja meja (v %)

<i>Ali menite, da bi zaprtje zunanjih meja Evropske unije lahko pripomoglo k obvladovanju migracijske krize?</i>	<i>Kakšen naj bo pristop posameznih držav Evropske unije pri varovanju svojih meja?</i>	
	<i>Meje morajo biti strogo zaprte</i>	<i>Meje bi morale biti ukinjene</i>
Nikakor	-	51,2
Bolj ne kot da	-	41,2
Bolj da kot ne	12,5	6,3
Vsekakor	87,5	1,3

Zadnja tabela prikazuje soodvisnost med odgovori na glavna vprašanja ter starostjo in politično pripadnostjo anketirancev, saj se je izkazalo, da ti dve spremenljivki bolj vplivata na mnenja anketirancev od drugih (izobrazba, zaposlitev in poklic). Vidimo lahko, da imajo tako mladi kot levo usmerjeni anketiranci bolj pozitiven odnos.

Tabela 11: Primerjava na podlagi demografskih podatkov (v %)

<i>Vprašanje</i>	<i>Odgovor</i>	<i>Starost</i>			<i>Politična usmeritev</i>	
		<i>≤25</i>	<i>26–50</i>	<i>≥51</i>	<i>Leva</i>	<i>Desna</i>
Kaj je prinesel prosti pretok oseb in blaga?	Več prednosti kot koristi/samo prednosti	90,5	80,0	81,7	96,2	34,4
Ali so zunanje meje ustrezno varovane?	Bolj da kot ne/vsekakor	53,0	38,1	36,6	56,8	18,7
Ali se počutite varno?	Bolj varno kot negotovo/povsem varno	87,0	73,3	70,0	91,7	25,0
Kaj vas najbolj skrbi?	Pomanjkanje dela	17,1	24,7	22,1	25,0	12,5
	Migracije	5,8	8,2	7,8	1,0	27,3
	Teroristični napadi	17,0	13,9	14,3	9,9	21,6
	Oslabitev Evropske unije	17,5	15,4	20,1	23,0	9,1
Ali lahko zaprtje zunanjih meja pripomore k obvladovanju migracijske krize?	Bolj da kot ne, vsekakor	32,8	38,1	30,0	11,1	83,3
Kakšen naj bo nadzor državnih meja?	Šibko varovanje/popolna ukinitvev meja	38,0	30,4	35,0	56,1	9,4
Ali je ukinitvev mejnega nadzora spodbudila sodelovanje Italije in Slovenije?	Bolj da kot ne/vsekakor	42,9	33,3	46,7	43,2	40,6

3 Pogostost prečkanja meje in mnenja glede odprtosti/zaprтости meja

Videli smo že, da četrtna italijanskih državljanov iz vzorca živi manj kot enajst kilometrov od meje. V eni izmed italijanskih občin, ki ležijo na območju tega obmejne- ga pasu, ima prebivališče 30 % anketirancev, od tega jih 71 % živi manj kot enajst kilometrov od meje (37 % jih je od meje oddaljenih manj kot šest kilometrov). V nadaljevanju bomo skušali ugotoviti, ali razdalja oziroma pogostost prečkanja meje za različne namene (npr. zaradi dela, nakupovanja, obiskov pri sorodnikih in prija- teljih, turizma) vpliva na mnenja, ki so jih anketiranci podali v zvezi s prednostmi prostega pretoka oseb in blaga, občutkom varnosti in varovanjem meje. Študije so pokazale, da čezmejna teritorialnost oziroma skupek odnosov, ki se ustvari med prebivalci čezmejnega območja in njihovim ozemljem, določa njihov čut pripadno- sti, identiteto in občutek lokalizma ali svetovljanstva.

Anketiranci meje ne prečkajo pogosto. Če iz vzorca izločimo tiste, ki živijo predaleč, je med preostalimi le nekaj več kot polovica (52 %) takšnih, ki sosednjo državo obiskujejo iz prej naštetih razlogov.

Tabela 12: Kako pogosto prečkate mejo zaradi nakupovanja, turizma, obiskov sorodnikov itd.?

<i>Pogostost prečkanja meje</i>	<i>%</i>	<i>% zbranih odgovorov</i>
Od meje sem preveč oddaljen/-a	26,9	-
Nikoli, čeprav živim blizu meje	4,7	6,4
Redko (nekajkrat na leto)	30,2	41,3
Občasno (do dvakrat na mesec)	20,0	27,4
Pogosto (večkrat na mesec)	18,2	24,9

53

Vpliv, ki ga ima pogostost prečkanja meje iz različnih namenov, je kljub vsemu skla- den z našimi pričakovanji. Anketiranci, ki se občasno ali redno odpravijo na »obisk k sosedom«, so namreč podali bolj pozitivne odgovore tako na vprašanje o prednostih oziroma slabostih prostega pretoka oseb in blaga kot na vprašanje o občutku varnosti.

Tabela 13: Povezava med pogostostjo prečkanja meje in mnenjem o prostem pretoku oseb in blaga (v %)

<i>Kaj je prosti pretok oseb in blaga prinesel vaši državi prebivanja?</i>	<i>Kako pogosto prečkate mejo zaradi nakupovanja, turizma, obiskov sorodnikov itd.?</i>				
	<i>Od meje sem preveč oddaljen/-a</i>	<i>Nikoli, čeprav živim blizu meje</i>	<i>Redko (nekajkrat na leto)</i>	<i>Občasno (do dvakrat na mesec)</i>	<i>Pogosto (večkrat na mesec)</i>
Samo slabosti	-	8,3	-	-	-
Več slabosti kot prednosti	12,4	20,8	14,3	11,7	7,5
Več prednosti kot slabosti	73,7	54,2	72,1	71,6	72,1
Samo prednosti	13,9	16,7	13,6	16,7	20,4

Tabela 14: Povezava med pogostostjo prečkanja meje in občutkom varnosti (v %)

<i>Kako varno se počutite znotraj šengenskega območja?</i>	<i>Kako pogosto prečkate mejo zaradi nakupovanja, turizma, obiskov sorodnikov itd.?</i>				
	<i>Od meje sem preveč oddaljen/-a</i>	<i>Nikoli, čeprav živim blizu meje</i>	<i>Redko (nekajkrat na leto)</i>	<i>Občasno (do dvakrat na mesec)</i>	<i>Pogosto (večkrat na mesec)</i>
Počutim se zelo negotovo	2,2	16,7	3,9	4,9	-
Počutim se bolj negotovo kot varno	17,5	16,7	15,6	9,8	11,8
Počutim se bolj varno kot negotovo	62,0	50,0	61,7	55,9	68,8
Počutim se povsem varno	18,2	16,7	18,8	29,4	19,4

Pogostost prečkanja meje vpliva tudi na mnenje glede stopnje odprtosti/zaprтости državnih meja. Anketiranci, ki mejo prečkajo občasno ali pogosto, redkeje izrazijo prepričanje, da bi ta morala biti zaprta, v primerjavi s skupino, ki sosednjo državo obišče redko ali pa je sploh ne obišče.

Tabela 15: Povezava med pogostostjo prečkanja meje in mnenjem o varovanju meja (v %)

<i>Kakšen naj bo pristop posameznih držav Evropske unije pri varovanju svojih meja?</i>	<i>Kako pogosto prečkate mejo zaradi nakupovanja, turizma, obiskov sorodnikov itd.?</i>				
	<i>Od meje sem preveč oddaljen/-a</i>	<i>Nikoli, čeprav živim blizu meje</i>	<i>Redko (nekajkrat na leto)</i>	<i>Občasno (do dvakrat na mesec)</i>	<i>Pogosto (večkrat na mesec)</i>
Meje morajo biti strogo zaprte	1,5	4,2	1,3	2,9	-
Meje morajo biti strogo varovane	65,7	70,8	65,6	53,9	59,1
Meje morajo biti šibko varovane	16,1	12,5	17,5	25,5	28,0
Meje bi morale biti ukinjene	16,8	12,5	15,6	17,6	12,9

Uporaba meje v Gorici in Novi Gorici: izkušnje in vloge

Simone Arnaldi, *Univerza v Trstu*

1 Uvod

Kateri kraji v Gorici in Novi Gorici so najpogostejše obiskani? To je vprašanje, ki je bilo zastavljeno v okviru obsežnejše raziskave na temo meje z Italijo po vstopu Slovenije v šengensko območje, za katero je dal pobudo Slovenski raziskovalni inštitut (v nadaljevanju SLORI). Odgovor nanj se je poskušalo poiskati tudi v splošnejši raziskavi na temo meje, odnosov med Gorico in Novo Gorico ter vlog slovenske skupnosti na tem območju in njenih prostorov, ki je bila opravljena pri predmetu Sociologija mednarodnih odnosov magistrskega študijskega programa Diplomacija in mednarodno sodelovanje Univerze v Trstu s sedežem v Gorici.

Na podlagi odgovora smo nadalje želeli preveriti, na kakšen način in v kolikšni meri se obmejno območje dejansko uporablja. Osredotočili smo se na »uporabo meje« in raziskali, kako naravo in vloge obmejnega prostora oblikujejo družbene prakse, ki vplivajo na to, ali tamkajšnji prebivalci kraje obiskujejo, z njimi prihajajo le v bežen stik ali se jih izogibajo.

2 Vrste krajev in uporaba meje

Referenčni vzorec za to raziskavo predstavljajo anketiranci ($N = 222$), ki so izpolnili vprašalnik, pripravljen v okviru predmeta Sociologija mednarodnih odnosov. Vprašalnik je skoraj v celoti predstavljen v tem zborniku, in sicer v prispevku Morena Zaga. Anketiranci so na vprašalnik odgovarjali aprila in maja 2018, vključeval pa je tudi vprašanje o krajih v Gorici in Novi Gorici, ki jih najpogostejše obiskujejo. V tabeli 1 je podana kategorizacija krajev skupaj s podatkom o tem, kako pogosto so jih anketiranci navajali.

Tabela 1: Najpogostejše obiskani kraji v Gorici in Novi Gorici (anketiranci = 199 v Gorici/166 v Novi Gorici)

Vrsta kraja	Opis	Gorica (%)	Nova Gorica (%)
Delovno okolje	Delovno mesto	3,0	0,0
Izobraževalne ustanove	Šole, univerze in povezane storitve (npr. študentski domovi, knjižnice)	5,5	1,2
Trgovine	Nakupovalna središča, supermarketi, prodajalne, bencinske črpalke, druge storitve s področja trgovine	5,5	53,6
Storitve na področju dobrega počutja	Zanimivosti ter izletniške in pohodniške poti, zdravstvene ustanove, ponudba na področju dobrega počutja (savne, centri dobrega počutja), športne dejavnosti in objekti	17,1	11,5
Prostočasne dejavnosti	Zabavne in gostinske storitve (igralnice, diskoteke, bari, restavracije, klubi itd.), razvedrilo in kulturna ponudba (kino, gledališče, festivali)	18,6	18,1
Kraji stika	Mestno središče (zgodovinski deli in območja za pešce, trgi, spomenik itd.), četrti (navedene brez natančnejše določitve), parki in zelene mestne površine	37,7	10,2
Prevoz in tranzitna območja	Prometna infrastruktura (postaje, parkirišča itd.)	2,5	1,2
Kraji intime	Lastno bivališče in domovanja sorodnikov in prijateljev, verski objekti	4,5	2,4
Kraji udeležbe	Politična zborovanja in dejavnosti, lokalna uprava, decentralizirane strukture javne uprave	2,0	0,0
Drugo	Kraji, ki ne spadajo v nobeno izmed zgornjih kategorij	3,5	1,8

Rezultati kažejo na svojevrstno »funkcijsko specializacijo« Nove Gorice, saj anketiranci največkrat omenjajo trgovine (predvsem prodajalne, ki so zgoščene v velikih nakupovalnih središčih). Po drugi strani je za Gorico značilen predvsem obisk »krajev stika«, to je urbanih prostorov, ki na geografsko omejenem in strnjenem območju združujejo več funkcij (nakupovanje, prostočasne dejavnosti, uporabo kulturnih storitev). Med podanimi odgovori je v tej vlogi največkrat izpostavljeno mestno središče s svojimi najprepoznavnejšimi kraji (trgi, spomeniki, ulicami, zelenimi površinami). Za obe mesti so prostočasne dejavnosti druga najpogostejše navedena kategorija. Medtem ko se v primeru Nove Gorice omenjajo skoraj izključno gostinski lokali in razvedrilne storitve

(zlasti igralniške), imajo za Gorico poseben pomen kulturne prireditve in ustanove, saj jim pripada skoraj polovica odgovorov v kategoriji pristočasnih dejavnosti (7,2 % zbranih odgovorov proti 1,3 % odgovorom, ki se nanašajo na Novo Gorico). Vzrok za razliko lahko iščemo v tem, da velika večina anketirancev slabo pozna slovenski jezik (npr. samo 8,1 % anketirancev uporablja slovenščino doma).

3 Mnenja o meji in uporaba meje

Poleg predstavitve razporeditve odgovorov smo želeli preveriti tudi hipotezo o vzrokih za opažene razlike. Domnevali smo, da daljše sobivanje z mejo pomeni tudi boljše poznavanje slovenskega in italijanskega ozemlja ter prinaša bolj raznolike izkušnje z obmejnimi območjem. V okviru raziskave smo tako opazovali, ali obstaja statistično pomembna povezanost med kategorijami najpogostejše obiskanih krajev iz tabele 1 ter (a) starostjo anketirancev in (b) trajanjem njihovega prebivanja v Gorici (tabela 2). Po natančnejši analizi podatkov lahko ovržemo obe hipotezi, saj se izkaže, da je na obeh straneh meje raznolikost pri izbiri obiskanih krajev pretežno neodvisna tako od starosti anketirancev kot od števila let, ki so jih preživel v Gorici.¹

57

Tabela 2: Letnica rojstva in trajanje bivanja v Gorici (N = 222)

<i>Starost</i>	<i>Delež (%)</i>
Do 25 let	25,5
26–50 let	43,1
51 let ali več	31,4
<i>Trajanje prebivanja v Gorici</i>	<i>Delež (%)</i>
Manj kot 3 leta	14,7
4–10 let	10,6
11–25 let	22,0
26–50 let	30,3
51 let ali več	22,4

Ker hipotezi nista bili potrjeni, smo se odločili, da bomo proučili stališča, ki jih imajo anketiranci o meji med Slovenijo in Italijo. Pri tem nas je predvsem zanimalo, ali

¹Soodvisnost med kraji, ki so najpogostejše obiskani, in dolžino prebivanja v Gorici ali starostjo anketirancev smo preverili s preizkusom hi-kvadrat, ki omogoča ugotavljanje povezanosti med dvema nominalnima spremenljivkama. Povezanost med najpogostejše obiskanimi kraji v Gorici, dolžino prebivanja v mestu in starostjo anketiranca je enaka $\chi^2 = 46,86$, $p = 0,186$ oziroma $\chi^2 = 13,91$, $p = 0,735$. Statistična značilnost (p-vrednost) kaže, da povezanosti med spremenljivkama iz vzorca najverjetneje ni mogoče posplošiti na celotno populacijo, ki je predmet te raziskave. V tem primeru je 18,6-odstotna oziroma 73,5-odstotna verjetnost, da porazdelitev odgovorov iz vzorca ne ustreza dejanski variaciji, ki se pojavlja pri celotni populaciji. Gre torej za statistično nepomembno povezanost, saj mora biti po dogovoru p-vrednost manjša od 0,05. Podobne ugotovitve veljajo za Novo Gorico, kjer je povezanost med najpogostejše obiskanimi kraji, trajanjem prebivanja v Gorici in starostjo anketirancev enaka $\chi^2 = 12,29$, $p = 0,583$ oziroma $\chi^2 = 36,36$, $p = 0,134$.

bi morala biti po njihovem mnenju meja bolj ali manj zaprta in strožje varovana. V nadaljevanju smo preverili, ali takšna stališča dejansko vplivajo na izbiro krajev, ki jih anketiranci najpogosteje obiskujejo. Ta smer se je izkazala za veliko plodnejšo. Čeprav želja po zaprti in varovani meji ne vpliva na izbiro krajev, ki jih obiskujejo anketiranci, lahko po drugi strani opazimo statistično pomembno povezanost med takšnim odnosom in nameni obiskov obmejnega območja.² Anketiranci, ki menijo, da mora biti meja »strogo varovana za ves promet«, območja Nove Gorice sploh ne obiščejo ali ga obiščejo redkeje kot anketiranci, ki navajajo, da meja ne sme biti varovana oziroma da se mora nadzor izvajati le v manjši meri ali le za določen promet (tabela 3). Iz vzorca prav tako izhaja, da anketiranci, ki menijo, da mora biti meja strogo varovana v vsakem primeru, nikoli ne obiščejo mestnega središča Nove Gorice ali krajev, kot so območja za pešce, trgi, spomeniki, parki in mestne zelene površine, ki nudijo možnost za vzpostavitev stika. Pri tej skupini anketirancev je »uporaba meje« okrnjena, saj je v ospredju predvsem funkcionalni vidik, ki ga predstavlja nakupovanje, nekoliko slabše zastopani pa sta še kategoriji razvedrila in gostinskih storitev.

Tabela 3: Uporaba prostorov v Novi Gorici (N = 166)

Vrsta kraja	Meja med Italijo in Slovenijo bi morala biti:				Skupaj
	strogo varovana za ves promet	strogo varovana samo za določen promet	na splošno šibko varovana	povsem nevarovana	
Prostočasne dejavnosti	10,0 %	46,7 %	36,7 %	6,7 %	100,0 %
Storitve na področju dobrega počutja	26,3 %	31,6 %	26,3 %	15,8 %	100,0 %
Trgovine	15,7 %	40,5 %	37,1 %	6,7 %	100,0 %
Izobraževalne ustanove	0,0 %	0,0 %	50,0 %	50,0 %	100,0 %
Kraji stika	0,0 %	88,2 %	5,9 %	5,9 %	100,0 %
Prevoz in tranzitna območja	0,0 %	50,0 %	0,0 %	50,0 %	100,0 %
Kraji intimitete	25,0 %	0,0 %	75,0 %	0,0 %	100,0 %
Drugo	100,0 %	0,0 %	0,0 %	0,0 %	100,0 %
Skupaj	15,6 %	43,4 %	32,6 %	8,4 %	100,0 %

² Povezanost med najpogosteje obiskanimi kraji v Gorici in stališča glede odprtosti/zaprtosti meje niso statistično pomembna: $\chi^2 = 26,53$, $p = 0,489$. Nasprotno so vrednosti za Novo Gorico statistično pomembne: $\chi^2 = 51,04$, $p < 0,0005$.

4 Nekaj končnih ugotovitev

Iz tega kratkega prispevka izhaja, da imajo anketiranci zelo različen odnos do meje. V primeru Gorice je namen obiskov bolj raznolik in zajema predvsem dimenzijo stikov in vsakdanjega življenja, medtem ko so obiski Nove Gorice zoženi le na določen funkcionalni vidik, to je na nakupovanje. Življenje z mejo nima bistvenega vpliva na izoblikovanje tega odnosa, saj starost ali trajanje bivanja v obmejnem prostoru nista statistično pomembno povezana s kraji, ki jih anketiranci obiskujejo.

Nasprotno pa so izsledki pokazali, da imajo stališča o meji večjo vlogo pri tem, na kakšen način jo anketiranci vključujejo v svoja življenja. Na podlagi omejenih podatkov, zbranih v tej kratki uvodni raziskavi, lahko tako postavimo domnevo, da načini »uporabe meje« nimajo vpliva na njeno dožemanje. Vse namreč kaže, da prav stališča o meji vplivajo na to, katere kraje na obmejnem območju anketiranci izberejo in za kateri namen. Anketiranci, ki bi želeli, da je meja zaprta in varovana, kraje na obmejnem območju obiščejo le iz nekaterih praktičnih razlogov. Ni si torej težko predstavljati, da bi lahko okrepitev tovrstnih teženj ogrozila cilj, da meja med Slovenijo in Italijo postane in tudi ostane odprta ne glede na njen pravni status v prihodnosti. Ta možnost torej zahteva nenehna kulturna in komunikacijska prizadevanja na več nivojih, ki imajo v središču mejo in njene vloge. Ni namreč dovolj, da se zanašamo le na delno povezovanje na funkcionalni ravni, ki je že prisotno, ali na »uporabo meje« in čezmejne družbene prakse, ki so morda res razširjene, a se zato ne bodo tudi nujno ohranile.

Zahvala

Zahvaljujem se profesorju Morenu Zagu, ki je s svojimi predlogi pomagal pri oblikovanju kategorizacije obiskanih krajev in komentiral prejšnje različice tega besedila. Avtor prevzema izključno odgovornost za kakršne koli napake ali netočne navedbe v končni različici tega prispevka.

Šengen in italijansko-slovensko obmejno območje

Izzivi sodobnosti

Znanstveni pogled na šengensko čezmejno stvarnost

Igor Jelen, *Univerza v Trstu*

1 Kaj je meja?

Taka vprašanja so najtežja – definirati in razumeti tisto, kar imamo vsak dan pred očmi. Najtežje je definirati take pojave, ki so »v teku« in so zato spremenljivi ter za katere ne moremo predvideti posledic. Tak je na primer padec meje, in če ga obravnavamo v kontekstu globalnosti, se sprašujemo, kakšne so in kakšne bodo dejanske dimenzije takega pojava. Kako se bodo odvile?

Izpostavljenost meji je ena izmed najbolj naravnih dejavnosti človeka; je pripomoček (sredstvo), s katerim človek poskuša vzpostaviti red v nekem kontekstu, v neki stvarnosti, ki je po navadi raznolika in zato kaotična. Meja je znak, prek katerega dojemamo in določimo, kdo je sosed in kdo sovrag oziroma kdo smo mi in kdo je drug.

Meja je odvisna od okoliščin in od politične tehnologije, ki je na razpolago. Lahko postane nekaj fizičnega, kot je zid ali bodeča žica (»nikogaršnja zemlja«), torej materialna zapora, lahko pa meja obstaja v nematerialni obliki ideologije, kulture, načina življenja itd. V drugih primerih pa lahko postane prav nasprotno – posrednik in spodbujevalec odnosov, lahko je samo črta na zemlji ali zgolj tabla, ki pomeni neko prepoved ali pa neka navodila.

Zaradi tega meja pomeni neko institucionalizacijo prostora, življenja in delovanja na tem prostoru, vpliva tudi na odnos do prostora ter na pomen tega teritorija za človeka, družbo in organizacijo. V tem primeru torej mislimo tudi na vire, uporabljanje naravnih surovin in rabo tal ter dostopnost zemlje. Meja prav tako pomeni način obrambe ali zaščite proti nekomu, proti neznanemu, pred katerim se ne znamo zaščititi in braniti. Meja je tudi pripomoček za naše lastno zaznavanje okolja oziroma pripomoček pri upravljanju drugačnosti med ljudmi, narodi in tujimi silami. Je sredstvo, s katerim organizacije skušajo zmanjšati tveganje, medtem ko se soočajo z raznoličnostjo in zmanjšati spremenljivost in nepredvidljivost. Hkrati lahko prepreči, da bi se ta raznoličnost izražala preveč močno (raznoličnost namreč pomeni tudi naraščanje napetosti na raznih področjih: v gospodarstvu, politiki, kulturi itd.).

Čeprav naravno človeško mišljenje dojema svet na nekakšen konservativni način (subjektivno zaznavanje), saj stvarnost deluje kot nespremenljiva in vedno enaka, je to zgolj iluzija. Pomislimo samo na to, kako se je svet spremenil v teku našega življenja, v zadnjih desetletjih (prav zaradi tega ne smemo biti preveč črnogledi, saj se vse lahko spremeni v samo nekaj letih). Če torej »mej« ne znamo ali ne zmoremo

prilagoditi, bodo meje postale neaktualne in jih bo nato problematično odstraniti. To lahko privede do sporov, nasprotovanj, konfliktov in napetosti.

Materialni vpliv meje se s časom izgublja in – kot vse človeške strukture – zahteva svojo obnovo; mejo je treba prilagoditi raznim spremembam, in če meja izgubi svojo funkcijo, postane zastarela, tudi nevarna, lahko povzroči škodo in napetosti. Čas obnove je odvisen od posebnosti meje in od »vsebine«, ki jo meja deli. Bolj kot so meje strukturirane, materialno sestavljene in učinkovite, bolj so režimi, ki jih meje ločujejo, med seboj različni. Posledično nastajajo vedno večje razlike v gospodarstvu, politiki, družbi itd. Na obeh straneh meje.

Meja je priložnost, pripomoček, sredstvo, lahko celo postane cilj neke politike in s tem nekaj nevarnega.

2 Meja v geografiji

64

Meja in vse posledice, ki jih ta prinese človeštvu, predstavljajo glavni predmet geografskega študija: lahko naštejemo cel seznam teorij, metodologij, praks, ki skušajo opredeliti, kakšna naj bi bila najboljša, zakaj meje (kar naenkrat) izgubljajo svojo učinkovitost in zakaj so se ljudje v zgodovini (in menda tudi danes!) borili za obstoj določenih meja.

Izvirna točka takega razmišljanja je klasifikacija meje, to je »oblika« meje ali metoda, s katero razne organizacije (države, dežele, podjetja) oblikujejo meje (te so lahko materialne, vojaške, obrambne, zaprte ali odprte, selektivne ali hermetične). Seveda je meja sestavljena iz raznih elementov (materialnih ali nematerialnih, naravnih ali umetnih, tekočin ali zraka – lahko je prosto ideološka in nevidna). V moderni dobi so meje prevzele fizično dimenzijo (npr. »zid«) in na ta način je »dobra meja« res lahko vse ustavila – ne le političnih in gospodarskih tokov (promet, carina, davki), temveč tudi ideologijo in kulturo. V postmodernem času (s tako imenovano deteritorializacijo) se okoliščine spreminjajo, vsa stvarnost se nenadoma spreminja – vse to gre prek »zidov« in se dematerializira. Tako je še težje upravljati in organizirati »dobro« in učinkovito mejo. V takih pogojih meja postane nekaj novega, spremenita se njena vloga in tudi vpliv, ki ga ima.

3 Meja za odprto družbo

Za odprto družbo je meja vedno vprašanje in sedaj postaja pravi izziv,¹ ki maksimira gospodarstvo, kulturo, iniciative, ideje, trgovino, turizem itd. Odprta družba ne trpi

¹ Odprta družba je najučinkovitejši način življenja, saj so zanjo značilni bolj razvit promet, bolj razvito tržišče, bolj učinkovito gospodarstvo in prav tako kultura; nekateri misleci celo zagovarjajo trditev, da bi odnosi v takem razvoju rešili vse probleme ...

zaprtih mej, ker mora maksimirati odnose in svoje možnosti. Seveda mora vseeno zagotavljati varnost: po odprtih poteh se gibljejo tako dobri kot slabi pojavi (na primer kriminalci, epidemije, špekulacije, tihotapljenje itd.). Tako mora meja odprte družbe v dobi globalizacije v istem trenutku zagotavljati varnost, a hkrati ne sme ovirati prometa v kakršnemkoli smislu. Tukaj postane meja pravi izziv, ker mora politična tehnologija odprte družbe oblikovati način, ki nadzira mobilnost, vendar je ob tem ne sme blokirati.

Odprta družba načeloma ne prenese zaprte meje; taka meja in pravzaprav vsaka meja bi morala praktično izginiti, saj tako ne bi več predstavljala ovire za raznorazna dejanja, prometne in kulturne povezave, komunikacije in pretok ljudi. Tako bi se lahko prosto razvijali. Je to utopija? Ali je trivialna ugotovitev? Najprej se moramo odločiti: hočemo odprto ali zaprto mejo? Je v praksi $1 + 1$ lahko več kot 2? Sosed tako ne bo več sovrag, parazit ali špekulant, ki izkorišča naše slabosti, temveč bo prijatelj ali partner – tudi on sam se bo tega zavedal in bo sodeloval, da bova oba od tega imela neko korist. Trgovina in izmenjava v normalnih okoliščinah prestavljata korist za partnerja, a to je ideja, ki gre proti »zdravi pameti«.

Od česa je odvisno, kako bomo dojemali soseda? Ali bo postal naš partner ali sovrag? To je odvisno od (dobre) politike, storitev, infrastrukture, pravil, sodelovanja, od tega, ali razpolagamo z dobrimi storitvami, sodobnimi pravili in učinkovitimi pristopi – konec koncev je to odvisno od nas. To pa je ideja, ki je ni lahko uresničiti in tako $1 + 1$ postane 2 (ali manj kot 2) ... Ideologija odprte družbe postane nekaj težko izvedljivega. Glavni cilj današnje civilizacije je, da bi zagotavljala glavno idejo odprte družbe, torej premagovanje meje v modernem smislu, kot meje med narodi. Kaj pa pomeni materialna meja, če lahko špekulant z enim samim klikom prenaša med državami celoten kapital, če »last minute« vozovnica pomeni brezplačno potovanje in če je kontrola na vsem znani mejni črti, za katero tihotapci, teroristi in kriminalci tako ali tako točno vedo, kje je?

65

Šengen in z njim prekinitev mejnih kontrol predstavlja neko naravno evolucijo meje in Evrope. Teoretično lahko pričakujemo, da bi meja s časom postala »arheološki element pokrajine«, saj izgublja vsako korist in učinkovitost, ker se je skupni prostor razširil, da bi ponudil večje možnosti svojim prebivalcem.

4 Od teorije do prakse

To ni pravi čas za razpravo o raznoraznih teorijah. V naši deželi imamo namreč možnost opazovati in se zavedati, kaj vse to pomeni, kaj sploh je meja v dobi tranzicije. Ugotavljamo, da bolj kot je strukturirana in s tem zaprta, večjo oviro predstavlja. V nasprotnem primeru pa stimulira odnose.

Lahko ozavestimo, kakšen naj bi bil povratni učinek tega gibanja, ki skuša »premagati« mejo – pred sabo imamo krasen primer meje, ki je bila po Rapalskem spo-

razumu popolnoma izmišljena, a je potem – kot vsi vemo – igrala pomembno vlogo celo dvajseto stoletje. Ob tej priložnosti – deseti obletnici šengenskega sporazuma – lahko začnemo malo premišljevali o tem, kaj to pomeni. Se je meja prilagodila? Še obstaja? Kakšno vlogo igra?

5 Študije primerov

Naj za začetek omenim primer Dunaja. Dunaj in druga glavna mesta so bila več desetletij na hudo zastraženi (militarizirani) meji in so več časa praktično živela »ob železni zavesi«. Ko se je meja nenadoma odprla, so Dunajčani izrabili priložnost – zavedali so se, da imajo dve alternativni: ali se še bolj izolirajo ali pa nove sosesde poskušajo integrirati v okviru te odprtosti, a brez nevarnosti, da bi zaradi tega izgubili svojo identiteto. Razlike so se izkazale za skrajno pomembne (v plačah in življenjskih stroških, v učinkovitosti socialne države in sploh v načinu življenja in življenjskem standardu). A da bi ta vzor deloval, so potrebovali čisto novo mrežo infrastrukture, da bi lahko v okviru neke »mobilnosti« izpostavili tudi morebitne razloge za konflikt. Mobilnost v tem primeru razumemo kot pripomoček za izognitev morebitnemu konfliktu: čim večja je mobilnost, tem nižja je možnost za naraščanje nasprotovanja.

66 Kaj se je zgodilo? Če vse se učinkovito giblje, sploh ni časa za nastanek konflikta in nasprotovanje. Mesto se je v prvi liniji v nekaj letih prek tranzicijskih režimov spremenilo – iz perifernega mesta pred »železno zaveso« je postalo globalno mesto, središče iniciativ in sedež mednarodnih organizacij in podjetij. Meja, ki je bila tam res ovira, se je spremenila v priložnost – na eni strani za razvoj, na drugi strani pa za nadoknadenje stoletne zamude Čehov, Slovakov, Madžarov in Poljakov za Zahodom. Učinkovitost povezav tako dovoli, da se vse to dogaja brez večjih napetosti, kot nekaj naravnega (ker se vsak delavec, podjetnik, turist, stranka itd. zvečer lahko vrnejo domov brez ovir).

Tako je v celi srednji Evropi: na tisoče potnikov se vsakodnevno vozi čez mejo zaradi tako učinkovitega prevoznega sistema. V roku trideset minut ali ene ure se vsak dan pripelje iz vasi do glavnega mesta, uživa v bivanju na vasi, a išče in najde službo tam, kjer se pokaže priložnost – brez bremena za sosesde. Vlaku, podzemna železnica, tramvaj in avtobus so učinkovito sinhronizirani z zasebnimi sredstvi – prevažajo 24 ur na dan, 7 dni na teden, kar pomeni dostopnost storitev, poslov, raznih službenih prostorov, trgovine itd.

6 Naša meja oziroma meja v osebni izkušnji

Če pogledamo naše ozemlje in naše obmejno območje, je videti, kot da nekaj ne deluje prav. Kakšno je območje meje v naši deželi, v zamejstvu? Pri nas ne zasledimo ničesar takega. Meja še predstavlja oviro, pravi zid, čeprav neviden. Vse je drugačno: storitve, načrtovanje, birokracija, stroški in cene.

Meja je ostala, življenje na oni strani meje poteka drugače – za zdaj šengen ne igra posebne vloge. Meja je vidna tudi, če opazujemo spremembe v pokrajini. V Benečiji doživljamo pravo opustošenje, na Primorskem pa kaotično razporeditev infrastrukture; v Kanalski dolini, Gorici in Trstu imamo veliko, a slabo urejeno infrastrukturo, ki zaseda ozemlje, bremeni lokalno življenje in sploh izolira ali deli lokalne skupnosti. V takem primeru obmejno naselje predstavlja krizo – v Gorici, Trstu, Čedadu in na Trbižu ljudje dojemajo Novo Gorico, Koper, Kobarid in Kranjsko Goro kot destruktivno atrakcijo (obmejni damping), kot nasprotnike.

Obmejni prostor je tu kaotičen, avtoceste so polne tovornjakov, ki postanejo dodatni del »balkanske poti«; pravzaprav je to edini prostor v Alpah, ki še deluje kot prehod za tovornjake. Vse skupaj ima vpliv tudi na druge oblike prevoza. Če pomislim na svoje izkušnje: avtobus, ki pelje v Belo Peč, in tisti, ki prihaja v Rateče, se do meje ne srečata, ni intermodalne točke, postaja ostane oddaljena (čeprav so avtobusi večkrat popolnoma prazni); Kranjska Gora in Trbiž, pomembna turistična kraja, ki sta v bližini, ostaneta brez neposrednih povezav. Tudi če pomislimo na tramvaj, ki pelje z Opčin (*Tram de Opicina*), glavne točke tržaškega turizma, po kateri je Trst poznan po celem svetu – ugotovimo, da ta miruje že več let. Če pomislimo na nov vlak, ki povezuje Videm z Ljubljano in potuje štiri ure, pa tudi ni težko verjeti, da te povezave ne bo uporabljal nihče in da bo čez nekaj let neki »populistični« politik rekel, da se take povezave ne izplača imeti!

67

7 Sklep

S šengenskim sporazumom se »kralj prikaže gol«, meje padajo, države nimajo več vzrokov za očitke in zahteve – ni več protekcionizma oziroma obmejnega gospodarstva. A če razlike vztrajajo, nastane tveganje za špekulacije. Notranjih slabosti država ne more več skrivati, niti projicirati na soseda oziroma zakriti svojih slabosti, populistična politika pa postane neke vrste bližnjica.

Katere napake smo naredili? Mislim, da je to vprašanje politične sposobnosti – krivca ne smemo iskati v Bruslju, če sami ne znamo upravljati našega prostora, razvijati naših potencialov. Sliši se čudno, a določene dobre prakse se lahko uvedejo z ničelnimi stroški (angl. *zero cost actions*) – za take akcije ni potreben velik kapital, potrebna sta le dobra politika in izvajanje učinkovitega obmejnega načrtovanja, čeprav je izvajanje »dobre« politike težko.

Prednostni izziv je torej vzpostaviti načrtovanje v smislu koordinacije, izdelovanja glavnega načrta (EZTS) ter učinkovitega načrta povezav, teritorialnega trženja in infrastrukture (storitev). Predvsem pa je izziv usklajevanje – spraviti skupaj to, kar je najboljše v Italiji, Sloveniji in drugje. Dobra politika naj poskuša ugotoviti, kako poskrbeti, da bo $1 + 1$ več kot 2.

(Raz)deljena Evropa: družbena konvergenca in divergenca na območjih stika¹

Milan Bufon, *Znanstveno-raziskovalno središče Koper*

Evropski razvoj po letu 1991 se odraža v dveh različnih procesih. Prvi proces je odstrl nove, dotlej nepredstavljive priložnosti za širitev demokratičnih struktur in socialnodemokratskega modela zahodnoevropskega kapitalizma na vzhod ter s tem krepitev geopolitičnega vpliva Zahodne Evrope in njenega tržnega območja. Ta razvoj je povzročil velike spremembe v družbenopolitični in družbenoekonomski organizaciji nekdanjih vzhodnoevropskih držav ter jim omogočil vstop v »klub razvitih držav« Evropske unije in v zahodno geopolitično in varnostno sfero Nata. S padcem močno centraliziranih državnih sistemov držav Vzhodne Evrope so se odprle nove priložnosti za razvoj, zlasti na obmejnih območjih, kjer so se pokazale priložnosti za dialog in čezmejno sodelovanje. Nekoč marginalizirana območja, zlasti tista, ki povezujejo oba dela Evrope, ki sta bila prej ločena, se zdaj spreminjajo v pomembna vozlišča za promet in trgovanje ter s tem potrjujejo, da se dojemanje in interpretacija geografije in prostora periodično preoblikujeta.

Povsem nasprotno pa drugi proces ne vodi k družbeni konvergenci, temveč ubira popolnoma drugačno pot. Gre za konservativni odziv na odpiranje in mednarodno povezovanje, ki si prizadeva za ohranitev in zaščito suverenosti in nacionalnega značaja posameznih držav pred »vdomom« vsega, kar se zdi tuje, drugačno in najverjetneje »neavtohtono«. V nasprotju s težnjo po družbeni in kulturni enakopravnosti marginaliziranih skupnosti tak odnos povzroča različna družbena trenja in medetnične napetosti, ovira prosti pretok oseb, idej in blaga ter odraža način, kako se etnija izrablja za izgradnjo različnih »nacionalnih politik«, ki so usmerjene predvsem v demagoško in koristoljubno obrambo evropske civilizacije nasploh ter še posebej nacionalne integritete držav. Tudi ni naključje, da take »politike« vzniknejo in pridobijo podporo prav v obdobjih gospodarske krize ter da se sklicujejo na populistične in nacionalistične, če ne celo odkrito fašistične, ideološke sheme.

¹ Osnovna bibliografija:

Bufon, M., 2006. Between social and spatial convergence and divergence: an exploration into the political geography of European contact areas. *GeoJournal* 66, 341–352.

Bufon, M., 2010. Planiranje integracije v evropskih območjih družbenega in kulturnega stika: Sizifovo delo?. *Razprave in gradivo* 62, 74–90.

Bufon, M., 2014. Spatial and social (re)integration of border and multicultural regions: creating unity in diversity?. V: Bufon, M., Minghi, J. in Paasi, A. (ur.), *The New European Frontiers: Social and Spatial (Re)Integration Issues in Multicultural and Border Regions*. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2–23.

Globalizacija namreč vpliva tudi na kulturne modele, življenjske nazore in življenjski slog. Kot nekakšen stalni interaktivni proces teži k odpravljanju oziroma preoblikovanju vsega, kar je posebno, edinstveno in tradicionalno, v lokalno specifično različico modelov, ki so najširše sprejeti. V tem smislu je treba poudariti z globalizacijo povezan učinek deteritorializacije družbe in kulture – proces, ki več kot očitno vznemirja kulturne konservativce in aktiviste, ki se zavzemajo za zaščito etničnih posebnosti. Čeprav lahko terciarizacija in globalizacija družbenih odnosov ponujata nove priložnosti za gospodarski razvoj na nekdanj marginaliziranih, manjšinskih območjih (kot so alpske regije, kjer je danes bruto domači proizvod na prebivalca višji od povprečja), lahko odpiranje teh nekdanj zaprtih in samozadostnih družbenokulturnih in družbenoekonomskih sistemov prinese nove izzive in nove potencialne grožnje. Proces industrializacije je v preteklosti narekoval modernizacijo manjšinskih skupnosti; obrobim kulturnim območjem je odvzel njim lastna orodja za spodbujanje razvoja ter jih vsrkal v prevladujoči družbeni in gospodarski model. Kljub temu pa sta družbenoprostorska selektivnost in hierarhija, značilni za industrializirane družbe, najbolj obrobna območja izključili iz sodobnih razvojnih tokov in jih spremenili v varna zavetja za nekatere manjšinske kulturne skupnosti, ki so tako lahko ohranile svoje posebnosti. Zdaj pa terciarizirana, postmoderna, nehierarhična urejenost družbenega prostora tudi v najbolj obrobna območja ponovno uvaja nov, odprt in pretočen družbenogospodarski sistem, ki postavlja doslej ohranjeno identiteto manjšin pred nov izziv. Krčenje družbene razdalje med večinskimi in manjšinskimi skupnostmi namreč stopnjuje družbeno in prostorsko mobilnost ter s tem ustvarja širše etnično in jezikovno mešane strukture, ki korenito spreminjajo bodisi tradicionalna pojma identitete in pripadnosti bodisi tradicionalno teritorialno dojemanje varstva manjšin.

Če so v obdobju klasičnega nacionalizma avtohtone narodne manjšine veljale za »tuyo prvino« ali za »peto kolono«, ki jo je treba fizično odstraniti ali drugače onemogočiti (asimilirati), so se v povojnem obdobju iste skupnosti obravnavale kot morebitni vir sporov v razvoju rastočega meddržavnega sodelovanja. Ukrepe za notranje poenotenje sta torej nadomestila diplomacija in mednarodno pravo, ki sta tem skupnostim skušala podeliti poseben status in po možnosti doseči njihovo obojestransko priznavanje. V sodobnem, »postmodernem« obdobju, ki stremi k odpravljanju notranjih meja na območju Evropske unije (v nadaljevanju EU) in zatorej tudi k ustvarjanju pogojev za uspešno družbeno (re)integracijo nekdanj razdeljenih večkulturnih funkcionalnih in zgodovinskih regij, tako etnične kot politične meje izgubljajo svojo temeljno funkcijo družbenega in teritorialnega razmejevanja. Te skorajda ne morejo več opredeljevati dejanskih meja manjšinskih skupnosti ali ovirati politik (re)integracije etnično mešanih obmejnih območij, ki posledično postajajo stičišča in ne več ločnice. Vendar pa novonastali položaj na nek način odpravlja »posebni« oziroma »ločeni« status obmejnih narodnih manjšin. Glede na njihovo vse večje vključevanje tako v večinsko družbo kot v družbo matične države se narodne manjšine soočajo s povsem novimi izzivi, ki jih prinašata kulturna

in družbena mediacija ter povezovanje v vse bolj integrirano družbo tako v državnem političnem prostoru kot med posameznimi državami članicami EU. Zato politike za zaščito manjšin ne bi smele temeljiti zgolj na (samo)opredeljevanju na podlagi etnične pripadnosti ter določanja zamejenega in izključujočega manjšinskega »varovanega« ozemlja, temveč bi morale razvijati širše dinamike družbene in prostorske integracije ter multikulturne prakse.

Čeprav se zdi, da je teritorialnost izgubila pomen pri procesih ustvarjanja odprte postmoderne družbe, še vedno igra ključno vlogo pri procesu decentralizacije držav in pri priznavanju kulturne samostojnosti avtohtonih jezikovnih manjšin. Hkrati velja poudariti, kako proces družbene integracije in prenosa pristojnosti na lokalno raven, do katerega je v zadnjem obdobju sicer deloma prišlo tudi v sistemih centraliziranih nacionalnih držav, kakršna je Italija, zadeva zgolj evropske teritorialne manjšine in ne »novih« manjšin ali priseljenjskih skupnosti, ki na svojem območju naselitve niso mogle razviti ustreznih struktur družbenega nadzora in tako oblikovati lastnega razločevalnega teritorija.

70

Ta persistentna teritorialnost, ki bi se je zdaj tudi v političnoekonomskem pogledu rade ponovno oklenile nekatere države članice EU, odraža večno vprašanje o naravi in politični organizaciji same EU. Tako kritiki kot podporniki EU so namreč obravnavali problem njene navidezne oddaljenosti od obeh temeljnih kategorij družbene konvergenca oziroma od *etnosa* kot nosilca identitete ter kulturne skupnosti in *demos*a kot prostora načrtovanja in politične skupnosti. Zaradi tega »demokratskega primanjkljaja« EU ostaja predvsem birokratski in tehnični organizem, ki kaže precej šibko vez z evropskim prebivalstvom. Čeprav so evropske institucije v preteklosti skušale odpraviti ta problem s krepitvijo politike izvajanja načela subsidiarnosti, države članice niso pokazale velikega interesa, da bi se preoblikovale v preproste upravne podenote širše zvezne organizacije.

Razprava o politični strukturi Evrope se torej še vedno dokaj prosto giblje med liberalizmom in komunitarizmom. Prvi poudarja racionalno načrtovanje in modernizacijo v okviru skupnega *demos*a, drugi pa družbenokulturno pripadnost in solidarnost v okviru lastnega *etnosa*. Tako po eni strani v procesu, ki naj bi vodil k skupnemu evropskemu državljanstvu s prilagodljivo identiteto in oslavljenim občutkom pripadnosti izvirnim območjem in regionalnim kulturam, pridobimo skupni zvezni politični in gospodarski prostor, v katerem bi želeli odpraviti vse prepreke za prosti pretok kapitala, storitev, blaga in ljudi (kot je razvidno iz različnih dokumentov Evropske komisije). V drugem procesu pa se oblikuje pluralistični kulturni model, ki etnične, regionalne in narodne skupnosti dojema kot primarno okolje posameznikov in skupinske pripadnosti ter posledično tudi politične identitete. S tega vidika bo Evropa večno mozaik, ki v sebi povezuje območja in ozemlja, vezana na specifične izvirne kulture različnih razsežnosti, ki zajemajo tako lokalne skupnosti kot narode. Zato sta v tem pogledu združevanje in integracija Evrope glede na

cilj etnične, regionalne in narodne samostojnosti drugotnega pomena: rezultat tega procesa je kvečjemu skupna konfederalna prihodnost oziroma oblikovanje »Evrope narodov«, ki skupno funkcionalno pripadnost na kontinentalni ravni podreja nacionalni in lokalni kulturni in etnično-jezikovni pripadnosti.

Čeprav še ne v zadostni in optimalni obliki, je vprašanje »drugačnih« pridobilo večji pomen v razpravah o moderni Evropi in njeni agendi. Nov evropski moto, »združeni v različnosti«, v resnici predvideva globoke spremembe in znaten odmik od klasičnega evropskega nacionalizma, ki temelji na nacionalnih državah. Dandanes pozabljamo, da je bila prav nacionalistična paradigma povod za izbruh obeh svetovnih vojn, po katerih je evropska celina izgubila osrednjo vlogo v globalni politični, gospodarski in družbeni strukturi. Napačno bi si bilo razvoj procesa evropske integracije razlagati le kot odgovor na potrebo po obnovi povojne gospodarske strukture oziroma pozneje le kot odziv na izzive globalizacije svetovnega trga. Evropska integracija, če želi napredovati, ni in ne more biti vezana izključno na vprašanja družbenoekonomske sfere, temveč mora s celovitejšim in inovativnim pristopom zajeti tudi družbenopolitično in družbenokulturno sfero. Morda se prvič v zgodovini vsa tri temeljna področja družbenega življenja, se pravi politični, gospodarski in kulturni prostor, ne prekrivajo več le z državnim prostorom, kot je to narekoval nekdajni nacionalistični model notranje centralizacije z gospodarskim in kulturnim poenotenjem. Proces globalizacije in terciarizacije sta namreč v družbenogospodarskem prostoru odprla nove svetovne razsežnosti, lokalnim in perifernim skupnostim pa sta omogočila, da so ponovno prevzele lastno kulturno identiteto, in odprla razpravo o izvajanju političnega večnivojskega upravljanja, ki bi posledično vodilo po eni strani k federalizaciji evropskega prostora in po drugi strani k decentralizaciji državnih sistemov.

Menim, da bi bilo treba nove priložnosti za udejanjanje in razvoj te nove družbene paradigme preveriti in uporabiti predvsem na številnih evropskih območjih stika. Ta proces ne bi pomenil zgolj upravljanja meddržavnih območij z odpravo notranjih meja in ovir za čezmejna gibanja ljudi, blaga, storitev in kapitala, temveč bi zlasti zadeval zmožnost obvladovanja morebitnih sporov in sožitja med različnimi narodi ter etničnimi in jezikovnimi skupinami ter pri tem prehajal med varstvom kulturnih raznolikosti in težnjo po družbeni integraciji oziroma bi spajal *etnos* in *demos*, kot to že počnejo evropska večkulturna čezmejna območja. Da bi presegli te med vsemi najbolj zakoreninjene »meje«, bo morala evropska družba preseči tudi tradicionalno etnocentrično dožemanje družbenih območij in procesov ter nacionalistično izključevanje »drugega« in »drugačnega«, ki se danes uteleša zlasti v odnosu do priseljencev.

Možnost evropskega sobivanja nam pomaga razumeti, da se lahko na razmerno kratki razdalji znotraj EU srečujemo tako z različnimi nacionalnimi in državnimi identitetami kot s številnimi etničnimi in regionalnimi identitetami ter različnimi

jezikovnimi praksami. Poleg tega odkrivamo in vse lažje sprejemamo dejstvo, da lahko različne identitete in jezikovne prakse sobivajo v istem upravnem in družbenem okolju, da meje med različnimi družbenokulturnimi območji niso nikdar premočrtne in točno določene, temveč so conalne in spremenljive. Tako nastaja sistem večkulturnih in funkcionalnih območij stika, ki so bila v raznih zgodovinskih obdobjih priča različnim delitvam, te pa so spet oblikovale temelje tako za morebitne konflikte kot za sožitje in družbeno (re)integracijo. Na teh območjih se raznovrstne kulturne meje nenehno prepletajo, zato je tudi kulturna izmenjava nekaj povsem običajnega in vsakdanjega za vsakogar, ki tu živi. To neprestano »vrenje« na obrobju kulturnih prostorov, ki omogoča vzajemno rast in ki se je nekoč z izključujočega nacionalističnega vidika zdelo tako nevarno in nezaželeno, vendarle ne pomeni, da bi se lahko temeljne značilnosti evropskih kulturnih območij sčasoma radikalno spremenile. Ta za čuda ohranjajo svojo stabilnost in se zaradi odprave asimilacijskih pritiskov držav celo ponovno »prebujajo«. Tudi tradicionalne lokalne ali regionalne teritorialne strukture, ki imajo v Evropi skoraj povsod čezmejni značaj, lahko znova zaživijo, ko jim proces decentralizacije sistema državne uprave prizna funkcionalno vrednost.

72

Pri odkrivanju sodobnih oblik družbene pripadnosti in opredeljevanja ali pa lokalnega prostorskega vedenja družbenih skupin se ponovno vračamo k pojmom »meja« in »teritorialnost«. Gre za dva družbena vidika, ki sta blizu lokalnim skupnostim in ki so ju geografi, družboslovci in politični ekonomisti ponovno odkrili pri obravnavi odnosov med evropskima centrom in periferijo v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Z raziskovanjem »mehanizmov odpora« na perifernih območjih in regijah smo ponovno odkrili tudi obstoj lokalnih in regionalnih skupnosti, ki so jih centralistične politike ter modernizem in industrializacija skorajda popolnoma izničili. Vendar tem skupnostim ne smemo pripisati zgolj vloge zaščitnika lastne izvirne domovine in prvotne kulturne krajine, saj so v resnici vse pomembnejše pri povezovanju obmejnih območij in oblikovanju ali ponovnem vzpostavljanju praks sožitja in kulturne integracije, zlasti v evropskih zgodovinskih regijah. Ti stični prostori znajo posredovati svoje kulturne posebnosti tudi tistim priseljencem, ki se želijo čim bolj vključiti v novo življenjsko okolje in ki prav zaradi vključenosti v novo večkulturno resničnost lažje izražajo tudi svojo izvirno identiteto.

Prispevek lahko sklenemo z mislijo, da se danes Evropa, zibelka nacionalizma in kraj, kjer je razmerje med teritorialno in kulturno identiteto, med *demosom* in *etnosom*, izrazito dinamično in potencialno razdvajajoče, vse bolj posveča vprašanju, ki vsekakor ni novo, vendar ga želijo Evropejci prvič v svoji zgodovini rešiti na povsem drugačen in inovativen način: z iskanjem sistema, ki bi v enotni družbenopolitični strukturi s skupnim upravljanjem združeval različne interese in različne identitete. Rešitev prav gotovo ni enostavna, in kot smo videli, odstira priložnosti za nove, protislovne razvojne procese in scenarije. Zato bo treba ponovno obravnavati in opredeliti razmerje med možnostmi demokratične odprtosti in vključevanja ter

možnostmi kulturnega zapiranja in razločevanja, med značilnostmi »evropskega« in »neevropskega«, med »globalnim«, »nacionalnim« in »lokalnim«, pa tudi med »institucionalnim« in »funkcionalnim« ter med politikami in praksami »od zgoraj navzdol« in tistimi »od spodaj navzgor«. Osrednji izziv, s katerim se sodobna Evropa v resnici sooča in od katerega sta odvisna tako razvoj medkulturnega dialoga kot razvoj procesov integracije na naši celini, je to, kako bo razmerje med družbeno in prostorsko konvergenco in divergenco vplivalo na sodelovanje in soodvisnost različnih evropskih družbenokulturnih in družbenopolitičnih območij ter posledično tudi na dejanski potencial evropske paradigme »združenosti v različnosti«.

Razvoj spominov na mejo med družinskimi zgodbami in javno razpravo

Alessandro Cattunar, *združenje Quarantasettezeroquattro*

Meja med Italijo in Slovenijo je vse od svojega nastanka med letoma 1947 in 1954 povzročala globoke posledice na politični, gospodarski in družbeni ravni. Prav tako izrazit pa je bil tudi njen vpliv na identiteto skupnosti, ki so živele na območju, čez katerega se je zarezala nova bela črta. V dolgem povojnem obdobju so se območja Gorice, Trsta in Zgornje Furlanije morda celo bolj kot v preteklosti začela opredeljevati kot »obmejna« ozemlja in skupnosti. Zaznamovala jih je polpretekla zgodovina, skozi katero so si različne politično-državne tvorbe prizadevale, da bi si jih prisvojile, zdaj pa so morala živeti oziroma se soočiti s posledicami na ravni političnih, gospodarskih in družbenih odnosov.

Skupni element identitete teh območij je meja, ki ji je morda smiselno ponovno posvetiti pozornost danes, ko mineva petnajst let od vstopa Slovenije v Evropsko unijo.

V tem kratkem prispevku se bom osredotočil predvsem na sposobnost in željo obmejnih skupnosti, da mejo sprejmejo (ali ohranijo) kot močan sestavni del svoje kulture ali identitete. Vprašanja, ki si ju lahko zastavimo, sta: na kakšen način meja in njena zgodovina živita v spominu skupnosti ter kako sta predstavljeni pripadnikom skupnosti, turistom in obiskovalcem? Kako so se ti spomini in pripovedi spremenili skozi desetletja, zlasti pa po simboličnem padcu meje?

S tega vidika menim, da bi lahko bilo smotno razmisliti o vzporednem razvoju individualnega in kolektivnega spomina ter se hkrati osredotočiti na tri generacije, ki so si sledile od vzpostavitve meje do danes.

V zadnjih letih sem imel priložnost, da sem zbral ustna pričevanja državljanov italijanske in slovenske narodnosti, ki so doživeli obdobje fašizma in vojne¹ ter bi jih lahko uvrstili med predstavnike prve generacije. V njihovih pripovedih so v ospredju predvsem najbolj travmatični dogodki, ki so zaznamovali ta območja v obdobju od zaključka prve svetovne vojne do prve polovice dvajsetega stoletja. Pričevalci slovenske narodnosti pogosto izpostavljajo dogodke, povezane z raznarodovalno politiko in poitalijančevanjem, ki ju je narekoval fašizem, prav tako pa omenjajo tudi preganjanje nasprotnikov političnega režima, nacifašistično okupa-

¹ Cattunar, A., 2014. *Il confine delle memorie. Storie di vita e narrazioni pubbliche tra Italia e Jugoslavia (1922-1955)*. Mondadori Education, Milano.

cijo Jugoslavije in partizanski upor. Pri pričevalcih italijanske narodnosti so pripovedi o vsakdanjem življenju bolj raznolike in se dotikajo doživljanja posameznih družin, čeprav kot najbolj kritično obdobje pogosto označujejo dvainštirideset dni jugoslovanske okupacije/upravljanja, med katerimi je prihajalo do nasilja. Poleg teh očitnih in povsem razumljivih razlik izstopa nekoliko manj samoumevna sposobnost pričevalcev, da lahko dogodke predstavijo tudi z vidika drugih, prepoznajo njihove travme in razmišljajo tako o vzrokih kot o odgovornosti za dogajanje. Ugotovimo lahko, da imajo izrazito sposobnost, da ne posplošujejo, saj o dogodkih govorijo, ne da bi prevzemali že izoblikovani in nekritični kategoriji, ki ju predstavljajo »Italijani« na eni in »Slovani« na drugi strani. Iz pripovedi pričevalcev izhajajo številne podrobnosti o dinamiki na mikroravni, ki omogočajo pripisovanje odgovornosti in zaslug posameznikom, družinam ter organiziranim skupinam s področja politike in kulture. Skoraj vsi intervjuvanci čutijo pripadnost eni sami skupnosti – v svojem bistvu kljub jezikovnim in kulturnim razlikam tesno povezani –, ki je bila izpostavljena vojnemu dogajanju, oblikovanje nove meje pa je razumela kot nesmiselno. Jasno je bilo, da bo razmejitev popolnoma spremenila gospodarsko in družbeno dinamiko, zato nobena izmed strani – ne proitalijanska ne projugoslovanska – tega ni prepoznala kot zmago. Pričevanja o tednih in mesecih, ki so sledili določitvi meje, zgovorno prikažejo težke odločitve – pred katere so bili postavljeni posamezniki, razpeti med potrebami svojih družin in delom –, ki so bile pogosto tudi v navzkrižju z njihovimi političnimi prepričanji ali narodnostno pripadnostjo.

75

Zaključimo lahko, da prva generacija razume večplastnost zgodovinskih dogodkov, ki so vodili do izoblikovanja nove bele črte, in da o tem lahko izčrpno pripoveduje.

Če se z ravni individualnega spomina premaknemo na raven kolektivnega spomina, lahko opazimo povsem drugačno dinamiko. Časopisi, politični govori, uradne spominske prireditve in celo del zgodovinopisja takoj v povojnem obdobju ustvarjajo izrazito črno-belo podobo z »Italijani« na eni strani in »Slovani«² na drugi. Pri tem je ena skupina jasno opredeljena kot »žrtev« in druga kot njen »rabelj« oziroma prihaja do delitve na tiste, ki jih je prizadelo fašistično preganjanje, in tiste, ki so doživeli barbarska dejanja Titovih partizanov. Zdi se, da fizična meja, ki je bila določena med letoma 1947 in 1954, skoraj potrjuje to delitev.

Intervjuvanci, ki pripadajo prvi generaciji, o meji govorijo, pripovedujejo, jo predstavijo, poleg tega seveda, da življenje z mejo občutijo na svoji koži.

²Verginella, M., 2009. Radici dei conflitti nazionali nell'area alto-atlantica: il paradigma dei 'nazionalismi opposti'. V: A. Algostino in drugi (ur.), *Dall'Impero austro-ungarico alle foibe. Conflitti nell'area alto-adriatica*. Bollati Boringhieri, Torino, 11. Glej tudi: Verginella, M., 2007. La storia di confine tra sguardi incrociati e malintesi. Nota introduttiva. V: Verginella, M. (ur.), *La storia al confine e oltre il confine. Uno sguardo sulla storiografia slovena, Qualestoria* 34/1.

Generacija njihovih otrok pa je v družinske zgodbe že vnesla jasno delitev, ki jo srečamo v javni razpravi. V spominih – ki so še vedno številni in imajo osrednjo vlogo v družinskih zgodbah – so prevladujoča tema travme, ki so jih doživeli družinski člani, pri čemer pričevalci narod »z druge strani meje« dojemajo kot odgovornega za svoje izgube in trpljenje. Takšni individualni in kolektivni spomini so pogosto polni zamer, obtožb in zahtev po priznavanju in večji vidnosti. Ta dinamika je še toliko bolj zanimiva, če upoštevamo, da v javni razpravi tematika razmejitve med državama počasi stopa v ozadje: o meji in dogodkih, ki so bili razlog za njeno oblikovanje, se govori vse manj tako na lokalni kot na državni ravni. Mednarodni politični kontekst omogoča, da se tem dogodkom postopoma pripisuje vse manjši pomen, ograja med državama, ki je do polovice petdesetih let prejšnjega stoletja trdno stala in jo je bilo nemogoče zaobiti, pa je bila sčasoma vse bolj krhka, prehodna. Meja je postala vsakdanja spremljevalka življenja ljudi: velikokrat je predstavljala oviro, vse bolj pa tudi priložnost. Meja ostaja pomemben sestavni del identitete, vendar je vse bolj ločena od zgodovinskih dogodkov; dojema se jo kot pozitiven dejavnik, kot element, značilen za območje, ki se vse bolj odpira proti sosedu, »drugačnemu od nas«, a ki ne vzbuja več strahu.

76

Za tretjo generacijo, ki jo predstavljajo vnuki, meja ni več pomemben del identitete. Gre za generacijo, ki je od osemdesetih let dvajsetega stoletja do prvega desetletja enaindvajsetega stoletja v šoli najverjetneje le v grobem slišala o dogodkih, vezanih na lokalno zgodovino, hkrati pa je sama doživela širjenje Evropske unije in imela možnost, da je izkoristila pomembne prednosti, ki jih je evropska politika prinesla na področju izobraževanja, kulture in gospodarskega razvoja. Le peščica predstavnikov te generacije je 1. maja 2004 stala pred železniško postajo v Novi Gorici, ko je padel del zelene mreže, ki je trg pred poslopjem delila na pol. S tem simboličnim dejanjem se je obeležil začetek novega obdobja. Če lahko sklepamo na podlagi številnih intervjujev, ki so bili z dijaki opravljeni v zadnjih letih, je tretja generacija prerezala vse vezi s spomini na mejo, in sicer tako z družinskimi zgodbami kot s kolektivnim spominom. Mladi, ki živijo na tem območju, mejo jemljejo kot nekaj samoumevnega in je zanje skorajda le še navidezna črta, razlogi za njen nastanek ter politične in družbene posledice, ki jih je prinesla, pa jim večinoma ostajajo neznani. Zdi se, da je bil na lokalni ravni prenos kolektivnega spomina prekinjen in da je v okviru rednega izobraževanja seznanjanje z zapletenim dogajanjem v povojnem obdobju pogosto nezadostno. Zanimivo je, da to lahko opazujemo znotraj nacionalnega konteksta, kjer je tudi zaradi potrditve zakona o dnevu spomina znova prišla v ospredje javna razprava o fojbah in »najkompleksnejšem vprašanju na vzhodni meji« z vrsto spominskih prireditev in izobraževalnih pobud, ki so pogosto sprožile polemike ter ponovno zanetile politične in ideološke spore.

Še bolj preseneča nesposobnost ali nezainteresiranost lokalnih institucij na obmejnem območju, da bi pripravile celovit in usklajen projekt za predstavitev zgodovine obmejnega prostora javnosti, ki bi bil namenjen tako državljanom kot

turistom. Živimo namreč v obdobju, ko projekti, ki so usmerjeni v seznanjanje javnosti s preteklostjo, pritegnejo veliko zanimanja (tako imenovana zgodovina za javnost; angl. *public history*). Skozi leta je bila zbrana velika količina spominov, zgodovinskih dokumentov, fotografij in predmetov, kljub vsemu pa še vedno ni bila pripravljena muzejska ponudba in/ali organizirana dejavnost zgodovinskega pripovedovanja (angl. *storytelling*), ki bi bila zasnovana zares velikopotezno. Namesto tega je na voljo veliko posameznih pobud, kot je projekt *Topografija spominov: razširjeni muzej obmejnega območja/Topografie della memoria – Museo diffuso dell'area di confine*, ki ga pisec vodi skupaj z organizacijo Quarantasettezeroquattro (47-04) iz Gorice ter s podporo Evropske unije, dežele Furlanije - Julijske krajine, pokrajin Trst in Gorica ter hranilnice Fondazione Cassa di Risparmio di Gorizia.³ Prav tako velja omeniti tudi majhen, vendar nadvse zanimiv muzej z razstavo o državni meji, ki je na ogled v prostorih železniške postaje v Novi Gorici, kjer je bila pred kratkim odprta tudi turistično-informativna točka. Ugotovimo lahko, da so potrebni predvsem boljša koordinacija, priprava strukturnega projekta in vzpostavitev dejanskega sodelovanja med italijanskimi in slovenskimi lokalnimi institucijami, muzeji ter turističnimi organizacijami, s čimer bi lahko meja znova postala pomemben sestavni del identitete in kulture. Čeprav so za ta namen na voljo evropska sredstva, pa se morda ne zavedamo dovolj obstoja skupne materialne in nematerialne zgodovinske dediščine, ki sega prek meje in vključuje spominske kraje, javne in zasebne prostore, pripovedi o vsakdanjem življenju, pričevanja, fotografije in filmske posnetke, ki spregovorijo o meji v srednjeročnem in dolgoročnem obdobju ter o njeni večplastni naravi. Morda je premalo prisotno tudi zavedanje, da je treba vlagati v ustrezno ovrednotenje, zaščito in predstavitev te dediščine ter pri tem nameniti posebno pozornost novi generaciji. To je generacija Erasmus, za katero so vojne na srečo le del oddaljene preteklosti in Evropa brez meja gotovost, hkrati pa si želi in mora razumeti zgodovinske dogodke, ki so vodili k ustanovitvi Evropske unije.

³ Za več informacij glej: www.topografiedellamemoria.it.

Meje in izzivi sodobnosti ob deseti obletnici vstopa Slovenije v šengensko območje

Guglielmo Cevolin, *Univerza v Vidmu*

1 Evroregije, Evropska združenja za teritorialno sodelovanje (EZTS) ter varstvo jezikovnih in narodnih manjšin v osrčju Evrope

Kot predavatelj predmeta Institucije javnega prava (it. *Istituzioni di Diritto Pubblico*) na Univerzi v Vidmu sem pravno problematiko, povezano s prepletanjem narodov, jezikovnih manjšin in identitet v samem srcu Evrope, to je na območju stikanja Italije, Slovenije in Avstrije, obravnaval v več študijah, ki jih lahko razvrstimo v štiri podskupine. Prva vključuje študije problematike evroregij, po uvedbi ustreznega evropskega pravnega institucionalnega okvira pa tudi EZTS. Drugo področje proučevanja se osredinja na vprašanje pravnega varstva jezikovnih manjšin kot temeljnega gradnika večjezičnosti v osrčju Evrope in kot dejavnika evropske integracije, zlasti z zelo specifičnega vidika toponimike. V tretjo skupino so zajete razprave o uresničevanju načela demokratičnosti v srednje- in zahodnoevropskih državah članicah ob širitvi Evropske unije na vzhod ter ob upoštevanju pojmov suverenosti in nacionalne države. V zadnji skupini pa so zbrane poglobljene študije hrvaške zakonodaje na področju kulturne dediščine in kulturnih dejavnosti, ki italijanskim strokovnjakom omogočajo ustrezno pravno znanje za povezovanje s kulturnimi ustanovami Republike Hrvaške in spodbujajo uporabo kulture kot mostu za evropsko integracijo med Italijani, Slovenci in Hrvati.¹

V navedenih razpravah je moč prepoznati elemente izvirnosti, kot sta pravna študija evroregij in EZTS (ki se tu navajajo le pri sklicevanju na najnovejše študije), ki jo lahko v primerjavi z drugimi znanstvenimi področji v več pogledih označimo za pionirsko, zlasti pri strukturalni in primerjalni pravni obravnavi jezikovnih in narodnih manjšin v Italiji, Avstriji in Sloveniji, pri poskusu vključitve pravnega varstva italijanske manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem v okvir študijskih programov o evropskih jezikovnih manjšinah ter pri uvajanju jezikoslovcev, strokovnjakov za italijanski jezik, na področje hrvaške pravne ureditve v zvezi z delovanjem arhivov, knjižnic, muzejev in v zvezi z avtorskimi pravicami.

¹ Za ogled celotne bibliografije sledite povezavam: <https://people.uniud.it/node/723>; <https://people.uniud.it/page/guglielmo.cevolin>; <https://www.youtube.com/user/GCevolin/videos>.

2 Čezmejno institucionalno sodelovanje 2018, *Minority SafePack* in Agencija Evropske unije za jezikovne in narodne manjšine

Na izboljšave na področju institucionalizacije čezmejnega sodelovanja kažeta prav ustanavljanje EZTS, kakršno je tisto z goriškega območja, ki je izrazito dejavno na področju evropskih projektov, ter združitve dežel Benečija, Furlanija - Julijska Krajina in avstrijska Koroška v Evroregijo brez meja (ki se lahko kljub morebitnemu tveganju pomanjkanja lastne identitete sklicuje na zgodovinske izkušnje Oglejskega patriarhata, ki tudi onkraj meja velja za primer pozitivne integracije med narodi na tem območju), h kateri je leta 2017 v vlogi opazovalca pristopila tudi Istrska županija.

Inštitut za zgodovinske in družbene študije Historia iz Pordenona (it. *Gruppo Studi Storici e Sociali Historia*) in združenje Mitteleuropa iz Vidma sta pred časom, tudi na mednarodni ravni (v Barceloni in v Bruslju) in glede na omenjeno kulturno naravnost v razmerju do Oglejskega patriarhata, pozvala k ustanovitvi in priznavanju Agencije Evropske unije za jezikovne in narodne manjšine s sedežem v Vidmu, kjer bi se vzpostavilo središče za spremljanje, oblikovanje pobud, raziskovanje in izpopolnjevanje pravnega varstva manjšin v Evropi.

Pobudo lahko postavimo ob bok akciji zbiranja podpisov podpore v okviru evropskega projekta *Minority SafePack*, ki je nedavno izpostavil potrebo po zagotovitvi izboljšanja pravne obravnave in konkretnih življenjskih pogojev evropskih manjšin, ki skupno štejejo okrog 50.000.000 evropskih državljanov. S tega vidika je treba še zlasti izpostaviti avtohtone oziroma zgodovinske manjšine, katerih korenine se razprostirajo po evropskem ozemlju in ki so v marsikaterem primeru posledica prisilnega izseljevanja ali emigracij zaradi nacionalističnih pritiskov. Integracija jezikovnih in narodnih manjšin v Evropi je (tudi z vidika prihajajočih volitev v Evropski parlament leta 2019) eden izmed možnih načinov za ublažitev posledic nedavnih razkolov znotraj Evropske unije, ki jih povzročajo pritiski neonacionalističnih in populističnih gibanj ter poudarjanje suverenosti držav članic Evropske unije. Tovrstna agencija bi lahko delovala v okviru skupnega projekta držav članic v samem središču Evrope, to je Italije, Avstrije, Slovenije in Hrvaške, ter bi hkrati odprla možnosti za skupna študijska srečanja na Dunaju, v Ljubljani, v Zagrebu in v drugih pomembnejših evropskih mestih, kot sta Barcelona in Bruselj. Potrebo po tesnejšem sodelovanju vseh manjšin za uresničitev tega cilja je pokazal tudi projekt *Minority SafePack*, ki bi lahko zagnal nov proces evropske integracije od spodaj navzgor z nizom predlogov novih evropskih uredb (kot je bil sveženj o gospodarskem upravljanju, imenovan »šestorček«, v odgovor na gospodarske krize, ki so si sledile po letu 2008), ki bi Evropsko komisijo pozvali, naj ukrepa v tej smeri, zlasti po volitvah 2019 in ob institucionalni podpori Evropskega odbora regij, posvetovalnega organa, ki ga sestavljajo predstavniki držav članic, izvoljeni na lokalni in regionalni ravni, in ki sicer nima znatnega vpliva na evropske zakonodajne procese, vendar ponuja ustrezne odgovore, ki so blizu civilnim zahtevam državljanov in teritorialnih ustanov na poddržavni ravni.

3 Oblike socialnega/gospodarskega/kulturnega sodelovanja po vstopu Slovenije v šengensko območje

Evropska integracija pomeni glavno rešitev nekaterih vprašanj, kot je tveganje teritorializacije Severnega Jadrana kot posledice projekcije izključnih ekonomskih con, ki so se razglasile na tem območju in ki državam članicam Evropske unije omogočajo širitev suverenih pravic na tako majhnem mednarodnem morju, kot je Jadransko. Zato so v tem smislu izredno zanimive oblike institucionalnih izboljšav in sodelovanja v okviru jadransko-jonske evroregije, ki izvaja projekte gospodarskega, okoljskega in kulturnega sodelovanja. Pri tem se je vloga Evropske unije pokazala za ključno prav zaradi zakonodajnih izboljšav evropskih uredb na področju čezmejnega institucionalnega sodelovanja, ki se zlasti odražajo v Uredbi (ES) o ustanovitvi evropskega združenja za teritorialno sodelovanje (EZTS) iz leta 2006. V Evropi je bila tudi po sprejetju *Madridske konvencije* iz leta 1980 in njenih dodatnih protokolov uporaba ustreznih zakonodajnih odločb na tem področju izrazito neenakomerna: nekatere države članice so namreč izvajale le določbe konvencije, druge so sprejele zgolj enega izmed dodatnih protokolov, tretje pa so določbe konvencije in dodatnih protokolov izvajale v celoti. Celotna sama uredba o ustanovitvi EZTS je v Italiji naletela na določene težave pri izvajanju in državni svet je tako presodil, da bi bilo treba z nacionalnim pravom zagotoviti njeno izvajanje, kot da bi šlo za direktivo.

80

Možnost širitve šengenskega območja na jug, izboljšave na področju EZTS Evroregije brez meja ter ustrežnejša obravnava jezikovnih in narodnih manjšin, ki sooblikujejo osrčje Evrope, vsekakor pomenijo pravni cilj skupnega interesa. Skupni cilj tega ukrepa pravnega povezovanja je oblikovati območje, ki bi z gospodarskega vidika preprečilo izseljevanje mlajših generacij.

Znanstveni pogled na šengensko čezmejno stvarnost – s stališča jezikoslovja¹

Danila Zuljan Kumar, ZRC SAZU in Univerza v Novi Gorici

Kot je znano, ima jezik v svojem bistvu tri osnovne funkcije: prva je izrazna, to je, da človek skozi jezik izraža sebe (svoja čustva, želje in potrebe). Druga funkcija je komunikacijska ali sporočanja in zadovoljuje človekovo potrebo po stiku z drugim človekom ali skupino. Tretja funkcija jezika pa je simbolna. Skozi jezik namreč človek sporoča, kateri skupini pripada, kar med drugim pomeni tudi, da je jezik medij, skozi katerega se manifestira socialna hierarhija v določeni družbi. V večjezičnih družbah je tako govorcem jasno, kateri izmed jezikov je na vrednostni lestvici uvrščen višje in kateri nižje. V preteklosti je v Evropi med večinskim prebivalstvom v večjezičnih družbah prevladovala jezikovna ideologija o manjvrednosti regionalnih/manjšinskih jezikov, danes pa v tem oziru zaznavamo spremembe. Te sem v okviru sociolingvistične raziskave, ki je potekala v letih od 2012 do 2015 opazovala tudi na primeru Slovencev in Furlanov v videmski pokrajini, torej v pokrajini, v kateri so bili Furlani kot jezikovna skupnost priznani šele z zakonom leta 1996, Slovenci pa leta 2001. Ključne rezultate raziskave, ki zadevajo spreminjanje identitetnih in z njimi povezanih diskurzivnih praks govorcev obeh skupnosti, bom v nadaljevanju na kratko predstavila.

Pri vprašanju, kakšna je po njihovem mnenju razlika med izražanjem slovenske/furlanske identitete v preteklosti in danes (pri čemer sem kot danes definirala obdobje zadnjih desetih let), so govorci navajali, da ključno razliko vidijo v tem, da identiteta danes ni bolj močna kot v preteklosti, temveč zaradi ugodnejših družbenih razmer bolj odkrita. Mladi govorci so poudarili, da je danes med mladimi Slovenci in njihovimi vrstniki Italijani/Furlani biti Slovenec sprejeto kot normalno. Navajajo sicer, da so tudi sami doživeli ponižanja zaradi izražanja slovenske identitete, toda ne toliko kot generacije pred njimi. Hkrati pa opažajo pri italijanskih vrstnikih zanimanje za slovensko stvarnost in tudi spoštovanje do svojih slovenskih vrstnikov in jezika, ki ga govorijo, česar za preteklosti (vsaj na splošno) ne bi mogli trditi.

¹ Prispevek temelji na dveh znanstvenih prispevkih avtorice:

Zuljan Kumar, D., 2018. Identity changes in the Slovenian and Friulian linguistic communities in the Province of Udine, Friuli-Venezia Giulia, Italy. *European Countryside* 10 (1), 141–157;

Zuljan Kumar, D., 2016. Narodna identiteta pri Beneških Slovencih in Furlanih danes. *Jezik in slovstvo* 61 (2), 7–18, 193.

Da se pri Slovencih in Furlanih v videmski pokrajini dogajajo spremembe v identitetnih in posledično diskurzivnih praksah, se zavedajo tudi lokalne oblasti, ki zato spreminjajo tudi svoje diskurzivne prakse, kot navaja eden izmed furlanskih informatorjev:

V administrativnih aktih je furlanščina malo prisotna [...]. V vsakdanjem življenju pa se mnoge aktivnosti že odvijajo v furlanščini. Tudi politiki danes govorijo furlansko, česar si pred tridesetimi leti ni bilo mogoče zamisliti. Včasih je to lahko le način pridobivanja naklonjenosti, vendar v pozitivnem smislu. Celo furlanski škof spregovori v furlanščini, čeprav ni Furlan. Sprememba v mentaliteti se torej dogaja.

Da se spremembe v odnosu do furlanščine oziroma slovenščine kažejo v vsakodnevem življenju, eden izmed furlanskih informatorjev vidi tudi v tem, da izginja diskriminatorni odnos do furlanščine tako med govorci tega jezika kot med govorci večinskega italijanskega jezika, kar ilustrira z naslednjim primerom: *»Če si pred dvajsetimi leti šel na železniško postajo kupit vozovnico in si za informacije vprašal v furlanščini, ti je uslužbenec odgovoril prezirljivo v – večkrat celo slovnično nepravilni – italijanščini, saj je bila v resnici furlanščina tudi njegov materni jezik. Danes je normalno vprašati za vozovnico v furlanščini in dobiti odgovor bodisi v furlanščini, tega je največ (to je moja osebna izkušnja), ali v italijanščini, toda brez diskriminatornega in snobovskega tona.«*

Toda govorci ugotavljajo, da je spremenjen odnos oblasti do manjšinskih in regionalnih jezikov, ki poteka vzporedno s procesom decentralizacije, kar spodbuja in tudi (so)financira Evropska unija, pomemben dejavnik pri krepitevi slovenske/furlanske identitete, toda samo po sebi to ni dovolj, občutek pripadnosti mora vzkliti od znotraj. To se v Beneški Sloveniji v zadnjih letih dogaja, kot je povedala ena izmed informatork:

Ti naši kraji so ekonomsko in socialno marginalni. Ni pa več takega izrednega stanja, kot je bilo v preteklosti. So mladi, ki ostajajo v dolinah, saj vidijo smisel, neko lastno vlogo pri poskusu dviganja te skupnosti. Nikoli doslej nismo imeli toliko zavednih, ustvarjalnih mladih v naših vrstah. Ko sem začela, je bilo stanje veliko bolj žalostno. Zdaj pa je zavest, vidim jo. Vidim tudi pripravljenost investirati svoje znanje, voljo, da bi se nekaj premaknilo, da bi ta območja zaživel. [...] Od zunaj ne moreš tega nikomur vsiljevati.

Študija je pokazala tudi, da je identitetne in diskurzivne prakse govorcev manjšinskih skupnosti vedno treba raziskovati znotraj okvira jezikovne ideologije. Dejstvo, da se morajo v večjezičnem okolju govorci manjšinskega jezika ves čas odločati, kateri jezik uporabiti v dani situaciji, namreč nakazuje, da njihova izbira ne zadeva jezika kot takega, temveč ima opraviti z močjo, predsodki, sodbami o jeziku. Nižji status slovenskega in furlanskega jezika v videmski pokrajini je v pre-

teklosti (in v določeni meri to velja še danes) dejansko temeljil na jezikovni ideologiji o njuni omejeni rabi in njuni nezadostnosti biti rabljena v vseh jezikovnih položajih. Toda spodbujanje jezikovne raznolikosti in večjezičnosti, ki je strateški cilj Evropske unije (gl. *Evropsko strategijo o večjezičnosti*), kaže pozitivne rezultate, in sicer v spreminjanju jezikovne ideologije o italijanščini kot prestižnem sredstvu sporazumevanja ter slovenščini in furlanščini kot jezikih, ki simbolizirata zaostalost in pomanjkanje omike/izobrazbe.

Druga stvar, ki jo želim v prispevku poudariti in se je kot pomembna pokazala v odgovorih Beneških Slovencev glede svoje prihodnosti, je moč sodobne kulture pri krepitvi nacionalne identitete in čezmejnem povezovanju. Raziskave namreč kažejo, da se način manifestacije nacionalnih ali drugih tovrstnih skupinskih identitet danes v primerjavi s preteklostjo spreminja. Če so se v preteklosti skupinske nacionalne identitete konstruirale pretežno skozi politične programe, ko so bile politične zahteve praviloma povezane s formalno zahtevo po priznanju jezika in njegovi uvedbi v šole, administracijo in javno življenje, pa je za današnji čas zanimivo, da se nekatere marginalizirane jezikovne oziroma etnične skupine izražajo predvsem skozi sodobno kulturo in umetnost, to je skozi glasbene festivale, dramatiko, poezijo in sodobne medijske umetnosti, kot to na primer velja za valižansko in bretonsko skupnost. Tudi v Beneški Sloveniji so sodobni kulturni trendi ustvarjalec in pospeševalec občutenja pripadnosti skupnosti. Kažejo se tudi skozi festivale, kot so *Senjam Beneške piesmi*, *Postaja Topolove* in *Liwstock*, katerih skupni imenovalac je spoznanje, da se mora kultura razvijati glede na čas in razmere, v katerih ustvarjalec živi, da preprosto obujanje preteklih praks oziroma tako imenovani folklorizem sam po sebi ni dovolj za obstoj in razvoj skupnosti, saj, kot se je slikovito izrazil eden izmed informatorjev: »*Enkrat smo bili kmeti in smo delali določene stvari zaradi tega, ker smo bili kmeti in smo verjeli v določene stvari. Danes, ki nismo več kmeti, in ki se zavedamo tega, se mi ne zdi prav [da ustvarjamo enako kot nekoč; op. a.], ker je problem tudi za celo skupnost, ki se postopoma potem res folklorizira.*«

Če odprete spletno stran festivala *Liwstock*, ki se dogaja na Livku na slovenski strani meje (in trenutno sicer miruje), se oglasi slovenska himna v rokovski izvedbi z električno kitaro, kar nazorno kaže, da gre za mlade, ki so predani slovenstvu, vendar na svoj svobodni, ustvarjalni način. Po besedah organizatorjev je *Liwstock* čezmejni dogodek, s katerim želijo spodbuditi medsebojno spoznavanje mladih, ki živijo na obeh straneh bivše meje. Ali kot je zapisal komentator v Novem Matajurju: »*Brezmejna filozofija, ki so jo organizatorji vebral, se je še an krat pokazala ku te prava pot za tel naš skupni prestor. Pot, ki so jo mladi z Livka an iz Nadiških dolin kupe vebral, ne de bi jih kajšan parsilu. Troštamo se, de je rock Liwstocka telkrat močnuo guču an tu ušesa nekatierih lokalnih politikov, ki pravejo, de v Benečiji nie Slovienju.*«

Antonio Banchig, novinar *Novega Matajurja*, tezo o sodobni kulturi kot pomembnem dejavniku spodbujanja narodne pripadnosti še nadgradi z mislijo, da lahko sodobna kultura v Benečiji, ki ob svojem zdajšnjem demografskem in ekonomskem stanju tvega, da počasi umre, lahko postane tudi generator razvoja, saj na trgu poleg povpraševanja po zelenem turizmu, lokalnih in zdravih kmečkih izdelkih raste tudi zanimanje za »nestandardno kulturo« in z njo povezanim kulturnim turizmom.

Če zaključim s prikazom rezultatov svoje raziskave, lahko rečem, da se tudi na področju rabe jezika na obmejnem območju Beneške Slovenije v novjšem obdobju, ki vključuje padec šengenske meje, kažejo premiki, in sicer predvsem v smislu tega, da se družbena ideologija, v kateri je bil državni jezik najprestižnejše sporazumevalno sredstvo, enojezičnost v družbi pa sprejeta kot najbolj zaželeno stanje, spreminja, kar je gotovo tudi eden izmed rezultatov ukrepov za doseganje že omenjenega strateškega cilja o večjezičnosti v Evropski uniji.

Meje, kraji in identitete: obdobje zidov ali mostov?

Moreno Zago, Univerza v Trstu

Angleški novinar Tim Marshall¹ je izpostavil, da je bila polovica vseh zapor, nastalih na mejah v času po drugi svetovni vojni, postavljena v zadnjih osemnajstih letih. Na svojih mejah jih je postavila več kot tretjina držav. Avtor naveda mejo med Združenimi arabskimi emirati in Omanom, med Irakom in Iranom, med Uzbekistanom in sosednjimi državami, med Brunejem in Malezijo, med Pakistanom in Indijo, med obema Korejama, k tem pa lahko dodamo še tiste bolj znane – med Združenimi državami Amerike in Mehiko, med Španijo in Marokom, med Izraelom in Palestino itd. Razlogov za gradnjo zidov je več: da se zaščitimo pred sovražnikom, da se osamimo ali da se od drugih razločimo. Včasih pa resničnih, fizičnih zidov sploh ni treba graditi, saj se zdi, da trdno stojijo v mislih ljudi in jih ni mogoče porušiti.

S padcem berlinskega zidu in nato razpadom Sovjetske zveze, razdrobitvijo Jugoslavije, širitvijo Evropske unije, globalizacijo trgov in napovedjo družbene in kulturne globalizacije naj bi nastopilo obdobje prostega gibanja. Vendar se je to le delno uresničilo. Finančne krize po letu 2000, migracijske in geopolitične krize zadnjih let (arabska pomlad, Sirija, Ukrajina itd.) ter identitetne krize (Katalonija, brexit itd.) so zavrle ta proces in poudarile, da so v sodobni družbi še prisotna temeljna razhajanja. Vzpon osebnosti, kakršne so Trump, Orban, Kurz, Salvini itd., politična in družbena gibanja v njihovo podporo ter populistična retorika, ki jih spremlja, izražajo željo nekaterih družb po zaščiti lastne resnične ali občutene identitete pred težavami, v zavetju zidov, ki so prav tako lahko resnični ali pa samo občuteni. Avstrija je večkrat naznanila začasen preklic šengenskih določb o prostem gibanju, Slovenija je na meji s Hrvaško postavila bodečo žico, da bi preprečila prehod migrantom, Madžarska je postopoma zapirala svoje mejne prehode in postavila prepreke na mejah s Srbijo in Hrvaško. V Bolgariji naj bi na stotine ljudi sodelovalo v prostovoljnih stražah, ki nadzirajo meje s Turčijo in Grčijo ter prežijo na nezakonite migrante. Več evropskih držav (Nemčija, Francija, Švedska, Norveška, Danska itd.) je večkrat zaprosilo za odobritev kratkotrajne uvedbe poostrejšega nadzora na svojih mejah (kjer prav tako velja načelo prostega gibanja, kot to predvideva šengenski sporazum). S tem se strinjajo tudi evropski državljani. Anketa, ki sta jo izvedla inštituta Demos in Osservatorio di Pavia², kaže, da se več kot polovica Italijanov (56 %) strinja, da bi morala država zaradi problematike pri-

¹ Marshall, T., 2018. *I muri che dividono il mondo*. Garzanti, Milano.

² Demos & Pi, 2016. *Gli europei e il trattato di Schengen*. Dostopno na: <http://www.demos.it/a01233.php>.

seljevanja in vprašanja varnosti ponovno vzpostaviti nadzor na mejah. Odstotek je nekoliko nižji v Franciji (40 %), Španiji (26 %) in Nemčiji (19 %).

Ameriška politologinja Wendy Brown³ te poskuse držav, da bi se obvarovale pred zunanjimi vdori, označuje za »fantazije o obzidani demokraciji« in navaja štiri zglede. Prva fantazija obravnava nevarnost tujega: v svetu, kjer skorajda ni več meja, številčnost priseljencev ogroža kulturno, jezikovno in rasno hegemonijo. Druga je fantazija o zadrževanju, v kateri je zid poslednja obramba pred zunanjo nevarnostjo. Tretja je fantazija o nepredušni zaščiti pred sovražnikom, ki ga družba dojema kot zavojevalca. Četrta fantazija pa pomeni željo po zaščiti pred kontaminacijo z barskim in brutalnim vedenjem tistih, ki so onkraj zidov. Avtorica zamisel povzema po irskem sociologu Benedictu Andersonu⁴, in četudi take fantazije niso resnične in resne, povzročajo resnične in resne negativne učinke. Če to ponazorimo z besedami ameriškega sociologa Williama Thomasa: »Če ljudje določene položaje opredelijo za resnične, bodo slednji resnični v svojih posledicah.«⁵ Nedavno je tudi geograf Reece Jones⁶ zapisal, da imajo zidovi silno simbolno moč pri soočanju s problemi, ki so v večji meri samo občuteni. Krepitev zidu na meji med Združenimi državami in Mehiko v osnovi služi predvsem za ponovno opredelitev ameriške identitete, Američane pa zavaja, da bo prispevala k preprečevanju vstopa nezakonitih migrantov in omejitvi vstopa zakonitih priseljencev, k reševanju vprašanja prestopništva in zaposlitev ter k ohranjanju kulturne, etnične in jezikovne čistosti države.

86

Vendar pa je vprašanje identitete izrazito zapleteno, saj je zapletena tudi opredelitev samega pojma. Nemški sociolog Georg Simmel⁷ opredeljuje meje kot okvir identitete: »Okvir razglaša, da v sebi drži svet, ki sledi le lastnim pravilom, in da se ne umešča med določenosti in gibanja sveta, ki ga obkroža.« V primerjavi s preteklostjo skupnost, v katero se rodimo in v kateri odraščamo, posameznikove identitete ne določa več s tolikšno jakostjo kot nekdanj. O sami skupnosti se nenehno razpravlja in ni več družbeno opredeljena; ljudje se vanjo umeščajo kot posamezniki. Poljski sociolog Zygmunt Bauman⁸ (2004) je poudaril mnogoterost identitet, o katerih se družba vedno znova pogaja. Vendar se »tekoča identiteta« predstavlja z dvema obrazoma: z obrazom privlačnosti na eni in obrazom dramatičnosti na drugi strani. Privlačna je, ker sprejema, kar je nepričakovano, hkrati pa vzbuja tesnobo, saj v odnosih ustvarja negotovost tedaj, ko gotovosti o vedenju drugega (posameznika, skupine, družbe) ni več. Posledično se odnos do drugega – do tistega, ki želi prečkati mejo, in tistega, ki je onkraj meja in s katerim želimo vzpostaviti dialog in sodelovati – zapleta. Izkušnje povedo, da mora biti vsaka skupnost oziroma vsaka družba dovolj

³ Brown, W., 2013. *Stati murati, sovranità in declino*. Laterza, Bari.

⁴ Anderson, B., 1983. *Imagined Communities: reflection on the origin and spread of nationalism*. Verso, London.

⁵ Merton, R.K., 1957. *Social theory and social structure*. Free press, Illinois, 678.

⁶ Jones, R., 2016. *Violent Borders: refugees and the right to move*. Verso, London.

⁷ Simmel, G., 1989. *Sociologia*. Di Comunità, Milano.

⁸ Bauman, Z., 2004. *Intervista sull'identità*. Laterza, Bari.

zaprta, da ohrani svoje značilnosti (da ne izpuhti), hkrati pa mora biti dovolj odprta za sprejemanje novosti, ki ji omogočajo preživetje in razvoj (da se ne sesede sama vase). Meja je torej prag (lat. *limen*), ki zunanji svet ločuje od notranjosti domače hiše; je kraj, kjer se vlogi gosta in gostitelja oziroma različnih kultur prekrivata, kar jim omogoča, da se soočajo in odkrivajo skozi družbe, ki so jih izoblikovale.

Referendum o brexitu ponazarja primer nedržavnih identitetnih meja, značilnih za mnoge zahodne družbe. Angleški novinar David Goodhart⁹ je zapisal, da je izid referendumu o izstopu Združenega kraljestva iz Evropske unije posledica razhajanja med tistimi, ki izvirajo od nekod (angl. *somewhere*), in tistimi, ki bi lahko bili od koder koli (angl. *anywhere*). Prvi so zakoreninjeni v specifičnih skupnostih, v majhnih mestih ali na podeželju, so manj izobraženi in konservativni, drugi pa živijo v večjih urbanih centrih, imajo univerzitetno izobrazbo in so liberalni. Okrog polovico prebivalstva sestavljajo lokalpatrioti, 20–25 % je svetovljanov, preostali so tako imenovani *inbetweeners*, torej nekje vmes. Pripadnost eni izmed skupin je odvisna od odgovora na vprašanje, ali se prebivalci v Združenem kraljestvu danes počutijo, kot da bi živeli na tujem. Goodhart je ugotovitve podkrepil z rezultati raziskav, ki kažejo, da dve tretjini prebivalcev meni, da se je država spremenila, zaradi česar čutijo nelagodje. Poleg tega je negativno naravnost do sodobnosti opisal kot občutek nostalgije, ki ga narekuje misel, da vsakršna sprememba pomeni izgubo in da bi morali angleški voditelji na prvo mesto postaviti interes naroda. Zmaga vseh, ki so (z izgubo službe) utrpeli najhujše posledice gospodarske globalizacije, nad tistimi, ki svet dojemajo globalno, je okrepila potrebo po večji varnosti in vračanju h koreninam. Izkušnja brexita tako izpostavlja duševni vidik zidov in ne fizičnega ali geografskega (ne le na državnih mejah).

87

A če se vrnemo k pojmu prag (lat. *limen*), ta predpostavlja obstoj kraja (gr. *topos*), ki je sam po sebi težko opredeljiv. Pri Aristotelu¹⁰ (4. st. pr. n. št.) kraj ni sedanost, temveč smer, v katero uperimo pogled: je obzorje (gr. *òrìzo*). Kraj ni nekaj nepremičnega, temveč nekaj, kar ustvarjamo z gibanjem. Ni samo to, kar smo ali kako se želimo prikazovati, ampak predvsem to, kar želimo biti. Je obzorje, ki ga želimo doseči. To pa ne pomeni izgube identitete, temveč kvečjemu postanek na pragu, da bi srečali drugega. Zatorej se vprašajmo, kam želi Evropska unija? Se želi odpreti v Sredozemlje? Torej ne bi smela zapirati meja, temveč bi morala izvajati skupne politike, ki bi omogočale boljše in varnejše upravljanje (migracijskih) tokov z območij na južnem bregu. Ali želi okrepiti svojo identiteto in zagotoviti stabilnost procesa integracije? Torej bi morala začeti izvajati politike socialnega in gospodarskega vključevanja, ki bi zmanjšale politična in medijska trenja glede občutljivih vprašanj, kot sta priseljevanje in lokalna identiteta. Ali želi spodbujati širitev in dobro sodelovanje s sosednjimi državami? Torej bi morala še naprej podpirati

⁹ Goodhart, D., 2017. *The Road to Somewhere: the new tribes shaping British politics*. Penguin, Melbourne.

¹⁰ Aristotele, 1991. *Opere*. Vol. 3. *Fisica*. Del Cielo, Laterza, Bari.

čezmejno sodelovanje med obmejnimi območji in skupnostmi. V zvezi s tem je Evropska unija pridobila bogate izkušnje in priskrbela tako sredstva, strategije in ideje kot zakonodajna orodja (prim. Evropska združenja za teritorialno sodelovanje), ki so omogočila prepoznavnost delovanja Evropske unije in vsaj na obmejnih območjih ustvarila občutek nadnarodne pripadnosti in identitete.¹¹

¹¹ Gasparini, A., 2016. *The Walls between Conflict and Peace*. Brill, Leiden.

Pogledi iz naše regije

Tromeja med Italijo, Slovenijo in Avstrijo ter šengenski prostor

Obmejna območja – laboratoriji lokalnega trajnostnega razvoja

Francesco Marangon, *Univerza v Vidmu*

1 Predgovor

Za začetek se zahvaljujem organizatorju Slovenskemu raziskovalnemu inštitutu (v nadaljevanju SLORI) za vabilo. Sem Francesco Marangon, ekonomist. Poučujem na Univerzi v Vidmu in želim svoj prispevek začeti s svojo osebno zgodbo, saj poosebljam vse značilnosti človeka, rojenega ob meji, o kateri danes govorimo. Prihajam namreč iz vasice v Colliu, italijanskih Brdih, torej iz okolice Gorice. Rodil sem se in živim le kilometer od Slovenije, zato bi moral svoj prispevek predstavljati v slovenščini. A žal ne bo tako, saj govorim italijansko in furlansko, torej svoj materni jezik, ne znam pa govoriti slovensko in nemško. Se opravičujem, saj bi se ju moral naučiti, vendar sem rojen leta 1961 in takrat ljudje, ki niso izhajali iz slovenskega okolja, slovenščine enostavno niso govorili. V Jugoslavijo smo hodili po gorivo in povsod govorili italijansko – tudi ta spomin je del moje zgodbe. Vendar pa sem v sedeminpetdesetih letih življenja doživel veliko sprememb, zaradi katerih vam lahko danes pripovedujem o svojih izkušnjah v vlogi raziskovalca na področju okoljskih tem in podeželskega gospodarstva. V današnjem prispevku se bom posvetil predvsem pojmu trajnostnega razvoja podeželja.

2 Uvod

Ko me kot govornika povabijo na dogodke s področij, ki jih običajno nisem vaje, vsakič pomislim na knjigo Brucea Chatwina z naslovom *What am I doing here?* (v slovenskem prevodu: *Kaj počnem tukaj?*). Predpostavljam, da za mojo prisotnost obstajata dva razloga: prvi je vezan na mojo udeležbo na simpoziju, ki ga je SLORI pred tremi leti organiziral v Gorici in na katerem sem obravnaval teme, ki so bolj ali manj podobne današnjim,¹ drugi razlog pa se navezuje na sporočilo, s katerim so organizatorji obrazložili predmet današnjega dogodka. V sporočilu koordinatorja projekta Štefana Čoka so mojo pozornost pritegnili trije ključni pojmi: »gospodarske priložnosti«, »turizem« in »naravno bogastvo« (slednje je precej povezano z mojim področjem delovanja).

Da bi utemeljil izbiro teme prispevka, to je trajnostnega razvoja, ki je navsezadnje nekoliko zastarela, saj je bila prvič obravnavana že pred več kot tridesetimi leti, bi

¹ Navezujem se na svoj prispevek z naslovom *Oblikovanje ekonomskih vrednot v obmejnem prostoru*, ki sem ga predstavljal na simpoziju *Furlani in Slovenci, srečanje med skupnostma* 26. februarja 2015 v Gorici.

rad poudaril, da je to področje nedavno dobilo nov zagon. Da bi se izognili nekoliko izkrivljenim predstavam, ki se pogosto oblikujejo pri obravnavi tega vprašanja, bi rad poudaril tudi to, da trajnost ne pomeni zgolj varstva okolja, temveč se nanaša na določeno ravnovesje med okoljem, gospodarstvom, družbo in kulturo ter zajema tudi delovanje institucij in skrb za prihodnje generacije.² To so teme, o katerih pogosto govorim, najbolj zanimivo pa se mi zdi, da so Združeni narodi pred nekaj leti sprejeli Agendo za trajnostni razvoj, h kateri so pristopile države vsega sveta in ki zajema 17 krovnih ciljev trajnostnega razvoja, razčlenjenih na 169 ožjih ciljev, ki jih je treba doseči do leta 2030. Recimo temu veliki cilji svetovnih političnih veljakov. Vendar pa postaja vse bolj jasno, da bo treba za doseg te ciljev (naj gre za odpravo lakote, podnebne ukrepe ali celo za vzdržno gospodarsko rast itd.) delovati na lokalni ravni. To pojasnjuje tudi razloge za obstoj strategij, ki se izvajajo na nacionalni ravni – takšna je na primer *Nacionalna strategija za trajnostni razvoj*, ki jo je ministrski svet v Italiji potrdil 2. oktobra 2017.³ Gre za strategijo, ki z nedavnim oblikovanjem mreže univerz za trajnostni razvoj (it. *Rete delle Università per lo Sviluppo sostenibile* – RUS), h kateri je prav tako pristopila naša ustanova, predvideva tudi udeležbo znanstvenikov in raziskovalcev. A zakaj bi se ukvarjali s temami, ki se zdijo tako oddaljene in zajetne ter za katere so odgovorni subjekti z več pristojnostmi? Odgovor lahko poiščemo v vse pogostejše izraženem razmisleku, da je doseganje navedenih sedemnajstih ciljev trajnostnega razvoja v veliki meri odvisno od dejavne udeležbe lokalnih oblasti in še zlasti posameznikov, ki živijo na zadevnih območjih.

Prav zato se želim posvetiti predvsem zvezi med globalnimi in lokalnimi vidiki ciljev svetovnih razsežnosti, ki so v pristojnosti lokalnih skupnosti (zlasti na obmejnih območjih), ter jo analizirati na treh tematskih področjih, s katerimi se že dalj časa ukvarjam, in sicer na področju trajnostnega turizma, večnamenskega kmetijstva in ekonomske vrednosti ekoloških storitev.

3 Trajnostni turizem

Na tem področju želim izpostaviti predvsem gospodarske priložnosti. A začnimo pri pridevniku »trajnosten«: kaj sploh zajema vprašanje trajnostnega turizma? Že v izhodišču je treba upoštevati turizem kot celoto. Da bi na primer lahko govorili

² Najširše sprejeta opredelitev pojma trajnostni razvoj je zajeta v končnem poročilu Svetovne komisije za okolje in razvoj iz leta 1987, ki ga poznamo tudi pod imenom tedanje norveške predsednice vlade Gro Harlem Brundtland, ki je predsedovala komisiji: »Trajnostni razvoj še zdaleč ni dokončni pogoj za složnost, temveč je proces prenove, v katerem so izrabljanje virov, usmerjanje naložb, usmeritev tehnološkega razvoja ter institucionalne spremembe usklajeni tako z današnjimi potrebami kot tudi s potrebami prihodnjih rodov.« (Lanza, A., 2006. *Lo sviluppo sostenibile*. Il Mulino, Milano; Marangon F. in Troiano S., 2012. *Sviluppo sostenibile e decrescita: le prospettive per un'economia equa, inclusiva, intelligente e sostenibile*. V: S. Serafin in M. Brollo (ur.), *Donne, politica e istituzioni: Le imprese delle donne*, Forum Editrice Universitaria, Udine, 301–311)

³ Dokumenti o *Nacionalni strategiji za trajnostni razvoj* so dostopni na tej povezavi: <http://www.minambiente.it/pagina/la-strategia-nazionale-lo-sviluppo-sostenibile>.

o trajnostnem turizmu na Trbižu, ni dovolj, če poskrbimo le za kolesarske poti in nekaj zelenja. Trajnostni turizem mora zajemati tudi oskrbo vlečnic in sedežnic na smučiščih, ureditev morebitnih novih prog in hotelov. Gre torej za precej zahteven izziv, s katerim pa se tudi velike mednarodne organizacije že dalj časa soočajo in so zato lahko zgled vsem, ki delujejo na lokalni ravni (izraz »delovati globalno« je v tem smislu torej vse prej kot nov). A tudi na področju trajnostnega turizma je treba razmisliti o konkretnih ciljih, kot sta lahko tudi partnerstvo in sodelovanje.

Naj na tem mestu poudarim teme, ki so se že obravnavale na mednarodni ravni in ki zadevajo območje tromeje, kjer so državne meje sicer uradno že odpravljene, a jih prebivalci še kar občutijo. Sodelovanje je eden izmed temeljnih ciljev trajnostnega razvoja nacionalnih in regionalnih strategij. Če izhajamo iz čezmejne stvarnosti na območju tromeje, dobimo precej zanimiv regionalni referenčni okvir, ki je rezultat nedavno zaključenega procesa, pri katerem sem tudi sam sodeloval. Pred enim letom sem namreč kot organizator projekta sodeloval pri oblikovanju strategije razvoja turizma Furlanije - Julijske krajine do leta 2025 in ena izmed tem, ki sem jih obravnaval, je bila prav trajnostni turizem dežele. Delo se je nato nadaljevalo po vsem ozemlju (tudi na Trbižu, kot je opisano v publikaciji, ki je bila izdana v okviru projekta).⁴ Naj samo omenim, da nedavno objavljeni turistični vodnik⁵ navaja trajnostni turizem na teh območjih (zlasti v Naborjetu) in poudarja elemente, kot je Alpe Adria Trail, pohodniška pot s triinštiridesetimi etapami, ki povezuje tri države. Taka (turistična) doživetja so predmet naših raziskav, ki obsegajo tudi Nadiške doline.⁶ Zanimivo je, da je čezmejno dojemanje stvarnosti prvina, na kateri lahko gradimo, in da lahko trajnostni turizem na tem območju pomeni izredno priložnost, a le v primeru, če ga upoštevamo kot celoto.

93

4 Večnamensko kmetijstvo

Nadaljevati želim z obravnavo večnamenskega kmetijstva. V Italiji so bile pristojnosti na področju turizma pred nekaj meseci podeljene Ministrstvu za kmetijstvo (o sami odločitvi ne bom posebej razpravljal). Usmeriti pogled v kmetijstvo pomeni obravnavo sektorja, ki ponuja vrednosti, ki se na trgu običajno sploh ne merijo. Kmetijstvo namreč zagotavlja lepoto pokrajine, kar je še zlasti pomembno z vidika turizma. Pokrajina je gospodarstvo, saj vpliva na turistično in rekreativno funkcijo ozemlja. Rezultati mednarodnih raziskav kažejo, da so pokrajinske lepote vedno eden izmed glavnih razlogov za izbiro določene turistične destinacije. Čeprav se zdi

⁴ Marangon F., Gon M., Massaro M. in Moretti A. (ur.), 2018. *Processi partecipativi nella progettazione turistica: il caso del Forum per il turismo nel Friuli Venezia Giulia*. Forum Editrice Universitaria, Udine.

⁵ Farrauto L., 2014. *Lonely Planet. Friuli Venezia Giulia*, EDT Srl, Torino. Druga izdaja je bila objavljena maja 2018.

⁶ Marangon F., Nadalutti M. in Troiano S., 2013. *Turismo, risorse culturali e ambientali in zone rurali marginali: il caso delle Valli del Natisone*. V: Marangon F. in Troiano S. (ur.), *Sviluppo economico locale e turismo sostenibile in Friuli Venezia Giulia*, Forum Editrice Universitaria, Udine, 63–73.

predvidljivo, postane tako razmišljanje izredno pomembno, ko smo sami odgovorni za upravljanje določenega ozemlja.

Prav zato smo že pred več leti začeli spremljati dejavnosti na čezmejnem območju. Proučili smo, na primer, vlogo vinogradništva v Colliu in Brdih ter v tem kontekstu določili denarno vrednost pokrajine v evrih, pa ne zato, da bi ugotovili njeno prodajno vrednost, temveč zato, da bi objasnili, kolikšna bi bila gospodarska izguba, če pokrajine ne bi ustrezno zaščitili.⁷ Prav tako smo na območju Collia in Brd proučili oljkarstvo,⁸ nekoč razširjeno dejavnost, ki se je z leti izgubila in se zdaj ponovno oživlja. Ta dva primera navajam, ker sta bila obravnavana v dveh čezmejnih študijah,⁹ vključenih med italijanske študije v evropskem okviru vrednotenja kmetijskih pokrajin v Evropski uniji. Zaradi svojih izkušenj na tem področju sem nedavno postal član znanstvenega odbora, ki se zavzema za skupno kandidaturo čezmejne pokrajine Collia in Brd kot »območja svetovne dediščine«, vpisanega na seznam UNESCO.¹⁰ V sodelovanju s slovensko delovno skupino si prizadevamo za to priznanje, ki je že bilo podeljeno številnim krajem po svetu, mnogim prav v Italiji (po številu znamenitosti morda prednjači le še Kitajska). Med temi pokrajinami pa jih je le sedemintrideset čezmejne narave. Nikjer drugje ni ozemlja, ki bi skozi stoletja od prebivalstva dobivalo imena v italijanščini, nemščini, latinščini in slovanskih jezikih. To je tudi ena izmed značilnosti, ki jo skušamo predstaviti na mednarodni ravni.

94

5 Ekološke storitve

Nazadnje naj se posvetim še naravnemu bogastvu. Čeprav pojem vrednost običajno zajema določeno gospodarsko razsežnost, na tem mestu ne govorim o denarni vrednosti. V zvezi s tem moram omeniti izredno pomembno pobudo *Evropski zeleni pas* (angl. *European Green Belt* – EGB), ki na izredni način povzema današnjo temo. Gre za vse pomembnejši projekt, ki se je začel že pred nekaj leti in zadeva ozemlja vzdolž nekdanje železne zaves, od skandinavskih dežel do grško-albanske regije. Ta huda, dramatična odločitev o delitvi prebivalstva je v preteklosti nehote povzročila nastanek neizmerne naravnega bogastva. Odseljevanje ljudi je namreč omogočilo razmah biotske raznovrstnosti, zaradi česar je na ozemljih vzdolž nekdanje meje

⁷ Marangon F. in Visintin F., 2007. Rural Landscape Valuation in a Cross-boarder Region. *Cahiers d'économie et sociologie rurales* 84–85, 114–132.

⁸ Marangon F., Troiano S. in Visintin F., 2008. La valutazione monetaria dell'inserimento della coltura dell'olivo nel paesaggio rurale del Friuli Venezia Giulia (Colli Orientali del Friuli e Collio) e della Slovenia (Goriška Brda). V: Gentilini M. (ur.), *L'olivo nella storia, nel paesaggio e nell'economia di Brda e dei Colli del Friuli orientale: conservazione e sviluppo*. Agenzia Regionale per lo Sviluppo Rurale (ERSA) del Friuli Venezia Giulia, Gorizia, 76–107.

⁹ Ciaian P. in Gomez y Paloma S., 2011. *The Value of EU Agricultural Landscape*, JRC, European Commission.

¹⁰ »Območje svetovne dediščine« je uradni naziv območij, vpisanih na seznam svetovne dediščine, oziroma *World Heritage List* Konvencije o svetovni dediščini, ki jo je Generalna skupščina UNESCO sprejela 16. novembra 1972.

kar petintrideset narodnih ali deželnih parkov (med katerimi je tudi območje Triglavskega naravnega parka in Deželnega naravnega parka Julijskih predalp), ki že leta med seboj sodelujejo in s tem potrjujejo širše sodelovanje, ki ga spodbuja projekt. Sredinski del zelenega pasu zajema tudi našo regijo, kjer je dejavno tudi italijansko združenje EGB pod vodstvom predsednice dr. Francesca Visintin, ki je pristopilo k pobudi. Tudi tu lahko oblikujemo oceno, ki temelji na vrednotah trajnosti. Pred nekaj leti smo ocenili vrednost zaščite Deželnega naravnega parka Julijskih predalp.¹¹ Ocenjenih 7 milijonov evrov ustreza vrednosti, ki jo ustvarjata ohranjanje in dejavna zaščita območja, torej vrednosti, ki jo morajo poznati tako prebivalci kot obiskovalci teh območij.

6 Zaključek

K prenosu ciljev trajnostnega razvoja na lokalno raven lahko prispevamo tudi s projektom, ki ga je predlagal SLORI. Zavzeti se moramo za to, da bi k uresničevanju teh ciljev stremele skupnosti, družine in posamezniki, saj lahko v nasprotnem primeru ti cilji ostanejo le teoretične obveze brez pravih rezultatov.

Za prenos teh ciljev na lokalno raven so nedvomno odgovorne vlade in lokalne institucije, ki imajo ključno vlogo pri uporabi globalnih strategij na lokalni ravni in na ravni skupnosti. Izkoristimo torej prožnost obmejnih območij oziroma njihovo zmožnost pozitivnega odzivanja na tok zgodovine, ki je skušal tako geografsko kot upravno razdeliti tukajšnje prebivalstvo.

Danes imamo možnost in sposobnost, da se odzovemo in tako presežemo pretese, ki jih je v preteklosti doživelo območje tromeje, ter da izkoristimo priložnost, da postanemo laboratorij za lokalni gospodarski razvoj. V tej mali obmejni pokrajini, kjer živim in kjer lahko vsak dan raziskujem, se že od nekdaj zavzemam za to, da bi v celoti izkoristili to pomembno priložnost, saj trdno verjamem vanjo – ne le zase, temveč predvsem za prihodnje rodove.

¹¹ Marangon F. in Visintin F., 2010. I vantaggi economici della gestione delle aree protette. Un modello di contabilità ambientale per il Friuli Venezia Giulia. *Ambiente e Energia Friuli Venezia Giulia* 3, 26–32.

Izzivi tromeje po šengnu

Rudi Bartaloth, *SKS Planika*

Naslov posveta se lepo vključuje v vsakodnevno dogajanje na tromeji in bo verjetno nudil, vsaj upam, razmislek in iztočnice tudi glede nadgradnje sodelovanja ter morda nove predloge in pristope k temi, ki je aktualna. Verjamem, da se bomo kaj novega naučili, prav tako se bodo morda porodile nove rešitve za prihodnost in boljše življenje na tromeji.

S kratkim orisom – žal je premalo časa, da bi se poglobili – bom skušal zgolj nakazati nekaj problematik, predlagati nekaj novega ter utrditi in nadgraditi obstoječe védenje.

Kot vemo, je obmejni pas vzdolž Slovenije, od Rateč in Trbiža do Lazareta in Milj, pomemben po dolžinskih kilometrih. A na tem podolgovatem prostoru obstajajo različna gledanja in dojemanja zgodovine ter nekdanje in današnje meje. Tudi iz Slovenije na nas gledajo različno in imajo različne pristope.

Tromeja kot taka vključuje Kanalsko dolino, severno Gorenjsko in del Koroške, zaradi zgodovinskih, gospodarskih in drugih okoliščin pa nikakor ne smemo izpustiti bovške občine oziroma kar celotnega Gornjega Posočja.

Tromeja je bila s svojimi krajevnimi posebnostmi že v preteklosti uradno ali neuradno povezana in ljudje so se bolj ali manj svobodno premikali. Čeprav so se na nekdanjih mejah kotalile dolge kolone avtomobilov, so domačini gojili in negovali stike s sosedi, na primer Ukljani in Žabničani z Ziljsko dolino in beljaškim okolišem, Belopečani z Ratečami in dlje, Rabeljčani z Bovcem itd.

Decembra leta 2007 je Slovenija vstopila v tako imenovani šengenski prostor. Že vzpostavljena sodelovanja so se nadaljevala, morda okrepila, veliko je bilo narejenega že pred tem.

Čeprav gledamo na tromejo kot na skupek, kjer se življenje dogaja v sozvočju, dobrih deset let po vstopu Slovenije v šengenski prostor na tem območju obstajajo kritične točke.

Kanalska dolina se je kot del tromeje odprla navzven in omogočila prosti prehod ljudi in storitev Avstriji in drugim evropskim državam že pred letom 2007. Mislim, da so izkušnje povsem pozitivne, a čaka nas še veliko dela.

V Kanalski dolini smo avtohtoni prebivalci v prednosti – tako glede prostega pretoka ljudi in storitev kot glede njegovega upravljanja. A hkrati te prednosti ne znamo ustrezno izrabiti. Slovenci, predvsem starejši, poznamo vse tri dolinske ali tromejne jezike, slovenščino, nemščino, italijanščino, morda tudi furlanščino.

Avtohtoni Kanalčan zna nagovoriti in poslovati s slovensko in nemško govorečimi turisti ter z Italijani – to je naša prednost, ki pa je pogosto ne znamo dobro iztržiti. Človek tromeje je Evropejec, celo svetovljan. Naša skrb mora biti, da ne bi povsem izgubili ali pozabili svojih korenin v korist »razvpitega« svetovljanstva in slogana »imejmo se radi«.

Zadnja leta postaja v Kanalski dolini zelo pomembna kolesarska steza Salzburg–Gradež, ki pelje skozi dolino. V letošnji sezoni je kolesarilo mimo merilne točke v Žabnicah 112.000 ljudi. Tudi Sv. Višarje v poletnem času obišče približno 100.000 ljudi, da ne govorim o zimski sezoni.

Seveda to niso številke obiska majhne grške vasice Lyndos na otoku Rodos (ta je po številu prebivalcev oziroma velikosti primerljiva našemu Naborjetu/Malborghetto), ki jo dnevno obišče povprečno 110 avtobusov in posamezni turisti, ki prihajajo z lastnimi prevoznimi sredstvi. Pri nas takšna masa ljudi ne bi bila vzdržna!

97

A to je le eden izmed primerov. Pomembni so povezovanje ljudi, sodelovanje na vseh področjih ter s tem povezana nudenje in trženje uslug. Ljudje, turisti, radi prihajajo in se vračajo k nam.

Morda bi bilo zanimivo na enem mestu predstavljati kulinarčne značilnosti območja. Tako bi na primer restavracija skozi celo leto nudila okuse naše zemlje domačinom in turistom, predvsem pa bila v tej strukturi doma trojezičnost.

Morda pa na način, kot se to dogaja v Porabju ali v Gorskem Kotarju, kjer je Slovenija postavila na noge vzorčne kmetije. Čeprav glede na lastne izkušnje menim, da je to za Kanalsko dolino utopija.

Izzivov je veliko, priložnosti tudi; priložnosti je treba pravočasno spoznati, jih ujeti in jih uresničiti. Na uspeh določene pobude vpliva tudi kritična masa ljudi. Žal se v Kanalski dolini število prebivalcev zmanjšuje in se prebivalstvo stara.

Tromeja v skupnem seštevku in po kritični masi lahko ob skupnem sodelovanju in spoštovanju postane evropski, če ne globalni igralec. Pri tem so še kako pomembni pretok ljudi, delovna sila, nove ideje in izmenjava izkušenj. Dobrodošlo je sodelovanje gospodarstvenikov.

Turistično področje je zelo pomembno, saj se je po padcu meje spremenila gospodarska struktura. Tudi v Kanalski dolini se počasi razvija turizem. Zaradi tega sta

zelo pomembna sodelovanje na turističnem področju in skupni nastop turističnih operaterjev tromeje na turističnih borzah po svetu.

Pomembno vlogo imajo obiski izletnikov iz Slovenije. Ti lahko pripomorejo h gospodarskemu razvoju malih gostinskih obratov v Kanalski dolini ali širše na območju tromeje. Turistični operaterji iz Slovenije bi se morali pri obiskih Kanalske doline in Koroške posluževati krajevnih turističnih vodičev. Trenutno se namreč dogaja, da na primer slovenska turistična agencija ob prvem in drugem obisku Kanalske doline za usluge zaprosi lokalne vodiče, pri nadaljnjih obiskih pa vse storitve ponuja sama. Domačini so tako spet izključeni. Čeprav lahko prav stiki s turisti, predvsem s Slovenci, na primer tudi okrepijo jezikovne spretnosti Kanalčanov, Ziljanov, Rožanov.

Pri turistični ponudbi ne smemo pozabiti Etnografskega muzeja pri Beneški palači v Naborjetu in rabeljskega rudnika.

Pomembno vlogo bi lahko imelo tudi oglaševanje v manjšinskih jezikih, in sicer tako v časopisih kot ob cestah ter v javnih in zasebnih lokalih. Povedni so tudi smerokazi ter večjezična imena vasi in naselij na tromeji.

98

Dinamičen pojav, ki se odvija na območju tromeje in ki ga ne smemo podcenjevati, je izseljevanje mladih. Ocenjujem, da je pojav negativen za Kanalsko dolino in pozitiven za Koroško. Mladi namreč pogosto iščejo in dobijo delo na Koroškem. Najprej se iz Kanalske doline dnevno vozijo na Koroško, pozneje tam najamejo hišo in se počasi odselijo. Stroški življenja, na primer kurjave, elektrike, najemnine in hrane, so na Koroškem nižji. Tako je mlad človek izgubljen za Kanalsko dolino. A to je pojav globalizacije, ki je pozitivna ali negativna plat šengna, odvisno, kje smo.

V slovenskih zamejskih časopisih večkrat ni novic o Kanalski dolini ali pa je Kanalska dolina vedno na zadnjih straneh. Ob tem se posebej zahvaljujemo vsem predstavnikom tiska, ki sledijo življenju in dogajanju v Kanalski dolini.

Slovenci v Kanalski dolini imamo svoja videnja in si že dolga leta prizadevamo za boljšo prepoznavnost slovenskega jezika, navsezadnje tudi krajevnega narečja in kulture. Čeprav oživiljenemu organiziranemu delovanju dolinske slovenske skupnosti v povojnem času lahko sledimo od devetdesetih let prejšnjega stoletja, nas, da bi dosegli vsaj še nekaj zastavljenih ciljev, čaka še veliko dela. Poudarke v zvezi z aktualnimi vprašanji slovenske skupnosti v Kanalski dolini prinaša tudi pričujoči prispevek.

Slovenska jezikovna skupnost na tromeji: potenciali in stvarnost (izbrani vidiki)

Nataša Gliha Komac, SKS Planika, ZRC SAZU in Univerza v Ljubljani

Tromeja po šengnu bi lahko bila – zlasti glede na svojo strateško lego med tremi državami članicami Evropske unije ter zgodovinsko in z zakonom št. 482 o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin na ozemlju Republike Italije (1999) tudi pravno priznano dejstvo, da gre za območje, kjer že stoletja sobivajo slovenska, nemška in italijanska skupnost – simbol in zgleden primer pretoka ljudi in idej ter sodelovanja na področjih gospodarstva, turizma in druge.

Koliko in kako pa so izkoriščeni potenciali (in kam gredo trendi) tega jezikovno mešanega območja? Zlasti v naseljih Ovčja vas, Lipalja vas, Ukve in Žabnice, pa tudi v Rablju, so dolinski prebivalci razpolagali z najmanj tremi jezikovnimi kodi, torej so znali in se v različnih kombinacijah knjižnih in lokalnih različic sporazumevali v slovenskem, nemškem, italijanskem in furlanskem jeziku. Sledi zgolj nekaj poudarkov z vidika slovenske jezikovne skupnosti, ki jih navajam kot predstavnica Slovenskega kulturnega središča Planika.

Življenje dolinske slovenske skupnosti je že od nekdaj pomemben del dolinske stvarnosti, kar se kaže tudi skozi ohranjanje številnih šeg in navad ter obrednih besedilnih obrazcev v slovenskem jeziku. Dragocen tovrsten vpogled obiskovalcu na primer ponujajo kmečka soba s predmeti s podnapisi v slovenskem krajevnem narečju ter videoposnetki o šegah v Kanalski dolini, prav tako v slovenskem jeziku, v pritličju Etnografskega muzeja v Naborjetu.

Prisotnost slovenskega jezika v dolinskem javnem življenju, ki je opredeljena z že omenjenim zakonom 482 (1999) in posebej z zakonom št. 38 o celostni zaščiti Slovencev v Italiji (2001), je pomembna opora (in znak) pri ohranjanju posebnosti Kanalske doline ter sporazumevanju in stikih z bližnjo avstrijsko Koroško, Bovškim in Gorenjsko, vsekakor pa predpogoj – zlasti z vidika statusne prestižnosti – za ohranjanje in znanje slovenskega jezika v vseh njegovih različicah.

Začnimo z vidno prisotnostjo slovenskega jezika v okviru dolinske jezikovne krajine. Pred in za posameznimi dolinskimi naselji nas za dobrodošlico in v slovo pozdravijo estetsko izdelane table z večjezičnimi napisi, ki slehernega obiskovalca Kanalske doline opomnijo tudi na prisotnost slovenskega jezika v dolini.

Krajevni kaŝipoti (z izjemo Občine Naborjet - Ovčja vas)¹ so navadno v italijanščini, le nekaj redkih kaŝipotov je tudi večjezičnih (npr. tabla v kriŝiŝču ob Rabeljskem jezeru). Obvestilne table v slovenščini so prej izjema kot pravilo, nameŝčene so na primer ob kolesarski poti ob Belopeŝkih jezerih, teŝava pa je v ponekod precej okornih slovenskih prevodih.

Raziskava, ki jo je leta 2015 izvedel SLORI o podobi dolinske jezikovne krajine, kar zadeva javne napise, in je bila omejena na Ŝabnice in Trbiŝ, pokaŝe, da v dolini prevladujejo (javni) napisi v italijanščini, 16,7 % napisov je v angleŝčini, 10 % v nemŝčini, 3 % v slovenščini in 1,7 % v furlanŝčini. V primerjavi z v raziskavo zajetim območjem, kjer ŝivijo Slovenci v Italiji, je bil izpričani deleŝ slovenskih napisov pri zasebnikih v Kanalski dolini najviŝji (66,7 % : 42 %), čeprav je v sploŝnem deleŝ slovenskih zapisov drugod – zaradi viŝjega deleŝa napisov javnih ustanov – viŝji.

In kako je s prisotnostjo slovenskega jezika v javnih ustanovah? V tem kontekstu bi bilo zanimivo izvedeti, koliko ustanov in posameznikov, na primer iz Republike Slovenije, ki komunicirajo in sodelujejo z občinsko upravo na Trbiŝu ali v Naborjetu, to počne v slovenskem jeziku. Povsod imajo namreč prav v ta namen tudi posebej zaposlene (sicer res zgolj pogodbeno in za kratek čas). Ali pa, koliko se na primer slovensko dolinsko prebivalstvo sploh zaveda moŝnosti pridobitve dvojezične osebne izkaznice?! Doslej jo je koristilo le dobrih 20 posameznikov.

Pomembno vlogo organiziranega javnega ŝivljenja v Kanalski dolini ŝe vedno predstavlja Katoliŝka cerkev. Če je ŝe pred dobrim desetletjem slovenska beseda ŝivela v vseh dolinskih ŝupnijah s slovensko govorečim prebivalstvom (tako v izvajanju celih obredov kot pri molitvah in petju), se je leta 2016 s smrtjo slovenskega duhovnika gospoda Matevčiča počasni in potihoma začela umikati iz ŝabniŝke cerkve, z boleznijo gospoda Gariupa pa je v zadnjih tednih vse bolj tiha tudi v obredju ukovŝke cerkve.

Poglejmo ŝe v dolinske ŝole. V Kanalski dolini so od leta 1919 le ŝole z italijanskim ućnim jezikom, vendar sta se v dolinskih vrtcih in niŝjih osnovnih ŝolah (torej v prvih petih razredih) v zadnjem ŝolskem letu po eno uro tedensko poučevala tudi slovenski jezik in glasba v slovenskem jeziku (pouka je vsako leto deleŝnih 250–300 otrok).

V letih 1998–2011 – od leta 1998 se namreč v dolinskih ŝolah v skladu z izraŝeno voljo starŝev občasno na razlićne naćine odvija pouk slovenskega jezika – so bila sredstva za izvajanje tega pouka v vrtcih in prvih petih razredih zagotovljena iz italijanskega proraćuna. Financiranje iz Slovenije, torej s pomoćjo sredstev Urada za

¹ Pred dvema letoma so na obmoćju Občine Naborjet - Ovčja vas na pobudo podjetja FVG STRADE, delnega lastnika drŝavnih cest, nameŝtili dvojezićne italijansko-slovenske smerokaze (kar omogoća zakon ŝt. 38). Neznanci so vse slovenske dele na relaciji Luŝnice–Naborjet premazali s ćrno barvo, le kaŝipot v Ukvah je ostal nedotaknjen. Table z zamazanimi napisi ŝe vedno stojijo.

Slovence v zamejstvu in po svetu Republike Slovenije oziroma Ministrstva za šolstvo Republike Slovenije, je prek Slovenskega kulturnega središča Planika omogočalo plačila dodatne učiteljice in uro dodatnega pouka v Ukvah oziroma v šolskem letu 2010/2011 tudi pouk slovenskega jezika po celi vertikali od nižje srednje šole do vključno prvih dveh letnikov splošne gimnazije in srednje turistične šole (pouka slovenščine v okviru tega projekta je bilo deležnih dodatnih 150 otrok). Od leta 2011 se pouk slovenskega (in nemškega) jezika financira iz različnih projektov in vsako leto septembra se zaradi vprašanja financiranja zastavlja vprašanje o možnosti izvedbe pouka slovenščine. Do šolskega leta 2016/2017 so se v ta namen vedno našla javna sredstva, prek zakona št. 38 namenjena za razvijanje jezikovnih različic v videmski pokrajini. V šolskem letu 2016/2017 je financiranje pouka slovenskega jezika po dolinskih osnovnih šolah prevzelo Združenje Don Mario Cernet, ki mu je na pomoč priskočil Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu Republike Slovenije, junija 2018 pa smo lahko slišali, da še čakajo tudi na obljubljen sredstva Dežele Furlanije - Julijske krajine. Na vprašanje, kaj bo s poukom slovenskega jezika v dolinskih šolah septembra 2018, sredi julija 2018 še nihče ni znal konkretno odgovoriti, a če sodim po zapisu v julijski številki *Novega Matajurja* (25. 7. 2018, str. 1 in 3, *Z deželnim rebalansom tudi sredstva za Slovence*) in nekaj zadnjih neuradnih informacijah, takrat na obzorju še ni bilo sistemske rešitve, tako da izvedba pouka slovenskega jezika in njegovo financiranje do nadaljnjega ostajata na ramenih društev in projektov, ki jih podpirata tudi Občina Naborjet - Ovčja vas in Občina Trbiž.

101

Od novembra 2017 do aprila 2018 so v zadnjem letniku vrtca in prvih dveh razredih ukovške šole pod pokroviteljstvom Občine Naborjet - Ovčja vas poskusno izvajali večjezični italijansko-slovensko-nemško-furlanski pouk, in sicer po šest ur na teden v posameznem jeziku. Vsebinski program, vsaj po mojih informacijah, za zdaj nastaja sproti, prepuščen predvsem učiteljicam, njihovemu znanju, entuziazmu in izkušnjam.

Namesto sklepa

Izzivov za dolinsko slovensko jezikovno skupnost, pa tudi širše, je že glede na zapisa-
no več kot dovolj. V katero smer bo šla v prihodnosti, je odvisno od več dejavnikov, začenši s šolstvom, kjer se zlasti zaradi statusa, ki ga z umestitvijo v redni izobraževalni proces jezik pridobi, krog začne (in konča). Slovensko kulturno središče Planika pou-
darja iskanje rešitve, ki bo pomenila dolgoročno sistemsko umestitev pouka slo-
venskega jezika v dolinske šolske klopi (in ne vsakoletnega iskanja rešitev) v duhu
sobivanja z drugimi dolinskimi jeziki, pri čemer naj bo znanje slovenskega jezika ob
koncu šolskega leta ustrezno ovrednoteno in zabeleženo v otrokovem spričevalu.

Posameznik živi in deluje v okviru možnosti in priložnosti, ki mu jih določeno okolje zagotavlja in omogoča, tudi v smislu sporazumevanja in razvijanja jezikovne zmožnosti v javni rabi. Pomembno vlogo pri tem imajo lokalne, državne ter med- in naddržavne ustanove in posamezniki, ki so tudi po službeni dolžnosti zavezani k sprejemanju odgovornih rešitev v splošno skupno dobro. V Kanalski dolini zagotovo tudi k zagotavljanju okoliščin, ki bodo dolinskemu prebivalstvu v javnem življenju omogočile ohranjanje edinstvenosti, ki se odraža v različnih jezikovnih znanjih in praksah ter odpira prostor sosednjim državam in ga dela zanimivega radovednemu obiskovalcu.

Kekčeva domačija – primer dobre prakse na turističnem področju

Mitja Lo Duca, *Kekčeva domačija*

Moj prispevek bo malce drugačen. Rad bi vam namreč povedal zgodbo, ki je del mojega življenja. Mogoče bo to besedilo bolj zanimivo za mlade in za ljudi, ki živijo v Sloveniji in pravijo, da se v Sloveniji ne da nič narediti, da se tam nič ne splača in da je treba iti v tujino. Za uvod lahko omenim še, da mi je – med vsemi stvarmi, ki sem jih počel v življenju – dal največ zagnanosti šport, s katerim sem se ukvarjal v mladosti. To je alpinizem. Zaradi tega športa sem si takrat kot mlad fant postavil izredno visoke življenjske cilje.

Danes sem lastnik Kekčeve domačije. Stanujem v Trenti, torej ob izviru reke Soče. Prav tam smo vzpostavili turizem, ki se imenuje Kekčeva domačija. Tako ime nosi zato, ker je bil na tej domačiji leta 1963 posnet film *Kekec*. Gradnja se je začela pred petindvajsetimi leti in moram reči, da je bila to zelo težka stvar. Graditi sem začel v srednjem Triglavskem narodnem parku, kar je danes izredno težek zalogaj. Za predstavo naj vam povem, da imam doma približno 1,70 metra visok kup dokumentacije, ki sem jo potreboval za izgradnjo Kekčeve domačije. Da sem dobil elektriko, sem moral zbrati 176 soglasij lastnikov zemljišč, da sem naredil vodne vire, sem moral splezati 500 metrov visoko na steno, da sem od tam potegnil 500 metrov cevi, itd. Na začetku, ko smo začeli z gradnjo, smo postavili osrednjo hišo, kjer smo uredili štiri apartmaje in manjši gostinski objekt. Kasneje smo v sosednji hiši uredili še pet apartmajev in manjšo konferenčno sobo. Na Kekčevi domačiji smo v tem času gostili res zelo ugledne goste s celega sveta. Z marsikom sem se pogovarjal, ali je naša usmeritev prava. Vsi nam stojijo ob strani in pravijo, da je to usmeritev, kakršno je treba imeti v tej dolini oziroma ob tej krasni reki Soči, kjer mi živimo. Nikoli ne bom pozabil besed, ko smo leta 2006 gostili predsednika Evropskega parlamenta in je razprava skozi cel večer potekala o tem, kako naj se gremo turizem, na kakšen način. Gospod je cel večer poudarjal, naj ne naredimo iste napake, kot so jo naredili sami – naj ne spustimo prevelike množice turistov v te kraje, da ne bi onesnažili reke Soče. In zdaj ugotavljam, da gremo po tej isti poti, po kateri ne bi smeli hoditi: v dolino smo spustili ogromno turizma, ki dnevno onesnažuje reko Sočo. Mislim, da to ni usmeritev, po kateri naj bi bila poznana ta dolina.

Medtem smo na Kekčevi domačiji po nekem zaporedju prejeli *Turistični nagelj*, potem (leta 2007) še *Zlatega sejkalca* za najinovativnejši turistični proizvod v celi Sloveniji. Pred tremi leti nas je ena izmed nemških agencij proglasila za enega izmed petindvajsetih najinovativnejših turističnih proizvodov. Prav ta agencija nas je

razglasila tudi za eno izmed petindvajsetih najlepših turističnih kmetij v Alpah v celi Evropi. Mi smo vsekakor s tem priznanjem zelo zadovoljni, mislimo, da hodimo po pravi poti, po poti, kakršni bi se morali približati vsi ljudje, ki živijo ob reki Soči. Medtem ko smo končali z izgradnjo Kekčeve domačije, sem vzporedno začel še s proizvodnjo vina in ustanovitvijo blagovne znamke *Ducal*. To se mi zdi še ena pomembna zgodba za vse tiste ljudi, ki pravijo, da se »nič ne da«. Sam pred desetimi leti nisem kaj dosti poznal vina – ločil sem belo in rdeče, to pa je bilo tudi vse. Ko sva bila z ženo na podelitvi *Zlatega sejalca*, sva se odločila pogledati vinorodni okoliš v Svečini. Začeli smo projekt na drugi strani Slovenije – začeli smo s proizvodnjo vina, točenega na avstrijski meji. Ko smo prišli na to področje, so spet vsi rekli, da tam ne bomo uspeli in da ne bomo konkurenčni. Na začetku smo imeli 2 hektarja, zdaj imamo skoraj 11 hektarjev in 50.000 trt, postavili smo tudi izredno lepo vinsko klet, ki je lahko v ponos vsem ljudem na Štajerskem, pa tudi marsikomu v Sloveniji. Skratka, začel sem delati nekaj, o čemer »nisem imel pojma«. Zdaj prodajamo vina v najelitnejših restavracijah po celem svetu, na primer v elitnih restavracijah v Avstriji in Italiji, bil sem tudi že večkrat v restavraciji *Noma* v Kopenhagenu, ki slovi kot najboljša restavracija na svetu.

Kekec je rekel: »Dobra volja je najbolja!« Po tej poti je treba hoditi in tako bomo skupaj prišli do cilja.

Regionalno povezovanje – predpogoj in izhodišče za vsestranski napredek

Felix Wieser, *Slovenska gospodarska zveza na Koroškem*

Začeti moram z globalizacijo. Zakaj? Evropska unija je nastala predvsem zaradi tega, ker postaja ta mali prostor Evrope tako po številu prebivalstva kot po količini bruto domačega proizvoda v primerjavi z globaliziranim svetom vedno manjši. Tehnike komunikacije, ki jih imamo, vedno bolj povezujejo ljudi in regijo. Danes je cel svet povezan – kar se zgodi na enem koncu sveta, se takoj zgodi tudi na drugem. Roland Robertson, ki je eden izmed največjih zagovornikov globalizacije, je v vseh študijah dokazal, da globalizacija pospešuje regionalizacijo.

Že od leta 1945, ko je Evropska unija nastala, vsi navadno samo čakamo, kaj bo ta Evropska unija določila. Hkrati vemo, da lahko tudi nadnacionalne ustanove, društva, regije in občine vplivajo na dogajanje v Evropski uniji. Vzemimo za primer našo regijo, ki jo sestavljajo avstrijska Koroška in Štajerska ter Furlanija in Slovenija. Zakaj ta regija (s tem ne mislim na Slovenijo kot tako ali na Italijo in Avstrijo, temveč na celotno regijo) pridobi tako malo sredstev iz proračuna evropskih skladov? Zakaj imamo med Slovenijo in Koroško tri mejne prehode, kjer so vsak dan zastoji? Ti prehodi so Podkoren, Ljubelj in Jezersko. Kako naj se v taki regiji razvija malo in srednje gospodarstvo? Kako naj se regija razvija, če nima razvite niti primerne infrastrukture? Seveda moramo upoštevati, da ima ta regija tudi stoletne narodnostne konflikte, ki se vlečejo do danes že od prve svetovne vojne. Na Koroškem (v Žitari vasi) se na primer že pet let ukvarjamo s štirimi krajevnimi tablicami, čeprav je 60 % ljudi podpisalo, da želijo imeti napis, in je občina dvojezična. Mislim, da je celotna regija tudi zaradi tega med manj razvitimi. Na Koroškem je nemški nacionalizem preprečeval afirmacijo obeh jezikov, obeh kultur. V osemdesetih letih je deželni glavar Haider skupaj z ljudsko stranko preprečeval gospodarsko sodelovanje med Slovenijo in Koroško in prav zaradi tega je bilo preprečeno, da bi se podjetje Gorenje naselilo v Pliberku. Tako je šlo v Linz, v zgornjo Avstrijo. Pravi razlog, da se ta regija ni mogla razviti tako, kot bi se s potencialom različnih jezikov, kultur in znanja lahko (pri nas so bili ljudje prav tako šolani, kot so šolani v Gradcu ali na Dunaju), je omenjeni nacionalizem. Prepričan sem, da so nacionalni konflikti in poskus nadvlade enega naroda nad drugim povzročili ljudem in regiji ogromno škode – vse do današnjih dni. Ob tem mislim tudi, da je Evropska unija naredila premalo na področju sociale in človekovih pravic, predvsem pa na področju pravic narodnih skupnosti, ki jih je v Evropi 150 milijonov. To seveda dolgoročno ogroža regijo miru, ogroža tudi regionalno sodelovanje na gospodarskem in drugih področjih.

Raziskava, ki jo je pred približno dvanajstimi leti v Berlinu naredil Berlinski inštitut za demografski razvoj in gospodarstvo, obravnava 285 regij v Evropi in upošteva triindvajset kriterijev. Poleg gospodarskega razvoja ali bruto domačega proizvoda upošteva tudi demografski razvoj, trg delovne sile, sistem izobraževanja, znanost, klimatske pogoje, zdravstveni sistem in gospodarstvo. Za našo regijo (avstrijsko Koroško in Štajersko ter Furlanijo in Slovenijo) so rezultati precej slabi. Koroška je v najslabši situaciji – od tu dnevno odide štirinajst mladih, ki gredo na Dunaj, v Gradec, nekateri tudi v Ljubljano. To velja za celotno regijo, saj jo zaznamuje izseljevanje ali pa ostaja, vsaj v Sloveniji, število prebivalstva na istem nivoju.

Regionalne vlade, pa tudi Avstrija sama, bi morale pospeševati aktivnosti, ki bi ustavljale te procese. Ne dolgo nazaj sta avstrijski radio in televizija objavila študijo, ki prikazuje razvoj gospodarstva v avstrijskih zveznih deželah. Študija se bo delala do leta 2080 in zdajšnji rezultati kažejo, da je naše območje trenutno še stabilno, ker je k nam prišlo nekaj beguncev. Vendar pa napoved kaže, da smo edini v Avstriji, ki bomo množično izgubljali prebivalstvo. Nič nam ne bo pomagalo, če bo k nam prišlo nekaj ljudi iz Kanalske doline in Slovenije, ker potrebujemo rešitev za »množično pridobitev«.

106

Kaj o situaciji menijo mladi? Pravijo, da je izobraževalni sistem nezadosten, med njim tudi jezikovno izobraževanje. Ne pomaga visoko število prijav k slovenskemu pouku v ljudski šoli, če otroci, ko to šolo končajo, nimajo nadaljevanja tega pouka. Imamo samo tri dvojezične/večjezične srednje šole (slovenska gimnazija v Celovcu, trgovska akademija v Celovcu in šola v Šentjakobu). Veseli smo, da tja vpisujejo tudi otroke iz Slovenije in Furlanije, pa tudi kakega Hrvata in Srba, zato ker s tem krepimo kompetence v slovenskem jeziku, saj vemo, da je na Koroškem ta kompetenca na nizkem nivoju. Mladi pravijo tudi, da imamo slabo ponudbo prostega časa – Celovec je mrtvo mesto, razen mogoče v poletni sezoni. Ni nam uspelo ustvariti neke kulturne, športne ponudbe, ki bi mlade navduševala. Tudi v zdravstvu imamo podobne probleme kot Slovenija – zdravniki odhajajo, medicinske sestre manjkajo, stavkajo, demonstrirajo. Ljudje se izseljujejo v ekonomsko razvitejšo regijo.

Kaj narediti, da bo naša regija uspešnejša? Mislim, da je najprej treba preveriti, kje so uspešne evropske regije, in ugotoviti, kaj so te uspešne evropske regije delale v zadnjih desetih, dvajsetih letih prav in kaj narobe. Posnemajmo tiste stvari, ki so jih delali prav. Ustvarjati moramo vzdušje povezanosti in zaupanja narodov v tej skupni regiji in naj ne bo samo parola, če rečemo, da moramo upoštevati jezikovno in kulturno bogastvo regije. To pomeni, da morajo v tem prostoru slovenščina, nemščina, italijanščina in tudi furlanščina postati taki jeziki, da so v javnosti vidni, ker bo le tako mladina rekla, da so to zanimivi jeziki. Nobenega razloga ni, da je v naših dvojezičnih občinah nemogoče imeti zaposlenega uradnika, ki zna govoriti slovensko, saj imamo vendar absolventov na slovenski gimnaziji na pretek. Prav zato je treba na eni strani izboljšati pouk jezikov, ki so zapostavljeni, na drugi strani pa bo treba tem jezikom

odpreti prostor v javni prostor. Na Koroškem imamo 17,5 % klavzule za slovenske krajevne napise. To ni bil kompromis med Slovenci in vlado – teh 17,5 % je bil kompromis med vlado, ki je vedela, da mora nekaj narediti (zaradi evropskih razmer), in koroško politiko, ki je to preprečevala. Manjšina je na to morala pristati, ker ni bilo druge izbire, ker nima več moči, da bi se primerno pojavljala v javnosti in dosegla nekaj več. Tako imamo zdaj cele regije brez krajevnih napisov, napisov za vrtce, reke in gore – vse je v nemščini.

Če se za trenutek ustavim še pri čezmejnem gospodarskem sodelovanju, naj povem, da smo (koroški Slovenci) v osemdesetih letih prejšnjega stoletja ustanovili Skupni gospodarski odbor. Poudarek je na »skupni«, ker je imel namen v trenutku, ko se je začela Slovenija odpirati (še v okviru Jugoslavije), vabiti slovenska podjetja tudi na Koroško, da ne bi šla samo v Linz in na Dunaj ali München. Razlagali smo, da znamo jezik, da poznamo avstrijski prostor ipd., in takrat smo privabili približno 20–25 podjetji, ki so investirala in zaposlila okrog 1000 ljudi ter ustvarila približno 280 milijard evrov prometa.

Pri nas civilna družba še funkcionira: kulturniki, športniki in planinci so dejavni. S politiko žal ne moremo biti tako zadovoljni. Problem je opazen tudi v gospodarstvu – prosti tok blaga teče, pri pretoku delovne sile pa že nastaja problem. Pri pretoku storitev se dogaja, da avstrijska stran načrtno ovira srednja in mala podjetja iz Slovenije, ki bi izvajala storitve na južnem Koroškem in Štajerskem, samo zato, ker predstavljajo konkurenco. Tukaj bi morala imeti regija recipročnost, v smislu, da to, kar lahko avstrijsko podjetje dela v Furlaniji, lahko podjetje iz Furlanije dela v Avstriji. Manjka predvsem dobre volje, da bi se območja avstrijske Koroške in Štajerske ter Furlanije in Slovenije povezala. Civilna družba je tista, ki mora dajati pobude, ki mora biti dejavna in glasna. Dokler civilna družba ni dejavna, ne moremo pričakovati od politikov, da bodo delali stvari, ki jim mogoče jemljejo glasove na volitvah.

Pozivam torej vse nas – narediti moramo nekaj za to, da bodo mladi ljudje verjeli v to regijo, da bodo rekli, da je tukaj lepo in da bodo ostali »doma«.

Pogledi iz naše regije

Istra v dobi šengna

Šengenska ureditev in javna uprava na obmejnih območjih

Laura Marzi, *Občina Milje*

Pred kratkim je minilo dvajset let, odkar je Italija vstopila v šengensko območje in v celoti sprejela načela Evropske unije, ki določajo pravico do prostega gibanja oseb na ozemlju držav članic. Pravico do prostega gibanja, dela in prebivanja v kateri koli državi Evropske unije ima danes več kot 400 milijonov evropskih državljanov, te prednosti pa lahko izkoristijo tudi številni državljani tretjih držav, poslovneži, turisti in vsi, ki se zakonito zadržujejo na območju Evropske unije.

Dežela, v kateri živimo, meji na dve državi Evropske unije, Avstrijo in Slovenijo. To nam daje možnost, da ob blizu opazujemo zgodovinske in politične spremembe, ki so v tako imenovanem »kratkem dvajsetem stoletju« pripeljale do oblikovanja meja in vzpostavitve železne zaves. Takšna razdelitev je bila posledica krvave svetovne vojne in je globoko zarezala v ozemlje, ki je bilo pred tem enotno tako z vidika jezika kot z vidika kulture in tradicije.

Po skoraj šestdesetih letih življenja z mejo smo končno bili priča njenemu padcu in začetku ponovnega povezovanja območja, o katerem je Rumiz takrat zapisal, da je ponekod že enotno, saj so »obmejne trte na pobočju pri Korošcih dale pobudo za »ozemeljsko priključitev« in se samostojno pridružile vrstnicam na drugi strani meje«. Leta 2007, deset let po vstopu Italije v šengensko območje, smo mislili, da bo padec meje dokončen.

Od takrat se je življenje vseh, ki prebivamo v deželi Furlaniji - Julijski krajini, zelo spremenilo – prosto gibanje brez mejnega nadzora je postalo del našega vsakdana, odnosi s prebivalci Istrskega polotoka (kamor spada tudi miljska občina) in slovenskega dela Krasa pa so se okrepili in razširili tudi na institucionalno raven.

Ključno vlogo pri ohranjanju čezmejnih stikov s Slovenijo je imela slovenska skupnost v Miljah. Na območjih tradicionalne poselitve – v Korošcih (S. Barbara), Čamporah (Chiampore) in Žavljah (Aquilinia) – je število njenih pripadnikov upadlo, čeprav ji je zaradi intenzivnejšega sodelovanja z Občino Milje uspelo povečati obseg dejavnosti za spodbujanje in krepitev slovenske kulture ter svoje delovanje dvigniti na višjo kakovostno raven.

Slovenska skupnost je zaslužna za vzpostavitev sodelovanja z institucijami v bližnjih slovenskih občinah, predvsem na področju kulture in izobraževanja. Po letu 2007 je to bila podlaga za izvedbo skupnih projektov s Slovenijo, v katere so bile

vključene šole in kulturna združenja, izvzete pa niso bile niti občinske uprave, ki so sodelovale pri prostorskem načrtovanju in skupaj določile cilje glede gospodarskega razvoja Italije, Slovenije in Hrvaške.

Sinergija med občinami je omogočila organizacijo pomembnih čezmejnih kulturnih dogodkov, razstav in prireditev, ki smo jih gostili istočasno s slovenskimi in hrvaškimi mesti.

Odnosi s šolami na slovenskem ozemlju tik ob nekdanji meji so se v zadnjem desetletju utrdili prek udeležbe šolskih zavodov na številnih dogodkih, ki so jih organizirale občine in kulturne ustanove obeh držav. Številni Miljčani se prostovoljno odločajo, da svoje otroke vpišejo v osnovne šole v Sloveniji, kar še dodatno utrjuje sodelovanje na področju šolstva.

Sodelovanje je bilo ključno tudi pri temeljnem prostorskem načrtovanju, v okviru katerega je bil pripravljen občinski prostorski načrt; ta zgodovinski korak smo v Občini Milje prvič naredili leta 2016, in sicer skupaj z bližnjima občinama Ankaran in Koper. Ta korak je še toliko pomembnejši, ker smo z združenim delovanjem želeli ustvariti enotno vizijo prihodnosti za naša skupna ozemlja in se izogniti razlikam, s katerimi bi se poudarilo pripadnost določenega območja posamezni državi, to pa vključuje tudi prostorsko podobo in načrtovanje.

Evropski projekti so omogočili, da smo na našem ozemlju že zgradili skupna omrežja, kot so podzemna infrastruktura in kolesarske steze, ter na ta način Milje povezali z najbližjimi slovenskimi občinami, med katerimi sta tudi Ankaran in Sežana.

V tem desetletju smo imeli priložnost, da smo zasledovali usklajene cilje za gospodarski razvoj, ki ga vsekakor moramo dojemati kot skupnega: Milje, Ankaran in Koper drug drugemu ne smejo predstavljati konkurence, temveč se morajo učinkovito povezovati, še posebej, če upoštevamo velikost vodnih površin, ki si jih delijo, in možnost, da prek izboljšanja zaledne infrastrukture pristanišč povežejo številne države v Evropi in zunaj nje.

Prav v luči enotne vizije gospodarskega razvoja smo skupaj s Slovenijo ter občinama Ankaran in Koper dosegli pomembne zmage, kot na primer v boju proti plinskemu terminalu v Žavljah, ki ga je nameravala postaviti družba Gas Natural, zatem pa še proti izgradnji podmorskega metanovoda družbe SNAM Gas.

Očitne zgodovinske, kulturne in pokrajinske podobnosti, ki so značilne za obalno območje, Kras in Istro, tradicija in interesi, ki si jih delijo skupnosti na teh področjih, ter izkušnje s čezmejn timer sodelovanjem, ki smo jih pridobili v okviru projektov IPA in INTERREG, so bili po vstopu Hrvaške v Evropsko unijo povod za ustanovitev evropskega združenja za teritorialno sodelovanje (EZTS). K združenju je pristopilo

šestindvajset oseb javnega prava, med katerimi so slovenske, italijanske in hrvaške občine in univerze.

EZTS je instrument, ki temelji na evropski in nacionalni zakonodaji. Namenjen je spodbujanju in podpiranju ozemeljskega sodelovanja, ki se dotika vseh dejavnosti, povezanih tako z razvojem čezmejnega območja kot z ekonomsko in socialno kohezijo. Instrument je bil zasnovan za premostitev težav, ki se lahko pojavijo med izvajanjem in upravljanjem dejavnosti čezmejnega sodelovanja, glede na to, da se zakonodaja in postopki posameznih držav med seboj razlikujejo. Predlagana ciljna področja, s katerimi bi se ukvarjal EZTS Zgornji Jadran, so številna in raznolika. Sodelovanje bi zajemalo promet, infrastrukturo in logistiko, energetske vire, okolje, vzgojo in izobraževanje, kulturo ter usposabljanje na terciarni ravni (na primer s področja naravoslovno-tehniških ved ali tehnološkega razvoja), pri tem pa se seveda ne bi pozabilo niti na zaščito manjšin in narodnih skupnosti.

Čeprav se EZTS Zgornji Jadran lahko pohvali s članstvom kar šestindvajsetih institucij iz treh držav, je bil prav to glavni razlog, zaradi katerega je italijanska vlada ustavila postopek ustanovitve. Kljub temu še vedno menimo, da je to ustrezen instrument za pripravo projektov, usmerjenih v razvoj obširnega čezmejnega območja, saj bi tako lahko izkoristili vsa finančna in druga sredstva, ki jih Evropska unija daje na voljo posameznim EZTS.

113

Iz zapisanega jasno izhaja, da sta šengenski sporazum in odprtje meje vse do danes pomembno vplivala na Občino Milje in območje v njeni pristojnosti. Prav tako so jasni tudi razlogi, zaradi katerih si bomo še naprej prizadevali za krepitev sodelovanja z najrazličnejšimi institucijami. »Do danes« sem navedla zato, ker trenutna razprava o šengenskem območju in Evropski uniji razkriva nenaklonjeno vzdušje, zato so povsem razumljive skrbi tistih, ki skupaj z nami živijo na tem območju.

Države so podpisale prve sporazume za ustanovitev združene Evrope v želji, da se njene članice ne bi nikoli obrnile druga proti drugi, temveč bi si skupaj prizadevale za mir. Ni težko razumeti, zakaj sta sedaj ta duh delno ali povsem zamenjala nezaupljivost in strah, ki ju je spodbudila migracijska politika, na katero smo se v zadnjih letih morali ustrezno odzvati.

Najverjetneje države podpisnice niso bile zares pripravljene za soočenje z vsemi pomembnimi vprašanji, ki jih ureja šengenski sporazum. Danes tako s težavo izpolnjujejo svoje obveznosti, saj ne čutijo resnične pripadnosti enotni entiteti, kar pa bi bilo za uresničevanje zastavljenih ciljev nujno potrebno.

Ponovna vzpostavitev stanja iz obdobja pred vstopom v šengensko območje bi bila zaskrbljujoča tako za območje, kjer živimo, kot za našo državo, saj ponovna uvedba meja pomeni tveganje za osamitev in otežen pretok oseb in blaga. Posledice

bi v vsakdanjem življenju močno občutili predvsem prebivalci našega obmejnega območja.

Tudi mlajše generacije, ki se ne spominjajo mejnega nadzora iz časov, ko so Milje mejile z bivšo Jugoslavijo, se lahko vseeno zavedajo, kaj pomeni mejni nadzor (zlasti v poletni sezoni), doživijo ga namreč vsakič, ko med potovanjem do obmorskih letovišč prečkajo mejo s Hrvaško, ki še ni članica šengenskega območja.

Posledice takšne spremembe ne bi bile omejene le na pretok blaga in oseb, temveč bi jih utrpela tudi turizem in področje zaposlovanja, pri čemer bi bili poleg turističnih delavcev prizadeti vsi, ki dnevno prihajajo na delo v Slovenijo ali Italijo.

Seveda bi lahko bilo ogroženo tudi sodelovanje med različnimi organizacijami in institucijami, kar bi hitro vodilo v osamitev in ponovno razdrobljenost območja, ki ga ne moremo dojemati drugače kot enotnega, prav ta povezanost pa je vir moči za nadaljnji razvoj.

Zaprtje meja Italiji in s tem tudi našemu obmejnemu območju ne bo prineslo koristi, kot je v teh dneh izjavil podpredsednik italijanske vlade Salvini, nasprotno, napredek bomo lahko dosegli le z izpolnjevanjem zavez iz šengenskega sporazuma.

Ker je evropska migracijska politika vzrok za neupoštevanje določb šengenskega sporazuma, je prav Evropska unija tista, od katere bi pričakovali, da bo ponudila rešitve, kot je na primer sprememba Dublinske uredbe, ki je plod skupnih prizadevanj.

Samo na ta način bomo lahko še naprej uživali vse prednosti, ki jih je v teh letih prinesel šengenski sporazum, ter tudi v prihodnosti govorili o združeni Evropi in ne le o skupini neodvisnih držav, ki so se odločile za osamitev.

Prihodnost priložnosti v Istri brez meja

Alberto Scheriani, *Mestna občina Koper*

Slovenija je vstopila v šengensko območje leta 2007. To je leto, ki se je zapisalo v zgodovino Istre, saj je za vsakogar, ki živi ob meji, napovedovalo najpomembnejši korak k evropski integraciji – z uvedbo prostega gibanja oseb je del našega skupnega čezmejnega območja tedaj končno presegel delitve, ki so nastale v dvajsetem stoletju. Da bi naša regija lahko v celoti izkoristila prednosti, ki jih prinaša šengenski sporazum, bi v resnici morali počakati, da celotna čezmejna regija postane del tega območja. Upajmo torej, da se pogajanja o vstopu Hrvaške v veliko evropsko območje prostega gibanja oseb čim hitreje zaključijo. Šele ko bo storjen ta nadaljnji korak, bomo lahko govorili o severnojadranski makroregiji, ki resnično ne omejuje gibanja oseb na območju, ki ga dojemamo kot *unikum*, saj je za tukajšnje družbe in prebivalce že od nekdaj enotno. Mestna občina Koper je vselej podpirala vsakršno obliko sodelovanja, tako z Italijo kot s Hrvaško. O tem pričajo mnogi čezmejni in tudi mednarodni evropski projekti, ki jih je izpeljala naša občina in ki prispevajo k večjemu povezovanju istrskega in tudi jadranskega ozemlja z različnih vidikov.

Poleg tega bi morali pri skupnem načrtovanju naše prihodnosti upoštevati tudi priložnosti, ki nam jih Evropska unija ponuja z institucionaliziranimi orodji sodelovanja, kot je EZTS (Evropsko združenje za teritorialno sodelovanje), katerega osrednji cilj je spodbujanje institucionalizirane teritorialne in socialne kohezije. Ob zaključku evropskega projekta, pri katerem sta sodelovali tudi Mestna občina Koper in Občina Milje, so se osnovali temelji za ustanovitev EZTS Severni Jadran, skupnega tristranskega pravnega subjekta, ki vključuje italijanske, slovenske in hrvaške ustanove ter pomeni pomemben korak za prihodnost naše regije. EZTS je pravna oblika, katere glavni cilj je uresničevanje čezmejnega sodelovanja držav pri izvajanju pomembnih projektov in pri načrtovanju čezmejnega teritorialnega razvoja na različnih področjih, kot so med drugim tudi zdravstvo, promet, turizem in kultura. Združenja EZTS, ki so že dejavna v več delih Evrope, so omogočila izvajanje številnih skupnih dejavnosti in izmenjavo dobrih praks med državami članicami. Mestna občina Koper je zato nemudoma podprla uporabo tega orodja za vključevanje in si obeta, da bo to kmalu privedlo do konkretnih rezultatov, zlasti ob prehodu v prihajajoče novo programsko obdobje 2021–2027. EZTS Severni Jadran bo namreč pomembno prispeval k oblikovanju skupnih strategij severnojadranskega območja. Nazoren primer takega združenja, ki že deluje na lokalni ravni, je EZTS-GO, v katerem sodelujejo občine Gorica, Nova Gorica in Šempeter - Vrtojba. Te tri sosednje občine že leta sodelujejo pri pomembnih pobudah v prid državljanom, ki živijo ob meji, da bi se lahko v celoti izkoristile prednosti šengenskega območja. EZTS zato nedvomno

pomeni nadaljnji korak na evropski poti k spodbujanju povezovanja med našimi ozemlji in osnovo za nove možnosti sodelovanja med državami.

Pravzaprav se je sodelovanje med državami s skupnimi mejami v naši regiji začelo že veliko pred podpisom šengenske konvencije. Gospodarski, kulturni in družbeni odnosi so zagotovo odigrali ključno vlogo pri procesih evropske integracije našega ozemlja, ki so dosegli vrhunec z vstopom Slovenije – in z njo dela Istre – v šengensko območje. To lahko torej razumemo bodisi kot cilj, h kateremu so stremeli in o katerem so sanjali naši predniki, ki so jih prizadela razdvajanja v preteklem stoletju, bodisi kot združevalni člen med narodi, kot potrditev skupnih vrednot in kot skupno idejo o združenji Evropi. Čeprav se nam danes zdi logično, celo samoumevno, da se nam ni treba soočiti z nadzorom na mejah, predvsem pa, da ni več treba dolgo čakati na mejnih prehodih, je bil položaj popolnoma drugačen v večjem delu druge polovice dvajsetega stoletja, to je v obdobju, ko je na istrskem ozemlju prišlo do velikih razdvajanj. Najbrž so to najotipljivejše prednosti, ki jih je Evropska unija prinesla v vsakdanje življenje vseh nas, prebivalcev obmejnih območij, ki smo vajeni vsakodnevnih prehodov meja.

116

Vendar pa je zadnja leta osrednji namen šengenskega območja, torej prosto gibanje oseb, ponovno v središču razprav na evropski ravni. Dvomi, ki se porajajo o izvajanju šengenske konvencije, so zlasti posledica znatnega migracijskega toka, zaradi katerega so mnoge države ponovno uvedle nadzor na mejah. Ta možnost je tudi predmet mnogih razprav politične srenje Republike Slovenije, ki se je nedavno morala soočiti z eno izmed najhujših migracijskih kriz v Evropi. Kljub temu želimo in vztrajamo, naj se povezovanje evropskih držav nadaljuje in naj se različne oblike sodelovanja med Italijo, Slovenijo in Hrvaško dodatno okrepijo, da se na evropski ravni ustvarijo edinstvene razvojne priložnosti.

Italijansko-slovensko območje dodatno podpira možnosti čezmejnega sodelovanja, zlasti na institucionalnem področju, prav zaradi prisotnosti narodnih skupnosti, ki izvajajo pomembne pobude, ki se financirajo tudi z evropskimi sredstvi in pomenijo edinstven primer sodelovanja med manjšinskimi skupnostmi v Evropi. Številni evropski projekti, ki so jih izvedle najpomembnejše ustanove Slovencev v Italiji in Italijanov v Sloveniji, potrjujejo izredno pomembno vlogo, ki so jo manjšine ohranile tudi po vstopu Slovenije v šengensko območje.

Le z razvojem skupnih projektov na čezmejni ravni bo smisel šengenskega območja v celoti uresničen in bo lahko istrsko ozemlje dodobra izkoristilo vse možnosti, ki jih ponuja Evropska unija. Vztrajajmo in še naprej poudarjajmo pomen sodelovanja, ki je že privedlo do konkretnih primerov izvajanja skupnih projektov in inovativnih rešitev za naše ozemlje. Prepričan sem, da smo na pravi poti in da je lahko zaradi pobud, kakršna je današnja, naše ozemlje v Evropi zgled dobre prakse razvijanja novih priložnosti, ki krepijo skupno evropsko identiteto.

Šengen na področju šolstva: neuresničena pričakovanja

Fiorella Benčič, *Društvo Slovencev miljske občine Kiljan Ferluga*

Namen tega prispevka je prej povod za razmišljanje in razpravo kot argumentiran prikaz nekega stanja. Na tem področju sem laik: moje gledanje izhaja iz doživetih izkušenj na področju šolstva in ne iz poglobljene analize nekega zgodovinskega pojava.

Dobro se spomnim takratnega božičnega časa, natančneje 21. decembra 2007, ko nam je politika v duhu obdarovanja velikodušno podarila res veliko priložnost: z veljavnim dokumentom lahko vsak, ne glede na državljanstvo, kjerkoli in kadarkoli prestopi notranje meje med državami v šengenskem prostoru brez mejne kontrole. Morda se otroci niso zavedali tega epohalnega preobrata, mi odrasli pa še kako!

V šolstvu so bila pričakovanja velika, vendar so obstoječe norme (in kratkovidna birokracija) kmalu pokazale, da bo treba premostiti še marsikatero »mejo«, čeprav je bila tista na »blokkih« fizično odpravljena.

Prost prestop? Prost prestop z veljavnim dokumentom velja samo za otroke, ki so že dopolnili štirinajst let. Za učence osnovne in nižje srednje šole morajo starši (oba roditelja, kar predstavlja še dodaten problem v primeru ločenih in med seboj sprtih staršev) na Kvesturi izpolniti dovoljenje, da jih spremlja »ta in ta« učitelj, na »ta in ta« datum, v »ta in ta« kraj. Marsikdaj se starši ne držijo podanega roka za oddajo dokumentov in tako otrok ostane doma ter je prikrajšan za izlet ali ekskurzijo v Slovenijo. Otroka lahko spremljata samo dva učitelja. Če oba zbolita, je treba dokument izpolniti na novo. Ker šolsko leto traja devet mesecev, je treba čez ta birokratski jarem vsaj še enkrat v letu, saj dovoljenje velja samo za šest mesecev. Če je učenec tuj državljan oziroma prihaja iz države zunaj šengenskega območja (primer srbskih učencev), pa sploh ne sme v Slovenijo! Od leta 2008 dalje smo imeli ravnatelji nešteto sestankov na Kvesturi, prav tako smo angažirali senatorko Blažina, pisali na Ministrstvo za zunanje zadeve, Ministrstvo za notranje zadeve itd. Vse zaman! Vedno smo prejeli isti odgovor: *»Problem bo treba rešiti na politični ravni.«* Tako se že deset let šole in starši mučijo s formularji, fotokopijami osebnih dokumentov otrok, staršev in učiteljev, ker te zadeve na politični ravni še niso rešene.

Prost pretok delovne sile? Na področju šolstva se udejanja z veliko težavo! Za rimske birokrate, ki domujejo v drevoredu Trastevere, mora kandidat, ki je diplomiral in habilitiral v Sloveniji, imeti trdne dokaze, da odlično obvlada italijanščino. To ne predstavlja težav za slovenske državljane, pripadnike italijanske manjšine, ki

so se šolali v Sloveniji, ali italijanske državljane, pripadnike slovenske manjšine, ki so se šolali v Italiji, temveč za Slovence, ki so obiskovali slovenske šole v Sloveniji in ne morejo mimo te zahteve, čeprav se prijavijo za poučevanje slovenščine na naših šolah. Dobra novica je, da sedaj postopek poteka na Deželnem šolskem uradu v Trstu in ne več v Rimu, kjer se je praviloma vlekel celo leto, če rimski botri niso »podrezali« v kompetentne urade, da postopek pospešijo in izdajo odlok, ki sta mu sledili, pri ravnatelju v Trstu ali Gorici, pisna in ustna preizkušnja za kandidata, ki je bil nato vključen v drugi pas ravnateljske lestvice in je tako imel pogoje, da se udeleži rednega natečaja, na katerem je moral potem tudi zmagati, če je cilj na stalno zaposlitev. Nazadnje je moral, da bi izpolnjeval vse pogoje, imeti bivališče v Italiji – v nasprotnem primeru so mu ga pristojni organi fiktivno določili kar na šoli.

Izmenjava šolnikov? Izmenjava šolnikov je bila velik sen, ki pa je ostal zapisan le v besedilu projektov, kjer je argumentirana potreba po sredstvih, da bi implementirali pouk. Znana je kronična potreba po novih adutih s sodelovanjem učiteljev, ki poučujejo v Sloveniji, da se popestri pouk učencem, za katere je slovenščina le učni jezik. Žal finančnih sredstev ni nikoli bilo v zaželeni količini, zato je izmenjava prišla v poštev le občasno, kar je predstavljalo še dodatne težave za izplačilo potnih stroškov, ki jih italijanski sistem ne priznava za šolnike (ne za notranje ne za tuje). Da niti ne omenjamo ovir ob usvajanju različnih šolskih sistemov za isto starostno dobo šolarjev ... Tako je bila ta oblika eksperimentiranja kmalu opuščena.

A vendar je odprtje meje prineslo veliko pridobitev, pospešilo je enotedensko bivanje naših otrok v domovih Centra šolskih in obšolskih dejavnosti (CŠOD) in omogočilo, da šolarji iz zamejstva, enako kot tisti iz Slovenije, uživajo v šoli v naravi z zelo pestrim programom. Ti domovi so špartansko opremljene bivše vojašnice ali vojaške postojanke, nedaleč od meje z Italijo, Avstrijo, Ogrsko in Hrvaško ali ob morju, ki so jih »pametne oblasti« nekaj let po osamosvojitvi spremenile v poučno-rekreativne centre, kjer osebe večinoma ne obvlada italijanščine. Zato so odlična priložnost, da se naši šolarji sporazumevajo izključno v slovenščini. Ampak kakšno razočaranje smo doživeli, ko so enkrat štajerske kuharice zmagoslavno najavile gostom iz zamejstva: »*Za naše Italijane pa bomo nocoj skuhalo ,pašto' s paradižnikovo omako!*«

Je pravzaprav še smiselno, da govorimo o zamejcih?

Italijanska samoupravna narodna skupnost Ankaran, naravna vez med Miljami in slovensko obalo

Linda Rotter, *Samoupravna skupnost italijanske narodnosti Ankaran*

Ker sta tako Italijanska samoupravna narodna skupnost Ankaran (v nadaljevanju ISNS) kot Občina Ankaran »mladi«, se mi je zdelo ustrezno predstaviti dejavnosti skupnosti, saj lahko na ta način prepoznamo tudi morebitne priložnosti za skupno izvajanje dogodkov in dejavnosti.

Italijanska skupnost Ankaran (v nadaljevanju Skupnost) je kot združenje nastala leta 2011. Po naslednjih volitvah, leta 2014, se je ob nastanku Občine Ankaran ustanovila tudi ISNS. Leta 2017 smo se preselili v nove prostore, kjer izvajamo tako dejavnosti ISNS kot dejavnosti Skupnosti, saj sta to dve zelo majhni enoti, ki skupaj delujeta v okviru ene ustanove. Zaposlitev strokovnega osebja leta 2017 je za nas pomenila znaten napredek, saj nam je omogočila izvajanje veliko več dejavnosti, kot smo jih lahko izvedli, ko smo delovali zgolj kot združenje. Cilji ISNS so uresničevanje posebnih pravic italijanske narodne skupnosti v okviru občine, zadovoljevanje potreb in zastopanje interesov italijanske narodne skupnosti, organizirana udeležba pri javnih zadevah italijanske narodne skupnosti ter navsezadnje varstvo jezika in kulture avtohtone italijanske narodne skupnosti.

V tem pogledu sta integracija in sodelovanje izrednega pomena ne le na območju občine, temveč tudi na širšem istrskem ozemlju, h kateremu spadajo tudi Milje. Cilji, ki smo jih že dosegli v tem kratkem obdobju, so za nas ključni, zato smo se še posebej posvetili njihovi uresnitvi. Med projekti, ki smo si jih zastavili, je občinsko glasilo: povsem dvojezična publikacija Občine Ankaran, ki jo, kot kaže, radi prebirajo tudi prebivalci občine Milje in ki Skupnosti nudi možnost, da predstavi svoje dejavnosti. Prav tako je sodelovanje med Občino Ankaran in Mestno občino Koper ter med ISNS obeh mest omogočilo ustanovitev nove enote italijanskega vrtca v Ankaranu, ki se ji je letos zaradi velikega povpraševanja pridružila še ena. Na ta projekt smo resnično ponosni, saj prav na vzgoji in izobraževanju temelji prihodnost mlajših rodov, poleg tega pa omogočata ohranitev italijanske kulture in jezika. Tretji dragoceni dosežek je sodelovanje z lokalno skupnostjo v Ankaranu in z vsemi ustanovami ISNS (ISNS Koper, Piran in Izola). V štirih letih obstoja smo priredili različne dogodke, delavnice, koncerte, gledališke predstave, športne prireditve in pogostitve ter tako vzpostavili številna kulturna in športna sodelovanja, ki jih bomo razvijali tudi v prihodnosti. Med druge pomembne vidike našega delovanja nedvomno spada tudi podpora ustanovam, kot sta Osnovna šola Pier Paolo Vergerio v Kopru (ki si jo občini Ankaran in Koper delita)

in Vrtec Delfino Blu, ter drugim društvom, na primer Društvu mladih italijanske narodne skupnosti, ki deluje na celotnem območju slovenske obale.

Med lastnostmi, ki združujejo Ankaran in Milje, nedvomno najprej pomislimo na zemljepisno povezanost dveh območij: skupaj z delom koprške občine namreč tvorijo en sam polotok, ki si ga je težko zamisliti razdeljenega. Vendar nas ne povezuje samo ozemlje. Združujejo nas tudi kultura, tradicija, glasba, kulinarika – skratka prvine, ki so nerazdružljive. Vselej ponavljam, da se naša miselnost in naša kultura ne bosta spremenili. Poleg tega nas združuje tudi dvojezičnost, ki je posebno dragocena značilnost. Pravijo, da se s poznavanjem več jezikov ljudje bogatimo. No, rojeni smo na ozemlju, kjer je dvojezičnost pravzaprav naravna danost, poleg tega pa jo spremlja še naše narečje, kar je posebnost, ki me navdaja s ponosom. Morda se še premalo zavzemamo za ohranitev te neprecenljive dediščine. Morda bi morali bolj spodbujati uporabo narečja, mogoče celo z uvedbo narečja v šolah, ne kot obveznega, temveč kot izbirnega predmeta, da bi ga tako obvarovali pred izgubo.

120

Posebej se je treba posvetiti tudi turizmu. Če se osredotočimo zgolj na geografske značilnosti našega polotoka, vidimo, da je to območje zelo lepo, zeleno, dobro ohranjeno in da ima enoten obmorski pas. Ko nas tujec, ki ne pozna naše zgodovine, obišče in prehodi ali prekolesari naše kraje, se ne zaveda, da polotok delijo oziroma so nekoč delile meje, ki jih zdaj več ni. In nazadnje naj omenim še ohranjanje naravne dediščine. V ta namen so potekala neuradna srečanja z Občino Milje, na katerih smo razpravljali o različnih temah, zlasti glede razvoja infrastrukture. Na našem ozemlju je treba namreč poskrbeti za boljše povezave, saj je skorajda samoumevno, da bo nekdo, ki obišče Milje, želel obiskati tudi Ankaran. Prepričana sem, da bo s Krajinskim parkom Debeli rtič, še enim izmed doseženih ciljev, ki bo uradno potrjen 1. januarja 2019, celotno ozemlje prejelo v dar in skupno korist boljše zaščiteni naravo.

Vse, kar sem naštela, dokazuje, da je vez med Ankaranom in Miljami povsem naravna in da se tako tukajšnja italijanska narodna skupnost kot slovenska narodna skupnost na Miljah zavezujeta, da bosta danes in v prihodnje vezni člen med obema mestoma. Narodne skupnosti so zagotovo povezovalna točka, ki združuje ter omogoča sodelovanje in razumevanje na obeh straneh. Ponovno se zahvaljujem Slovenskemu raziskovalnemu inštitutu za ponujeno priložnost in slovensko skupnost vabim, naj nas obišče, da skupaj ugotovimo, kaj vse lahko uresničimo v bližnji prihodnosti.

**Šengen in slovenska narodna skupnost
v deželi Furlaniji - Julijski krajini**

Gospodarski prostor

Manjšinske skupnosti in gospodarstvo

Sara Brezigar, *Inštitut za narodnostna vprašanja (INV)*

Ko govorimo o manjšinskem, zamejskem gospodarstvu, se vedno pojavi dvom, kaj manjšinsko gospodarstvo sploh pomeni. Ali to pomeni, da imamo podjetja v slovenski lasti, ali pomeni, da se tam pogovarjamo slovensko? Mogoče so ti koncepti popolnoma zastareli in neuporabni v našem svetu, ki je vse bolj globaliziran in kjer se družbe vse bolj povezujejo.

Mislim, da imamo včasih predstavo, da smo kot manjšina nekaj posebnega. V realnosti je tako, da 10–20 % svetovne populacije spada v tako imenovane etnične manjšine, in ob pregledu populacije držav ugotovimo, da ima 40 % neodvisnih držav po svetu več kot pet »zajetnih« etničnih manjšin. To pomeni, da obravnavana tema ni pomembna samo za nas, temveč za veliko število ljudi po vsem svetu.

Nemalokrat, ko nekaj kupujemo ali opazujemo neko blagovno znamko, ne vemo, da gre za družbo, ki je povezana z etnično manjšino. Prvi tak primer je podjetje *Zara*. Zelo malo ljudi ve, da je *Zara* podjetje, ki deluje v Galiciji in ki je zelo dolgo imelo proaktivno politiko pri promociji in širjenju njihovega jezika. To je lepo vidno na njihovi spletni strani, kjer opazimo, da imajo občutek za manjšinske jezike, saj lahko med jeziki poleg španščine in drugih jezikov izberemo tudi katalonščino, galicijski jezik in baskovščino. Drugo, tudi precej znano podjetje je *Desigual*. Gre za podjetje iz Katalonije. Njihov pristop je drugačen od galicijskega – manj poudarka je na jeziku (čeprav seveda promovirajo katalonščino), vendar so kot podjetje bolj odprti in ne kažejo neke »nacionalistične drže«.

Malo manj znana je morda valižanska blagovna znamka *Halen Môn* iz Walesa v Veliki Britaniji. Gre za morsko sol (tisto, ki jo uporabljamo v kuhinji), ki pa stane približno sedemkrat več kot druge blagovne znamke soli. Njihova zgodba je zelo zanimiva, saj so s posebnimi trženjskimi pristopi uspeli ustvariti to blagovno znamko soli in jo prodajati po neverjetno visokih cenah. Naredili so svetovno uspešnico. Vemo, da soline v Walesu niso take kot pri nas, kjer imamo sonce in voda sama izhlapeva. V Walesu morajo prostor ogrevati, da voda izpari in da lahko nastane sol, kar pomeni, da so proizvodni stroški v primerjavi z drugimi solinami ogromni. Njihova sol se danes prodaja v dvaindvajsetih državah. Ključ do uspeha je predvsem dejstvo, da so se uveljavili pri raznih televizijskih kuharjih, ki v svojih oddajah uporabljajo njihovo sol. Na spletni strani se na primer pohvalijo s tem, da njihovo sol uporablja tudi Barack Obama ter da je bila njihova sol servirana na olimpijskih igrah leta 2012 in na poročni večerji kraljeve družine. Vedno skušajo

v svojo zgodbo vključiti vplivne ljudi, kar to sol zelo visoko pozicionira v očeh potencialnih kupcev.

V Walesu je nastal še en zanimiv izdelek, in sicer voda *Tŷ Nant*, ki se prav tako kot prej omenjena sol prodaja po visokih cenah v primerjavi z drugimi blagovnimi znamkami pitnih in mineralnih voda. Običajno je na voljo v dobrih restavracijah. Na njihovi strani lahko vidimo, da so dobili veliko različnih nagrad za oblikovanje (predvsem za embalažo – t. i. »*packaging*«), kar nakazuje, da je njihova glavna prednost v samem »izgledu« vode oziroma v njeni embalaži. In prav na tem ta blagovna znamka gradi svojo moč. V nasprotju s *Halen Môn*, ki je ostal v valizanskih rokah in predstavlja zelo dober izdelek njihovega gospodarstva, je *Tŷ Nant* postal čisto komercialen projekt, se razširil po celem svetu in prešel v ameriško last, potem ko ga je kupilo podjetje iz Kalifornije (čeprav se steklenice še vedno polnijo v Veliki Britaniji).

Zgoraj omenjena podjetja so podjetja z lastniki, ki lahko imajo več ali manj občutka za tisto manjšino, katere člani so. Z njo so lahko bolj ali manj povezani in torej delujejo bolj ali manj v njeno korist.

124

Obstaja pa tudi drugačen koncept, in sicer koncept sistemske gradnje manjšinskega gospodarstva – to je na primer koncept korporacije *Mondragon*, ki je v bistvu zadruga. Čeprav se morda zdi ta koncept nekoliko *passé* v današnjem svetu, deluje zelo dobro – seveda v danih okoliščinah pri Baskih. Ne moremo pa predvideti, ali bi bila ta formula podobno uspešna tudi kje drugje. *Mondragon* je v bistvu globalna korporacija, ki zaposluje 80.000 ljudi po vsem svetu in ima v lasti 266 podjetij, njihovi prihodki pa so zelo visoki. Izhaja iz baskovske dežele, natančneje iz majhnega mesteca, ki ima 20.000 prebivalcev. Ker je to zadruga, to pomeni, da nima običajne strukture nekaj lastnikov, temveč so lastniki zaposleni, ki delajo v teh podjetjih. *Mandragon* je nastalo kot majhno podjetje, vendar s strategijo, da se ves denar investira v ustanovitev novih podjetij, novih družb. Na ta način so želeli obvladovati čim večji teritorij – v (baskovskem) prepričanju, da je za ohranjanje jezika in identitete ključno prav to, da obvladujejo čim večji del teritorija.

S temi nekaj zgodbami sem vam želela pokazati, da so lahko manjšine gospodarsko zelo dejavne, čeprav tega na prvi pogled morda ne razberemo. Vsak dan se namreč srečujemo z izdelki, ki jih ustvarjajo podjetja, za katera bi lahko rekli, da spadajo v neko manjšinsko gospodarstvo ali da so z njim povezana. Vendar pa mi s tem še ni uspelo odgovoriti na vprašanje, zakaj je potrebno, da sploh govorimo o gospodarstvu manjšin – zakaj je sploh pomembna gospodarska razvitost manjšin?

Strokovnjaki navajajo več razlogov. Prvič, ko se neka skupnost ne razvija gospodarsko, to ni slabo zgolj za skupnost samo, temveč za celotno območje, kjer ta skupnost živi. Slaba razvitost neke manjšinske skupnosti ima namreč neke vrste *spill over*

učinek na večinsko skupnost, ki živi v tistem okolju. Neizkoriščen potencial torej ne škoduje zgolj pripadnikom manjšine, temveč celotnemu prebivalstvu na tistem območju. Drugič, zmanjševanje gospodarske neenakosti vodi v večjo participacijo v javnem življenju, kar vodi v večjo konsolidacijo manjšine. Ali bolj enostavno: če ni razlik med pripadniki manjšine in pripadniki večine, to pomeni, da bodo pripadniki manjšine v večji meri sodelovali v javnem življenju in bodo odnosi med skupnostmi bolj normalizirani, demokracija pa s tem bolj stabilna, trdna. Tako je manj možnosti, da bi prišlo do marginalizacije manjšine, ki je navadno glavni razlog za nastanek medetničnih konfliktov.

Z vidika družbe ali države so omenjene utemeljitve prepričljive in nakazujejo, zakaj je smiselno skrbeti in spodbujati gospodarsko razvitost manjšin. Vendar se na drugi strani kot manjšina lahko vprašamo, zakaj je za nas pomembno, da imamo neko gospodarsko osnovo? Prav to je vprašanje, ki mene osebno kot raziskovalko precej bega.

Če bi mi to isto vprašanje postavili pred dvajsetimi leti, bi bil moj odgovor verjetno zelo jasen. Takrat se mi je zdelo, da manjšina potrebuje neko gospodarsko osnovo iz več razlogov. Prvič, da ima sredstva, s katerimi lahko vzdržuje nekatere dejavnosti, ki so za manjšino vitalnega pomena, in da ni vedno odvisna od »dobre volje« države, ki lahko bistveno niha glede na trenutno politično klimo. Drugič, da lahko ustvarja delovna mesta za mlade in za druge pripadnike manjšine, ki imajo potem možnost, da delajo v slovenskem okolju in tako uporabljajo slovenski jezik – to pa omogoča, da se manjšina na dolgi rok ohranja in dokaj uspešno upira asimilaciji.

125

Danes kot raziskovalka nisem več prepričana v te odgovore. Porajajo se mi dvomi, ki niso povezani zgolj s trendi globalizacije, ki že nekaj desetletij povečuje in utrjuje vzajemno odvisnost in vpetost gospodarstev. Ko v uglednih časopisih berem novice, kot je na primer ta, da bo zaradi tehnologije do leta 2025 izginilo 40 % služb v Avstraliji, se sprašujem, ali so parametri razmišljanja o (manjšinskem) gospodarstvu, kot jih poznamo danes, sploh še aktualni. V *Huffpostu* so zapisali, da leta 2030 kar 85 % služb, ki danes obstajajo, ne bo več. Tudi britanski *Guardian* je pred kratkim objavil članek, v katerem se je avtor spraševal, ali bomo leta 2050 sploh imeli »službe«, kot jih poznamo danes. Bo koncept službe čez 10–15 let sploh še obstajal ali bomo delovali na neke druge načine? Izzivi so danes zelo veliki.

Ali manjšina res potrebuje neko gospodarsko osnovo in ali je to neka realna možnost, o kateri je danes še smiselno razmišljati? Tega res ne vem.

Vem pa, da je z jezikovnega vidika bistveno to, da imamo okolja, kjer se pogovarjamo slovensko. Če odrasel človek preživi 8–12 ur na dan v italijanskem okolju, ker se v službi ne more pogovarjati slovensko in mogoče še doma nima možnosti, da bi ves čas uporabljal slovenski jezik, se lahko vprašamo, kako hitro bomo jezik izgubljali in z njim seveda tudi identiteto, pripadnost naši skupnosti. Vprašanje je

zelo pomembno prav zato, ker je jezik ključen temelj naše skupnosti – mi se identificiramo kot pripadniki slovenske skupnosti v Italiji zato, ker uporabljamo slovenski jezik kot sredstvo sporazumevanja.

Ko sem se spopadala s to dilemo, kjer se po eni strani zavedam, da manjšinska skupnost za svoj obstoj potrebuje neko gospodarsko osnovo (ali dejavnost), po drugi strani pa se sprašujem, ali je ta kategorija »manjšinskega gospodarstva« sploh še aktualna, sem naletela na zanimivo raziskavo Jonathana Whitleyja o dejavnostih ekonomskega vključevanja.

Whitley je v svoji raziskavi izhajal iz stališča oziroma delovne hipoteze, da ima manjšina kot skupnost neko gospodarsko osnovo oziroma da se lahko gospodarsko razvija. Natančneje se je spraševal, kaj točno vpliva na to, ali se manjšina gospodarsko razvija (torej ali je gospodarsko dobro vključena v okolje, v katerem živi), in kateri so tisti dejavniki, ki ločijo gospodarsko uspešno skupnost od gospodarsko neuspešne.

126

Ker so se mi zdeli rezultati njegove študije izjemno zanimivi in menim, da bi lahko služili kot uvod v razmislek in razpravo, naj z vami delim vsaj nekaj tistih ugotovitev njegove raziskave, ki se dobro povezujejo tako s položajem naše skupnosti kot tudi s šengnom. Jonathan Whitley je na osnovi primerjalne študije štirih čezmejnih področij identificiral dejavnike, ki po njegovem mnenju vplivajo na to, ali se lahko dotična manjšinska skupnost razvija. V tem prispevku bi rada izpostavila le nekatere, ki so z vidika obravnavane tematike šengna posebej pomembni.

Ko Whitley izpostavlja kot prvi tak dejavnik institucionalni okvir, se osredotoči na vprašanje teritorialne avtonomije. S primerom Bocna oziroma Južne Tirolske utemeljuje, da je teritorialna avtonomija bistvenega pomena za to, da lahko manjšinska skupnost sredstva usmerja na tista področja, ki jim pomagajo razvijati manjšinsko skupnost.

Whitley nadalje izpostavlja neformalne mreže in na primeru Severne Irske pokaže, da se prek teh mrež večkrat odvija zaposlovanje, zato je lahko manjšina izključena iz zaposlovalnih krogov ali pa se celo sama marginalizira, ker se zaposluje samo znotraj svojih neformalnih mrež.

Obravnaval je tudi čezmejno sodelovanje, pri katerem me je osebno posebej zanimalo prav to, v kakšni meri čezmejno sodelovanje vpliva na gospodarsko dobrobit manjšine. Natančno je proučil primer madžarske manjšine v Transilvaniji in ugotovil, da je zaradi čezmejnega sodelovanja v slabih sedmih letih, ko so se odnosi med Madžarsko in Romunijo otoplili, število podjetji, ki so v Transilvaniji v madžarski lasti, naraslo iz 1450 na 4020. To dokazuje, da lahko čezmejno sodelovanje zelo pomaga pri oživitvi ali revitalizaciji gospodarstva manjšine, vendar samo v primeru, da je sosednja država bolj ali vsaj enako razvita kot tista država, v kateri manjšina živi. Na

primeru sodelovanja ruske manjšine v Estoniji z Rusijo je namreč pokazal, da to ni imelo tolikšnih (oziroma sploh nobenih) učinkov kot v Romuniji.

Še en pomemben dejavnik, na katerega opozarja Whitley, je »euizacija« in regionalna politika Evropske unije. Raziskovalec tako ugotavlja, da so evropski integracijski procesi, predvsem skupen trg, padec meje in potem vzpostavitev strukturnih skladov, ključno pripomogli k temu, da so se nekatere manjšine gospodarsko izjemno razvile in da so v nekaterih primerih v povprečju tudi bogatejše oziroma bolje razvite od povprečja držav, v katerih živijo. To pa je zopet, kot ugotavlja Whitley, mogoče le, če ima manjšina moč oziroma oblast, da denar usmerja v dejavnosti, ki ji omogočajo razvoj. Kot primer je ponovno izpostavil Južno Tirolsko, kjer je manjšina denar iz strukturnih skladov izjemno dobro izkoristila, posledično pa je lahko vplivala tudi na sprejemanje ustrezne zakonodaje. V okviru avtonomije, ki jo ima, je izjemno dobro razvijala turizem, okolje in kmetijstvo.

Institucionalni okvir, neformalne mreže, čezmejno sodelovanje in »euizacija« so torej dejavniki, ki po Whitleyjevem mnenju pomembno vplivajo na gospodarsko dobrobit manjšinskih skupnosti in ki so za današnjo razpravo še posebej zanimivi in pomembni, saj predstavljajo odlično izhodišče za razpravo o šengnu in njegovem vplivu na gospodarstvo slovenske skupnosti v Italiji – in morda tudi »kost« za druge raziskovalce.

Stanje slovenskega gospodarstva na Goriškem in Tržaškem: raziskovalni projekt in prva dognanja

Igor Guardiancich, Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI), Sklad Libero in Zora Polojaz

1 Uvod

Konec leta 2017 sta Slovenski raziskovalni inštitut (v nadaljevanju SLORI) in Sklad Libero in Zora Polojaz zasnovala projekt, ki naj bi se v letih 2018–2019 sklenil z objavo monografije, tematsko osredotočene na razvoj in vzdržljivost gospodarstva slovenske narodne skupnosti v Italiji. Razlogov za tak projekt je več. Na to temo obstaja po eni strani malo literature, ki večinoma ni posodobljena in se sistematično ukvarja le s posameznimi vidiki manjšinske stvarnosti (npr. s propadom Tržaške kreditne banke – TKB), po drugi strani pa je zaznati pomanjkanje teoretsko utemeljenega opisa in analize sedanjega stanja manjšinskega gospodarstva ter evolucije podjetništva od srede devetdesetih let prejšnjega stoletja do danes. Najbolj pomanjkljiva je najbrž zgodovinsko utemeljena analiza gospodarskih izzivov za slovensko skupnost v Italiji, neposredno vezanih na politične in institucionalne strukture, ki so nastale od druge svetovne vojne dalje.

Kot je znano, se je v povojnem času gospodarstvo slovenske skupnosti v Furlaniji - Julijski krajini razvijalo po dveh tirnicah. Po *Londonskem memorandumu* leta 1954 je nastala tako imenovana družbena ekonomija, ki je slonela na naslednjih temeljnih postavkah: 1) TKB v Trstu in Kmečka banka (v nadaljevanju KB) v Gorici sta posredno in neposredno financirali podjetja, institucije ter socialne in kulturne dejavnosti, povezane s slovensko manjšino (npr. Narodna in študijska knjižnica (NŠK), Slovensko stalno gledališče (SSG), Primorski dnevnik itd.); 2) sistem navzkrižnega lastništva delnic, pri čemer so bili delničarji banke načeloma fiduciarji kapitala, ki je bil naložen vanjo; 3) *de facto* monopol nad izvozno-uvozno dejavnostjo z Jugoslavijo; 4) vodilni lokalni kadri, ki so v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja dobili zaposlitev v slovenskih ustanovah še pred zaključkom študija; 5) jasne politične preference pri poslovanju bank in vodenju institucij (npr. krovna organizacija Slovenska kulturno-gospodarska zveza (v nadaljevanju SKGZ)), zadolženih za vodenje gospodarstva ter socialnih in kulturnih dejavnosti znotraj manjšinske skupnosti.

Kot vemo, je družbeno gospodarstvo v devetdesetih letih prejšnjega stoletja zašlo v globoko krizo. Med njegove največje hibe je mogoče prištevati neustrezno kadrovanje in tako imenovane mehke kredite, kot jih imenujejo v literaturi o socialističnih ekonomskih sistemih, s pomočjo katerih se rešujejo in se ponov-

no financirajo nedobičkonosni projekti.¹ Take mehke subvencije so se pogosto izplačevale z dobički uvozno-izvoznih podjetij, ki so posredovala med Italijo in Socialistično federativno republiko Jugoslavijo (SFRJ). Uvozno-izvozne družbe so plačevale družbenemu gospodarstvu velike vsote denarja in pogosto omogočale uspešno delovanje tudi drugih odsekov posameznega podjetja, ki bi pod normalnimi pogoji propadlo. Kot je znano, pa so bili temelji krhki: manjkala je trdna kapitalna ali finančna osnova, prav tako ni bilo učinkovitih distribucijskih omrežij. Ko se je Jugoslavija sesula in ni več plačevala svojih obveznosti, je tak sistem enostavno propadel (in z njim slovenska gospodarska emancipacija).

Na drugi strani se je razvila veja gospodarstva, ki je bila ideološko in politično oddaljena od družbenega gospodarstva. O tem delu manjšinskega gospodarstva je na razpolago manj objavljenega gradiva. Sara Brezigar² ugotavlja, da je pod medvojnimi fašističnim režimom znotraj slovenske skupnosti preživel le gostinstvo skupaj s trgovino na drobno in obrtništvom. V povojnem času se prav zaradi pomanjkanja kadrov mala trgovina ni mogla razviti v veliko; uveljavili pa so se posamezni profesionalci, na primer zdravniki, zobozdravniki, odvetniki, komercialisti idr. Kmetijstvo je v času po drugi svetovni vojni močno nazadovalo (čeprav doživlja danes nekakšno renesanso); obrtniška podjetja, ki so bila nekoč hrbtenica manjšinskega gospodarstva, se niso vključila v italijanske industrijske cone in so ostala na nižji ravni razvitosti.

129

Brezigarjeva tudi ugotavlja, da je v današnjem času manjšinsko gospodarstvo skoraj neločljivo od italijanskega, ker je vanj močno integrirano, z izjemo treh temeljnih značilnosti: 1) Slovenci imajo v rokah kmetijstvo in agriturizem (proizvajajo tudi vrhunske izdelke – z ekološkimi oznakami). Slovenski kmetje so večinoma povezani v Kmečki zvezi (v nadaljevanju KZ), ki je vključena v Tržaško gospodarsko zbornico (TGZ); 2) zamejski Slovenci so tesno povezani s teritorijem, saj so lastniki nepremičnin, kjer živijo. Zato imajo lažji dostop do kreditov (hipotekarna posojila); 3) slovenski jezik je *conditio sine qua non* za poslovanje z državami bivše Jugoslavije, kot navaja anketa, ki jo je opravil SLORI leta 2003.³

Glede na zapisano torej kaže, da so se finančna sredstva, ki so bila na razpolago slovenski manjšini v Italiji, po dvojni krizi TKB in KB 1909 znatno zmanjšala in da je tukajšnje slovensko gospodarstvo izgubilo tisti zanos in kohezivnost, ki sta mu zagotavljala visoko stopnjo avtonomije. Istočasno pa ne gre spregledati, da

¹ Kornai, J., 1986. The Soft Budget Constraint. *Kyklos*, 39(1), 3–30; Kornai, J., 1992. *The Socialist System: The Political Economy of Communism*. Princeton University Press, Princeton, NJ.

² Brezigar, S., 2017. Gospodarstvo in financiranje slovenske narodne skupnosti v Italiji: kratek oris zgodovine Slovencev v Italiji. V: N. Bogatec in Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. ZTT – SLORI, Trst, 187–208.

³ Gulič, M., 2005. Stanje in perspektive slovenskega gospodarstva – trgovina. V: N. Bogatec in E. Sussi (ur.), *Mladi, gospodarstvo, kultura: analiza stanja za razvoj slovenske manjšine v Italiji*. Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI), Trst, 133–204.

je zakon št. 38 iz leta 2001 vsaj formalno okrepil zaščito Slovencev v Furlaniji - Julijski krajini.

Vprašanja vzdržljivosti manjšinskega gospodarskega modela, usposabljanja in zaposlovanja kadrov, ki izhajajo iz njegovih vrst, ter možnosti za prihodnje preživetje zamejske slovenske skupnosti so teme, ki jih bom skušal analizirati v raziskovalnem projektu. Popis današnjega stanja v gospodarstvu ter naštevke problemov in prednosti slovenskih podjetnikov v Italiji pa bosta sistematično pokazala, ali je analiza Brezigarjeve pravilna, kot tudi, ali obstaja razlog za upanje, da se slovensko zamejsko gospodarstvo ne omejuje zgolj na kmetijstvo. Raziskava naj bi privedla tudi do ugotovitve, kakšen gospodarski razvoj je v prihodnosti sploh mogoč znotraj slovenske skupnosti v Italiji.

2 Pregled literature o slovenskem gospodarstvu v Italiji

Doslej je nekaj raziskav obravnavalo slovensko gospodarstvo v Italiji. Pahorjeva monografija⁴ na to temo daje celovit in podroben zgodovinski pregled večine vej slovenskega podjetništva (od obrtništva do bančništva, ribištva itd.) od konca devetnajstega stoletja do sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja.

Na začetku leta 2000 je Gulič⁵ pripravil za SLORI obsežno anketo, ki jo je posredoval 117 slovenskim podjetjem na Tržaškem in Goriškem. Vprašalnik je zajemal mnoge značilnosti vsakodnevnega delovanja slovenskih podjetij, pa tudi pričakovanja in načrte v zvezi s prihodnjimi dejavnostmi (deloma povezanimi s predvidenim vstopom Slovenije v Evropsko unijo) ter članstvo v sindikatih, slovenskih institucijah ipd.

Leta 2017 je pod okriljem SLORI-ja izšel dolgo pričakovani zbornik,⁶ ki sta ga uredili Norina Bogatec in Zaira Vidau ter obsega različne teme, pomembne za obstoj in razvoj manjšinske stvarnosti: od zgodovinskega pregleda do uporabe jezika, volilnih navad itd. Med prispevki sem že omenil poglobljeno analizo Brezigarjeve, osredotočeno na pregled stanja manjšinskega gospodarstva in njegovega financiranja, ki sem jo na kratko povzel v uvodu.

Kot že omenjeno, so nekatere teme med raziskovalci in bralci vzbudile večjo pozornost. Tako je bil polom TKB v zadnjih letih predmet marsikateri raziskave.

⁴ Pahor, M., 1998. *Lastno gospodarstvo jamstvo za obstoj: pregled gospodarskih dejavnosti Slovencev na področju sedanje dežele Furlanije - Julijske krajine: 1848–1998*. Slovensko deželno gospodarsko združenje, Trst.

⁵ Gulič, M., 2005. Stanje in perspektive slovenskega gospodarstva – trgovina. V: N. Bogatec in E. Sussi (ur.), *Mladi, gospodarstvo, kultura: analiza stanja za razvoj slovenske manjšine v Italiji*. Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI), Trst, 133–204.

⁶ Bogatec, N. in Vidau Z. (ur.), 2017. *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) – Založništvo tržaškega tiska (ZTT), Trst.

Literatura, ki zadeva to problematiko, ni vedno strokovna in se po navadi ukvarja s teorijami zarote, ki vidijo polom TKB kot posledico spletk tako na slovenski⁷ kot na italijanski strani.⁸ Tavčarjev prispevek⁹ obravnava to temo bolj strokovno, pri čemer skuša dokazati, da je bilo v okviru TKB storjenih mnogo napak. V glavnih obrisih gre za ugotovitev, da je upravni svet vodil vprašljivo kreditno politiko, ki je bila pogosto nezakonita. Mnogo posojil je bilo odobrenih brez ustreznih jamstev in po razpadu Jugoslavije se je vodstvo odločilo, da ne bo več knjižilo v bilanco jamstev tistih posojil, za katera ne bi moglo spoštovati meril Banke Italije.

Kriza KB 1909, ki je v zadnjih nekaj letih prizadela Goriško, je bila deležna manjše pozornosti, verjetno tudi zato, ker med proučevalci še ni zadostne distance do nedavne afere. Družba KB 1909 je bila *de facto* pravni naslednik goriške KB, ki so jo leta 1909 ustanovili člani slovenske skupnosti in ki je v naslednjih desetletjih imela v njej pomembno finančno vlogo. KB je doživela podobno usodo kot TKB. Po inšpekciji Banke Italije leta 1991 so bili vsi njeni krediti, vzeti v Sloveniji in na Hrvaškem, deklarirani kot neunovčljivi. Inšpektorji so banko najprej postavili pod komisarsko upravo ter odstavili upravni svet in nadzorni odbor. Nato so ji vsilili italijanskega partnerja (hranilnica iz Bologne, ki se je takrat imenovala CAER). Do leta 1996 je nova skupina delovala kot združna banka, nato kot delniška družba. Leta 2001 se je banka razdelila na dva dela. *Banca Popolare di Cividale* je odkupila bančno dejavnost, medtem ko je delniška družba ohranila finančno poslovanje. Naziv ustanove so spremenili v KB 1909 – Finančna delniška družba (pravno osebnost KB pa so ohranili).

131

Finančni holding KB je imel za glavni cilj krepitev svojega položaja in vloge v sklopu slovenske skupnosti v Italiji (Sklad Trinko je namreč razpolagal s 25 % navadnih delnic). Družba KB 1909 je relativno uspešno delovala na področjih informacijske tehnologije, medicine, založništva, nepremičnin, v živilskem in finančnem sektorju. Leta 2007 je družba postala prvo podjetje zunaj Republike Slovenije, ki je uspešno plasiralo svoje obveznice na Ljubljanski borzi.¹⁰

Podobno kot dober del holdingov v Sloveniji se je v letih cenenega kredita, to je od uvedbe evra do globalne finančne krize, družba KB 1909 širila z najemanjem relativno tveganih dolgov.¹¹ Zaradi finančne krize in posledičnega padca dejavnosti v

⁷ Jazbec, B., 1996. Igra mačke z mišjo. V: T. Dimic in B. Jazbec (ur.), *Na obrobju: ali je Primorska klonila : Zbornik o življenju na zahodnem robu slovenskega nacionalnega prostora*. Oko - DZP: Družba za založniške pobude, Nova Gorica, Trst.

⁸ Spetič, S., Battello, Nereo, Pellarini, A., in Tito, R., 2006. *Afera TKB: kako so nas normalizirali*. ZTT = EST, Trst.

⁹ Tavčar, V., 2011. *Polom: Tržaška kreditna banka - zgodba o uspehu z žalostnim koncem*. Narodna in študijska knjižnica, Trst.

¹⁰ Vianelli, L., 2010. KB1909, il colosso goriziano da 90 milioni di euro. E la comunità slovena va in borsa. Dostopno na: <http://bora.la/2010/02/24/kb1909-il-colosso-goriziano-da-90-milioni-di-euro-e-la-comunita-slovena-va-in-borsa/> (24. februar 2010).

¹¹ Guardiancich, I., 2016. Slovenia: The End of a Success Story? When a Partial Reform Equilibrium Turns Bad. *Europe-Asia Studies*, 68(2), 205–231.

realnem gospodarstvu, predvsem na trgih, ki so bili za KB 1909 ključnega pomena, pa je zašla v težave. (Ne smemo pozabiti, da je v evroobmočju po Grčiji in Cipru prav Slovenija doživela najbolj dramatično krizo). Čeprav je bilo videti, da se situacija izboljšuje, je od leta 2017 KB 1909 uradno v likvidaciji, predvsem zaradi neustreznih naložb in izgub v nekaterih poslovnih sektorjih, kot sta prženje kave in trgovanje z njo. Kot ugotavlja Stefančič,¹² pa so razlogi, zaradi katerih je predsednik KB sprožil likvidacijo, še vedno nejasni, saj so podatki o poslovanju holdinga in o strategijah za izhod iz krize pomanjkljivi. Zato bi bilo pomembno, da bi bili zagotovljeni preglednost in transparentnost likvidacijskega procesa.

Kot v primeru TKB predstavlja omenjena likvidacija ponoven udarec celotni gospodarski strukturi slovenske skupnosti v Italiji.¹³ Danes ima manjšina na razpolago finančna sredstva, ki jih na podlagi zaščitnega zakona zagotavljata Italija (iz proračunskih postavk na državni, deželni in občinski ravni za različne namene, kot so šolstvo, kultura ipd.) in Slovenija (v obliki bodisi sredstev za redno delovanje ali razpisov za projekte).¹⁴ Zasebniki prispevajo h gospodarski strukturi manjšine neposredno s članarinami, osebnimi abonmaji, posredno pa s pomočjo skladov (Sardoč, Tončič, Polojaz, Flajban), Zadružne kraške banke in podjetij v okviru SDGZ (Servis in Evroservis).

132

Dejstvo, da manjšina ne razpolaga več z dobršnim delom svojega nekdanjega finančnega kapitala, je velik izziv, saj odpira vrsto vprašanj, ki bodo obravnavana v tej raziskavi. Gre predvsem za problem, kako najučinkoviteje upravljati denar, ki je na razpolago, in kako izkoristiti gospodarski potencial ter ga usmeriti v večjo družbeno odgovornost podjetij, da bi finančni tokovi v prihodnje postali predvidljivejši in bolj sistematični.

3 Metodologija in podatki

Raziskovalni projekt je razdeljen na dva kronološko ločena dela: 1) splošen prikaz slovenskega gospodarstva do poloma TKB in 2) podroben opis razvoja manjšinske ekonomije v zadnjih dveh desetletjih.

¹² Stefančič, M., 2017. Liquidazione della Holding KB1909 Spa e possibili conseguenze per la comunità slovena in Italia. Dostopno na: <http://www.ilponterivista.com/blog/2017/12/22/liquidazione-della-holding-kb1909-spa-possibili-conseguenze-la-comunita-slovena-italia/> (22. december 2017).

¹³ Glej Stefančič, M., 2015. A 19 anni dal fallimento della Banca di Credito di Trieste: una riflessione dovuta. Dostopno na: http://www.nelmerito.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2224&Itemid=1 (21. december 2015).

¹⁴ Glej Brezigar, S., 2017. Gospodarstvo in financiranje slovenske narodne skupnosti v Italiji: kratek oris zgodovine Slovencev v Italiji. V: N. Bogatec in Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. ZTT – SLORI, Trst, 187–208.

Pregled slovenskega gospodarstva v zamejstvu od konca leta 1945 do srede devetdesetih let prejšnjega stoletja, ki ga je že obdelal Pahor,¹⁵ potrebuje le arhivsko dopolnitev, predvsem glede nedružbenega stebra manjšinskega podjetništva. Za tako dopolnitev nameravam pregledati arhivski material, ki ga imajo na razpolago nekateri slovenski podjetniki.

V zvezi s predstavitevjo slovenskega gospodarstva od srede devetdesetih let prejšnjega stoletja do današnjih dni je opaziti vsaj tri vrzeli: 1) pomanjkanje aktualnega prikaza slovenske ekonomske dejavnosti v Italiji, ki bi ga lahko primerjali s stanjem leta 2001, kot ga je za SLORI predstavil Gulič¹⁶; 2) pomanjkljivo poznavanje delovanja in premikov znotraj manjšinskega podjetništva v tretjem tisočletju; 3) povezave teh premikov z dolgotrajno stagnacijo italijanske ekonomije od začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje ter z vzponom slovenskega gospodarstva v letih 1993–2008 in krizo, ki je sledila.

Drugi del raziskave bo slonel na intervjujih, izvedenih z manjšinskimi gospodarskimi subjekti (predvidenih je vsaj trideset intervjujev). Intervjuji bodo dopolnjeni s predstavitevjo literature o manjšinskih ekonomskih sferah, s primerjalnimi študijami politične ekonomije Italije in Slovenije (seveda tudi Furlanije – Julijske krajine) ter z razširjeno anketo, izvedeno med slovenskimi gospodarstveniki, za katero je treba še določiti kriterije in časovni razmah.

133

V tej začetni fazi sem pripravil osnutek vprašalnika, ki zajema dvaindvajset točk, razdeljenih na štiri tematska področja: 1) osebni podatki intervjuvanca in vloga, ki jo ima v slovenskem gospodarstvu; 2) sodobnejša zgodovina slovenskega gospodarstva v Italiji; 3) sedanje stanje manjšinskega podjetništva; 4) prihodnost slovenskega gospodarstva v zamejstvu. Omenjeni vprašalnik sem do julija 2018 predstavil petnajstim intervjuvancem. Od teh je enajst samostojnih podjetnikov ali imajo vodilno vlogo v kakem slovenskem podjetju (trije na Goriškem in osem na Tržaškem), štirje pa so zaposleni v pomembnih slovenskih institucijah (Evroservis, KZ, SDGZ, SKGZ).

V naslednjem razdelku bom predstavil prva dognanja na podlagi opravljenih intervjujev, ki bodo razčlenjena, kot že omenjeno, na štiri tematska področja.

¹⁵ Pahor, M., 1998. *Lastno gospodarstvo jamstvo za obstoj: pregled gospodarskih dejavnosti Slovencev na področju sedanje dežele Furlanije - Julijske krajine: 1848–1998*. Slovensko deželno gospodarsko združenje, Trst.

¹⁶ Gulič, M. (2005). Stanje in perspektive slovenskega gospodarstva – trgovina. V: N. Bogatec in E. Sussi (ur.), *Mladi, gospodarstvo, kultura: analiza stanja za razvoj slovenske manjšine v Italiji*. Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI), Trst, 133–204.

4 Prva dognanja

4.1 Osební podatki intervjuvanca in vloga, odigrana v slovenskem gospodarstvu

Iz prvih intervjujev izhaja, da predstavlja slovensko gospodarstvo raznoliko stvarnost, ki dosega odličnost v različnih sektorjih, kjer podjetniki konkurirajo na prostem trgu z italijanskimi podjetji in vedno pogosteje tudi na mednarodnem. S pomembno izjemo kmetijstva, ki ima v vinogradništvu najprepoznavnejša in tudi svetovno znana imena,¹⁷ in z njim povezanim gostinstvom, ki se je razvilo predvsem na Tržaškem in Krasu, ne moremo oceniti nobenega posameznega gospodarskega sektorja kot izrazito slovenskega.

Področja, na katerih intervjuvanci uspešno delujejo, so špedicija, intermediacija (npr. uvozi raznih dobrin v republike bivše Jugoslavije), računalništvo, gostinstvo, elektronika, predelava kave in dobaviteljstvo. Glede na število zaposlenih se podjetja intervjuvancev umeščajo med relativno majhna (približno sedem zaposlenih) ali srednja, za naše pojme velika (petinsedemdeset zaposlenih v podjetju Mipot v Gorici). Obseg njihovega delovanja je raznolik. Nekatera delujejo večinoma na lokalni (gostinci) ali deželni ravni (razni specializirani dobavitelji velikih italijanskih in tujih podjetij, kot so Fincantieri, Danieli in Wartsila). Druga podjetja – predelava kave, proizvodnja elektronike in ponudbe storitev, kot je špedicija – pa delujejo na globalni ravni.

Velja tudi omeniti, da je dober del intervjuvancev pokazal veliko občutljivost glede družbene odgovornosti lastnih podjetij.

4.2 Novejša zgodovina slovenskega gospodarstva v Italiji

V drugem razdelku vprašalnika sem intervjuvance spraševal o tem, kako so doživljali razne zgodovinske premike, ki so zaznamovali našo stvarnost v zadnjih petindvajsetih letih – od razpada Jugoslavije do vstopa Slovenije v Evropsko unijo in v šengensko območje, kar je osrednja tema današnje razprave, ter globalne finančne krize v letih 2008–2009.

Vsak izmed teh premikov je predstavljal za slovenske podjetnike tako izziv kot novo priložnost. Razpad Jugoslavije leta 1991 je imel mnoge negativne kratkoročne in dolgoročne posledice. Konec monopolističnega trženja je v prvi vrsti privedel do popolnega uničenja najuspešnejšega dela manjšinskega gospodarstva. Uvoz in izvoz, ki sta zagotavljala delovna mesta in finančna sredstva za del zamejske skupnosti, sta v nekaj letih usahnila. Vsaj delno je to prispevalo k propadu TKB, prodaji KB in likvidaciji mnogih slovenskih podjetij – predvsem tistih, ki so bila v okviru finančne družbe SAFTI – torej do zloma finančne hrbtenice manjšine s pomembno izjemo

¹⁷ Na seznamu kleti, včlanjenih v Konzorcij Collio, je slovenska prisotnost izredno visoka. Glej <https://www.collio.it/cantine/>.

Zadružne kraške banke. Vključitev Slovenije in drugih bivših jugoslovanskih republik v mednarodne trge je povzročila splošno dezintermediacijo. Ta je imela za posledico, da so se zmanjšale jezikovne in druge prednosti, ki jih je imelo manjšinsko gospodarstvo pred večinskim. To sicer deloma še vedno kompenzirata poznavanje italijanske in slovenske ekonomske in zakonodajne stvarnosti ter ohranjanje tradicionalnih trgovskih stikov (o pomenu relacijskega pristopa pri študiju neposrednih tujih naložb v Srednji in Vzhodni Evropi)¹⁸. Na Goriškem so spremenjene geopolitične razmere privedle do umika vojske, ukinitve davčnih olajšav itd., posledica pa je depopulacija območja (od osemdesetih let prejšnjega stoletja dalje) in osiromašenje obmejnega gospodarstva. Eden izmed redkih sektorjev, ki je še vedno uspešen, je vinogradništvo. To je pretežno v rokah družinskih podjetij, ki večinoma ne ustvarjajo veliko delovnih mest.

Razpad Jugoslavije ter osamosvojitve in vključitev Slovenije v globalne trge so privedli tudi do pozitivnih gospodarskih rezultatov. S postopnim sprejemanjem evropske zakonodaje o enotnem trgu in še bolj z vstopom v šengensko območje se je sprostil pretok blaga, storitev, ljudi in kapitala, kar je nekaterim podjetnikom poenostavilo delo tako na birokratski kot na logistični ravni. Razpad monopolističnih in monopsonističnih struktur, ki so zaznamovale trgovanje z bivšo Jugoslavijo, je omogočil vstop v igro drugim konkurentom. Tudi polom TKB je nekaterim gospodarstvenikom dovolil, da so odkupili razna podjetja in jih uspešno preuredili v lokalne »velikane« (Infodata Sistemi v računalništvu, Le Navi Trieste v špediciji itd.). Pozitivno je bilo tudi nadgrajevanje uspešnih podjetij, ki so odprla podružnice v republikah bivše Jugoslavije (v intermediaciji, dobavi in računalništvu). Podjetje Globex, zastopnik velikih italijanskih podjetij v transportnem sektorju, se je na primer z operativnim delom družbe preselilo v Slovenijo, medtem ko je v Trstu ostal le finančni holding. Poleg tega je vstop Slovenije v Evropsko unijo omogočil črpanje finančnih sredstev, povezanih z evropsko regionalno politiko. SDGZ, ki je pravi veterinar, kar zadeva prijave na te razpise, in tudi posamični podjetniki črpajo finančna sredstva iz evropskih sredstev – čeprav še ne dovolj intenzivno – v sklopu projektov Interreg V-A Italija–Slovenija 2014–2020¹⁹ ali Horizon 2020²⁰.

Odnos intervjuvanih podjetnikov do globalne finančne krize je ambivalenten, saj po njihovem mnenju ni imela le negativnih posledic. Na relativno abstraktni ravni je mogoče trditi, da so se podjetniki uspešno spopadali s krizo ali z večjo specializacijo (npr. z opuščanjem določenih izdelkov in trgov) ali diverzifikacijo naložb.

Seveda je ta strategija lahko tudi tvegana, kot je razvidno iz krize družbe KB 1909. Podobno kot številni skladi v Sloveniji²¹ je goriški finančni holding s preveli-

¹⁸ Glej Bandelj, N., 2002. Embedded Economies: Social Relations as Determinants of Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe. *Social Forces*, 81(2), 411–444.

¹⁹ <https://www.ita-slo.eu/sl>

²⁰ <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>

²¹ Damijan, J. P., 2012. *What Went Wrong in Slovenia and How to Get Out of the Mess?*, predstavljeno pri The Vienna Institute for International Economic Studies, WIIW Seminar, Dunaj, 8. oktober;

kim zadolževanjem in nepravilnim kadrovanjem – na primer nakup podjetja Grima Macchine Caffè, za katerega ni bilo prave ekspertize – zabredel v položaj nelikvidnosti in stečaja. Vsa podjetja pod okriljem KB 1909 seveda niso utrpela nepopravljive škode, kar dokazujejo podjetja, kot je goriški Mipot, ki se ukvarja s proizvodnjo elektronike in deluje večinoma na mednarodnih trgih.

Razen v nekaterih sektorjih, kot je kmetijstvo ali visoka tehnologija, pa so druge nastale velike likvidnostne težave. Včasih je to privedlo tudi do odpuščanja zaposlenih (v mnogih primerih podjetja niso podaljšala ali obnovila pogodb za določen čas). Kot pri vsaki krizi pa velja omeniti Schumpetrovo doktrino kreativne destrukcije, po kateri si najboljša podjetja zagotovijo večji manevrski prostor, če slabša odpadejo.

Intervjuvanci se niso pritoževali nad dolgoletno stagnacijo italijanskega in zamejskega gospodarstva, temveč so izpostavljali vprašanje, kako zadržati najboljše kadre, ker so delovni pogoji, ki niso vezani samo na plačo, v tujini marsikje boljši. Bolj jih motijo birokratični zapleti v Italiji, na primer dejstvo, da se za katerikoli infrastrukturni projekt dogovarjajo kar štirje upravni subjekti – na nacionalni, regionalni, provincialni in lokalni ravni. Italijanska zakonodaja je najbolj zapletena v kmetijstvu, kjer so razne okoljske omejitve velik problem. Večina podjetij dobi zato v Sloveniji lažje pogoje dela, tako zaradi manj zapletene zakonodaje kot nižjih stroškov. Tako stanje je deloma tudi posledica skromnega vpliva, ki ga imajo predstavniki slovenske manjšine na oblikovanje zakonov, ki jih morajo podjetniki pasivno sprejemati. V takih okoliščinah se postavlja vprašanje, kako zagotoviti učinkovitejše posredništvo krovnih organizacij na deželni ravni.

136

4.3 Sedanje stanje

Dosedanja analiza slovenskega gospodarstva v Italiji ponuja podobno sliko, kot jo je pokazala Brezigarjeva²² v svojem nedavnem prispevku. Slovensko manjšinsko gospodarstvo je skupek posamičnih podjetij, ki konkurirajo na nacionalnem in mednarodnih trgih. Ta imajo za zdaj še določene prednosti pred italijanskimi podjetji, ki pa počasi izginjajo: 1) prednost, ki je povezana z znanjem slovenskega in drugih slovanskih jezikov, še obstaja, a se postopoma zmanjšuje zaradi splošne uporabe interneta pri iskanju dobaviteljev in strank. To je posledica dezintermediacije, ki je nastala po propadu družbenega gospodarstva – pa tudi zaradi vse večjega znanja angleščine, ki je postala *lingua franca* sodobnih podjetnikov; 2) povezave s trgi bivše Jugoslavije – in delno Srednje Evrope – so še vedno pomembne, saj dobro poznavanje tujega in domačega gospodarstva koristi v vseh strokah; 3) poznavanje

Guardiancich, I., 2016. Slovenia: The End of a Success Story? When a Partial Reform Equilibrium Turns Bad. Str. 205–231.

²² Brezigar, S., 2017. Gospodarstvo in financiranje slovenske narodne skupnosti v Italiji: kratek oris zgodovine Slovencev v Italiji. V: N. Bogatec in Z. Vidau (ur.), *Skupnost v središču Evrope: Slovenci v Italiji od padca Berlinskega zidu do izzivov tretjega tisočletja*. ZTT – SLORI, Trst, 187–208.

zakonodaje dveh ali treh držav je ključnega pomena za Servis in Zeleni sistem, ki ponujata storitve podjetnikom in kmetom z obeh strani meje; 4) lastništvo zemlje je še vedno ključen dejavnik za slovensko manjšinsko stvarnost, ki bi ga bilo treba bolje ovrednotiti.

Glede odnosa z italijanskimi podjetji so izkušnje v raznih sektorjih zelo različne. Nekateri intervjuvanci poročajo o pozitivnem sodelovanju. Primerov podjetij in drugih gospodarskih subjektov, ki so se povezali z italijanskimi organizacijami, je mnogo. ZKB je (pod zakonsko obvezo) izbrala družbo Cassa Centrale Banca, ki združuje pod svojim okriljem približno devetdeset zadružnih bank, in ji je uspelo vključiti v njen statut amandma o spoštovanju dvojezičnosti. Tržiški FerroJulia je stopil v mrežo distributerjev raznega orodja z lombardsko Consorzio Distributori Utensili. Splošno mnenje je, da tako povezovanje nudi večjo pogajalno moč tudi slovenskim podjetnikom. Pogosto je obstoj zamejskih proizvajalcev priznan in cenjen v italijanskih organizacijah. Roberta Prinčiča (klet in podjetje Gradiš'ciutta) so na primer ponovno potrdili leta 2016 za predsednika Konzorcija Collio, medtem ko je Fabrizio Polojaz predsednik Združenja Caffè Trieste (predelava kave s podjetjem PrimoAroma).

Druge izkušnje so manj rožnate. Pobuda *Piccolo Collio*, s katero sta vinogradnika in gostinca iz Krmina Edi Keber in Joško Sirk hotela promovirati lokalni teritorij, ni uspela zaradi opozicije Konzorcija Collio, ki varuje svoje zaščiteno ime. Podoben problem nastaja s Slovenijo. Brda in Collio predstavljata isto ozemlje, a Collio je – za razliko od Brd – tržna znamka, ki je nastala v šestdesetih letih prejšnjega stoletja in ima visoko tržno veljavo. Problemi, ki se iz tega rojevajo, pa so verjetno neumestni in zastareli. Brda so po dinamičnosti in atraktivnosti prekosila Collio, ker nimajo samo vina, temveč tudi večji obseg ter večjo produkcijo in turistično ponudbo.

137

Glede odnosov s slovenskimi institucionalnimi in tržnimi partnerji onkraj meje je slika mešana. Poleg negativnih izkušenj je prišlo do hvalevrednih pobud tako v podjetništvu kot v kmetijstvu. V vinogradništvu je treba omeniti primer terana, saj so marca 2018 po dolгих pogajanjih slovenski in italijanski vinogradniki podpisali sporazum o čezmejni označbi porekla za znano kraško vino. V podjetništvu imata velik pomen odprtost do slovenskih partnerjev in sodelovanje pri raznih čezmejnih pobudah. Prisotnost SDGZ na prvi konferenci o internacionalizaciji slovenskega gospodarstva na Brdu pri Kranju aprila 2018 je bila zelo pozitivna, ker je pokazala našim podjetnikom, kam je usmerjeno slovensko gospodarstvo in kakšne usluge lahko dobijo prek Slovenije, na primer s pomočjo Gospodarske zbornice Slovenije (GZS).

Vprašanje o mnenju, ki ga imajo intervjuvanci o odnosih s slovenskimi institucijami v zamejstvu, je pokazalo, da imajo podjetniki dokaj dobre izkušnje z njimi in zaupajo v SDGZ in KZ, predvsem kar zadeva storitve, ki jih nudita s pomočjo Servisa in Zelenega sistema. Po mnenju nekaterih intervjuvancev sta organizaciji pravzaprav edino realno stičišče za podjetnike, ki nimajo več na razpolago dovolj časa za predstavnštvo. Istočasno so podjetniki izrekli željo, da bi postalo sodelovanje bolj

sistematično. Povedali so, da so potrebni novi kadri, nove pobude, racionalizacija ter resen pogovor med krovni organizacijama in SDGZ/KZ o njihovi vlogi in medsebojni povezavi.

Nekoliko bolj kritični so intervjuvanci do krovnih organizacij, Sveta slovenskih organizacij (SSO) in SKGZ, za to pa navajajo več razlogov: pretirano statičnost krovnih organizacij pri reševanju problemov slovenskih podjetnikov ter pri organiziranju in iskanju novih pobud; počasno prenavljanje kadrov, ki je nujno potrebno v dinamičnem ambientu, kot je integrirano gospodarstvo; nezadostno razumevanje potreb slovenskih gospodarstvenikov in kmetov; preozka osredotočenost na kulturne in športne institucije, ki z druge strani potrebujejo gospodarsko bazo, da lahko uspevajo. V očeh intervjuvancev bi morali krovni organizaciji v večji meri skrbeti za periodično prevetritev vodilnih kadrov (podpira naj se pri tem medgeneracijski prenos pridobljenih institucionalnih in operativnih izkušenj ter veščin, ki so izredno dragocene), omejiti mandate za nove kadre, profesionalizirati vodstvene zadolžitve – če je treba, tudi s pomočjo kadrov, ki ne pripadajo manjšini – in po možnosti ustvariti globalne stike med vsemi institucijami za oblikovanje skupne strategije razvoja, kakršno imajo druge uspešne narodne manjšine.

138

Po drugi strani so intervjuvanci izrecno poudarili nekaj zanimivih projektov, ki so bili izpeljani in sofinancirani z neposredno pomočjo Sveta slovenskih organizacij in SKGZ, na primer projekt KZ, da pritegne pod svoje okrilje več kmetij na Goriškem.

4.4 Prihodnost

Iz tega kratkega pregleda je razvidno, da kriza slovenskega gospodarstva v Italiji ni pretirano prizadela. Razen finančnega holdinga KB 1909 jo je večina drugih podjetij učinkovito premostila. Razpad Jugoslavije in propad TKB sta bila brez dvoma večja šoka za slovensko zamejsko gospodarstvo, saj sta privedla do njegove popolne preureditve.

Iz opravljenih intervjujev je razvidno, da je problem kadrovanja bistven in da ni značilen le za manjšinsko stvarnost, temveč tudi za večinsko. Kar zadeva zamejske Slovence, jih zaznamuje splošen upad podjetniškega zanosa v zadnjem stoletju, predvsem po uničenju tržaških industrijskih struktur v povojnem času in posledičnem usmerjanju gospodarstvenikov v prodajo na drobno, v veliki meri jugoslovanskim kupcem. Temu je treba dodati, da je družbeno gospodarstvo, ki je absorbiralo dobršen del slovenske delovne sile v Italiji do srede devetdesetih let prejšnjega stoletja, okrnilo podjetniško žilico v slovenski manjšini. Zaradi zaposlovanja lokalnih kadrov na relativno nezahtevnih delovnih mestih slovenske organizacije in podjetja niso izkoristila možnosti, da bi jih ustrezno izobraževale. Politika kadrovanja se v manjšini zaradi te dediščine le počasi prenavlja. Še večje vprašanje je, kako preprečiti, da najboljši kadri ne bi emigrirali. Imamo institucije, ki so uspo-

sobljene za kakovostno izobraževanje, a to ni dovolj: le gospodarska rast bo pritegnila kadre, da se vrnejo iz tujine domov. Seveda je treba mladim nuditi tudi zadovoljive razvojne pogoje, pri čemer je pomembno, da se manjšinske organizacije stalno obnavljajo. Velja pa opozoriti, da imajo podjetniki velike probleme pri zaposlovanju oseb tudi na manj zahtevnih delovnih mestih, ker ustreznih kadrov enostavno ni. Večina podjetnikov pravi, da bi raje zaposlovala člane manjšine, a da so pogosto italijanski ali mednarodni kadri, ki so na razpolago, še najbolj ustrezni.

Intervjuvanci ugotavljajo, da manjšinske tradicionalne političnoideološke opcije postopoma izgubljajo svojo nekdanjo vodilno in usmerjevalno vlogo. Izidi nacionalnih in lokalnih volitev leta 2018, na katerih so tradicionalne stranke doživele poraz, pričajo, da vpliv in pomen teh organizacij upadata. Prenos zakonodajnega procesa na državno in v mnogih primerih evropsko raven (predvsem v kmetijstvu) pa preprečuje, da bi lokalne institucije in organizacije imele neposreden vpliv na njegovo oblikovanje.

Slovenski podjetniki imajo dokaj jasne ideje o ustroju manjšinskih institucij v prihodnosti. V sedanjih okoliščinah stavijo intervjuvanci predvsem na rastočo vodilno vlogo SDGZ in KZ, ki pa morata premostiti problem pomanjkljivega kadrovanja in financiranja. To velja v prvi vrsti za KZ, ki samo s članarinami ne more izhajati. Obe organizaciji vsekakor lahko zelo pomagata kmetom in podjetnikom, ki se soočajo z vse večjo mednarodno konkurenco. Le storitve na visoki ravni lahko zagotovijo prihodnost tem strukturam, ki ne bodo več imele velike reprezentančne ali politične funkcije.

139

5 Nadaljnji koraki

Pričujoči prispevek je prvi parcialni oris zgodovinskih, ekonomskih in institucionalnih vidikov slovenskega manjšinskega gospodarstva v Italiji, katerega stanje in prihodnji trendi so tema raziskovalnega projekta SLORI-ja in Sklada Libero in Zora Polojaz.

Raziskava bo v naslednjih mesecih dopolnjena z nadaljnjimi intervjuji ter predvsem z zasnovo in analizo ankete, ki bo na začetku leta 2019 poslana širšemu krogu slovenskih podjetnikov v zamejstvu.

Sklepna monografija bo predvidoma v tisku ob koncu naslednjega leta.

Šengen in vloga gospodarskih organizacij slovenske narodne skupnosti v Italiji

Andrej Šik, *Slovensko deželno gospodarsko združenje (SDGZ)*

Slovensko deželno gospodarsko združenje (v nadaljevanju SDGZ) je stanovska organizacija podjetnikov slovenskega rodu v deželi Furlaniji - Julijski krajini in je bila ustanovljena leta 1946 v Trstu kot naslednik slovenskih gospodarsko-kreditnih ustanov, ki so zrasle ob koncu devetnajstega stoletja in bile zatrte v času fašizma. Delovanje se je na začetku omejevalo na tržaško pokrajino, leta 1978 se je razširilo na goriško in leta 1986 še na videmsko pokrajino ter tako dobilo današnjo deželno dimenzijo.

Naše gospodarstvo je vedno bilo tudi del širšega prostora, v katerem je delovalo, se mu prilagajalo in ga sooblikovalo. Spremembe niso bile vedno preproste. Dolga desetletja je naš gospodarski sektor živel ob izdatni – posredni in neposredni – pomoči od zunaj in bil eden izmed glavnih dejavnikov ekonomije, ki jo je ustvarila meja. Prelomno obdobje so bila devetdeseta leta prejšnjega stoletja, ko je konec ekonomije meje sovpadel s propadom Tržaške kreditne banke in se je v dobršni meri zreduciral tisti sektor zunanje trgovine, ki je bil dotlej najmočnejši in najvidnejši temelj našega gospodarstva.

Medtem je na pogorišču bivše Jugoslavije nastala tudi samostojna Slovenija, ki je leta 2004 vstopila v Evropsko unijo. Takrat je vodstvu SDGZ-ja postalo jasno, da se mora odločiti za dejavno vlogo na področju čezmejnega povezovanja v gospodarstvu in v okviru skupnega tržišča svojim članom omogočiti delovanje na čezmejnem prostoru. Trditev, da imajo manjšine izjemno konkurenčno prednost, ki jo predstavlja poznavanje dveh jezikov, dveh kultur in dveh sistemov, se zdi v svoji linearnosti in izrabljenosti skoraj banalna, je pa resnična, če jo znamo primerno izkoristiti. To je toliko bolj res na področju gospodarstva, kjer je SDGZ začel pred leti razmišljati o sebi kot o instrumentu oziroma orodju, ki bi organizacijam večinskega naroda in matice (javnim institucijam, stanovskim organizacijam, zbornicam ipd.) pomagalo pri vzpostavljanju in razvoju gospodarskih stikov in sodelovanja. Delovanje SDGZ-ja se je zato obrnilo v to smer. Svojo strateško umeščenost SDGZ namreč vidi v tako imenovanem skupnem slovenskem gospodarskem prostoru, ki v dobršni meri sovpada z regijo Alpe–Jadran in v katerem manjšine lahko odigrajo ključno vlogo pri sodelovanju med matico in državo, v kateri živijo. Operativno to izvajamo na več nivojih. Prvi je institucionalno sodelovanje, za katero skrbi SDGZ, ki je postal priznani povezovalni element med slovenskimi podjetji z Gospodarsko in Obrtno-podjetniško zbornico Slovenije na eni strani ter italijanskimi stanovskimi

organizacijami (Confindustria, CNA, Confartigianato, Confcommercio itd.) na italijanski strani. Drugi nivo predstavljajo storitve: SDGZ je prek svojih podjetij Servis in Servis Koper v stanju reševati katerokoli problematiko in nuditi katerokoli storitev v zvezi s čezmejnimi delovanjem slovenskih in italijanskih podjetij. SDGZ predstavlja edino realnost na čezmejnem področju, ki danes združuje vse te sposobnosti v eni sami strukturi. In prav tu se dotaknemo bistva, zaradi katerega je vstop Slovenije v šengensko območje pomenil preobrat pri našem delovanju.

Seveda je treba najprej razumeti, kaj šengenska pravila pomenijo za gospodarstvo: dejansko gre predvsem za vprašanje storitev, vendar ima ta vidik res pomembne razsežnosti. Bistvo ni v prodaji blaga, ki je bila nekaj popolnoma samo po sebi umevnega tudi pred šengnom; pojem »šengen« zaobjame vse tisto, kar je povezano s fizičnim premikanjem podjetij in oseb v čezmejnem prostoru, to se pravi z izvajanjem storitev v tuji državi. Potrebni so verjetno nekaj besed o dinamikah, ki so sledile vstopu Slovenije v Evropsko unijo leta 2004. Takrat se je na gospodarskem področju zelo malo spremenilo, čeprav je bilo s strani podjetij zelo veliko zanimanja. Popolnoma drugače je bilo štiri leta kasneje, ko je bila Slovenija končno vključena v šengensko območje, saj smo v naslednjih mesecih in letih zaznali eksponentno rast gospodarskih subjektov, ki so se, najprej previdno in nato vedno bolj odločno, podali na sosednja tržišča.

141

Ko se razpravlja o skupnem evropskem tržišču, se navadno spregleda, da pri vseh operativnih področjih (mobilnosti delovne sile, varnosti pri delu, poklicnih kvalifikacijah ipd.) posamezne države uveljavljajo svojo zakonodajo, ki je sicer izraz istih evropskih uredb, vendar pa je istočasno tudi izraz posebnosti, potreb in navad na lokalni ravni. Zato je treba ustvariti infrastrukturo, ki podjetjem pomaga, da se brezskrbno podajajo na sosednja tržišča. Kot omenjeno, SDGZ razpolaga z eno izmed najprepoznavnejših storitvenih struktur v Furlaniji – Julijski krajini, podjetjem Servis, ki obvlada vse tematike, povezane s poslovanjem podjetij na italijanskem tržišču. Osebe je seveda dvojezično. Leta 2004 je bilo v Kopru ustanovljeno hčerinsko podjetje Servis Koper, ki nudi storitve za poslovanje na slovenskem tržišču. Dejstvo, da imamo tako na italijanskem kot na slovenskem tržišču strukturi, ki se ukvarjata z več kot 1.000 strankami – podjetji in njihovimi vsakodnevnimi potrebami na storitvenem področju, ustvari iz SDGZ-ja edini subjekt, ki v praksi temelji na velikih številkah ter na vseh pomembnih področjih obvlada slovensko in italijansko zakonodajo in miselnost podjetnikov ter jim tako lahko nudi rešitve, ki jih potrebujejo.

Poznavanje jezika, mentalitete in navad, skratka kulture dveh poslovnih prostorov, je eno izmed manjših stanovskih organizacij, ki je sicer vedno izstopala po kakovosti delovanja, postavilo v središče dogajanja kot najpomembnejši dejavnik pri podpori malim in srednje velikim podjetjem, ki želijo poslovati v čezmejnem prostoru med Italijo in Slovenijo. Manjšinska organizacija na svojem teritoriju, kjer je taka

tudi ostala, je tako postala v širšem prostoru najpomembnejša struktura na področju gospodarskega sodelovanja in naravni sogovornik stanovskih organizacij, zbornic in pristojnih javnih ustanov, skratka vseh tistih subjektov, ki jih zanima konkretno sodelovanje. Nekaj institucij, ki se prvenstveno igrajo politiko, nas še vedno zapostavlja, vendar gre za osamljene primere.

Manjšina si je v tem primeru izborila in ovrednotila tisto vlogo, ki ji mora biti naravna. Čeprav se razmere na različnih tržiščih zelo razlikujejo, lahko tu postane model za druge manjšinske skupnosti. Če zadeve ne moreš preprosto prenesti v drugo realnost, s podrobnostmi, ki so značilne za italijansko-slovensko stvarnost, lahko preneseš okvir, ki ga prilagodiš drugačnemu okolju. Poanta je v dejstvu, da so šengenska pravila napisana kot nalašč za ovrednotenje vloge manjšin – manjšin, ki svojega delovanja ne omejujejo na poudarjanje svoje narodne in kulturne istovetnosti, temveč se uveljavijo tudi na gospodarskem področju, kjer izkoristijo prednosti, ki so zanje značilne. Sami sebe v tem kontekstu doživljamo kot orodje, ki ga imata na razpolago tako Republika Slovenija kot Italija, da podjetjem omogočimo prodor na sosednja tržišča, vendar s to prednostjo, da se lahko ta osredotočijo izključno na svoj posel – vse birokratske zadeve uredimo mi.

142

Tako smo prišli do stanja, po katerem imajo slovenska podjetja na razpolago strukturo, ki bi sicer za državo predstavljala ogromen strošek. Velika večina slovenskih podjetij, ki se odločajo za delovanje na italijanskem tržišču – to je največje med tistimi, ki mejijo na Slovenijo, hkrati pa gre tudi za drugo najpomembnejše tržišče za Nemčijo –, uporablja storitve sistema SDGZ. Prav tako se na nas obračajo italijanska podjetja, ki jih zanima delovanje v Sloveniji, in ta spet v našem sistemu najdejo partnerja, ki jim omogoča nemoteno delovanje.

Vendar pa je tu doslej zmanjkal en pomemben element, in sicer podjetniki slovenske manjšine. Nudenje storitev italijanskim podjetjem in podjetjem iz Slovenije nam je omogočilo, da smo brez težav prebrodili krizo, ki je močno pogojevala delovanje sorodnih organizacij, ter s tem najprej ohranili in nato nadgradili nivo storitev, ki jih nudimo. Vendar velja poudariti, da smo se celotne zadeve v izhodišču lotili zato, da bi našim, torej zamejskim podjetjem, nudili pogoje za poslovanje na slovenskem tržišču. To se žal ni zgodilo v obsegu, ki smo ga pričakovali. Naša podjetja, ki so imela vse pogoje, da bi si ustvarila trdno pozicijo na slovenskem tržišču, tega niso izkoristila. Razlogov ali alibijev je veliko, sinteza pa je, da smo izjemno priložnost in znanje izkoristili na nivoju institucij, ne pa na nivoju malih in srednje velikih podjetij.

Res je tudi, da te vrzeli za zdaj niso izkoristili niti drugi, zato je med strateškimi prioritetami SDGZ-ja pri delu s člani tudi internacionalizacija, ki se na nivoju storitev lahko udejanji predvsem pri čezmejnem poslovanju. Vendar pa gre tu za vprašanje širše družbe, ki bi lahko težave pri zaposlovanju svojih mladih rešila tudi z njihovo večjo vpetostjo in lažjo zaposljivostjo na območju regije Alpe–Jadran.

Treba je prilagoditi pristop in mentaliteto, predvsem pa se tu postavlja vprašanje znanja oziroma sistematskega poučevanja jezikov. Angleščina ostaja *lingua franca*, pri čemer je treba poudariti, da bi bila našim mladim marsikje vrata na stežaj odprta, če bi ob slovenščini, italijanščini in angleščini obvladali še nemščino in hrvaščino. Prav zato bi morali oblikovati omizje vseh pomembnih institucij v manjšini, da mladim ustvarimo pogoje, ki jih potrebujejo, ob tem pa seveda ne moremo mimo glavne vloge naših šolskih ustanov.

Collio – Brda: evropska regija?

Status quo in/ali nove razvojne perspektive za naše vinarje

Mara Černic, *Kmečka zveza*

Kar se dogaja v Brdih, bom poimenovala kot »paradoks na meji«. Čeprav sta Slovenija in Italija obe članici Evropske unije in čeprav so geomorfološko Brda in Collio identična, vino, pridelano na tem koščku zemeljske poloble, ne more biti označeno z enim samim in istim geografskim poreklom.

Na čezmejnem območju med Slovenijo in Italijo je precejšnje število kmetijskih podjetnikov – vinogradnikov, ki imajo in obdelujejo svoja posestva na eni in na drugi strani meje. Imenujemo jih dvolastniki in so lahko na osnovi *Videmskega sporazuma* iz leta 1949 prosto prevažali svoje pridelke in izdelke čez bivšo italijansko-jugoslovansko mejo na sedež svoje kmetije. Prav tako je omenjeni sporazum predvideval, da obdelovalci in rejci prosto prevažajo na svoja posestva tehnična sredstva, repromateriale za obdelavo zemlje in rejo živine. Ta zakonska določila so se ohranila do *Osimskega sporazuma* (1974) in še naprej do vstopa Slovenije v Evropsko unijo (2004) in do njene vključitve v šengensko območje (2007), ki dejansko predvideva prost pretok blaga in ljudi (21. decembra 2007 beležimo odprtje mejnih prehodov). Čeprav ljudje ne potrebujejo več prepustnice za prehod čez mejo in lahko vinogradniki prosto prevažajo grozdje iz ene na drugo stran meje, se vino, pridelano iz grozdja »onstran meje«, ne sme ustekleničiti in tržiti na osnovi veljavne zakonodaje v Italiji.

Kmečka zveza razmišlja o predlogu za novo ureditev veljavne italijanske in deloma tudi slovenske zakonodaje na način, da bi ta omogočala dvolastnikom, da ohranijo vrednost svojih pridelkov in izdelkov, ki nastajajo (se rojevajo) v prostoru, v katerem so ekološki (naravni) dejavniki isti na obeh straneh meje, njihova predelava/obdelava pa je sad drugačnega tehnološkega predelovanja, ki je normiran na osnovi nacionalnih zakonov. Vsota teh dveh dejavnikov (ekološkega in tehnološkega/normativnega) je osnova za varstvo (zaščito) geografskega porekla za kakovostna in vrhunska vina tako v Italiji kot v Sloveniji.

Danes na osnovi zakonodaje vinogradniki, državljani Republike Italije, ki so lastniki vinogradov v Sloveniji, lahko pripeljejo svoje grozdje čez mejo in lahko pridelujejo vino v svojih kletah, vendar pa ga lahko tržijo le kot namizno vino.

Slovenski vinogradniki, državljani Republike Slovenije, ki so lastniki zemljišč v točno zarisanem območju Brd v Italiji (Collio), lahko pripeljejo grozdje v Slovenijo,

v svojih kletih pridelajo vino in ga nato ustekleničijo in tržijo na osnovi slovenske zakonodaje.

Ostaja ključno vprašanje o uporabi z zakonom zaščitene blagovne znamke, čeprav je pridelek sad(e)ž enotnega ekološkega (naravnega) prostora.

Klasifikacija kakovosti italijanskih (tudi evropskih in slovenskih) vin predvideva kategorizacijo teh na osnovi porekla grozdja oziroma trte, in sicer razlikujemo med: namiznimi vini (it. VDT: *Vino da Tavola*), vini s priznanim geografskim poreklom (it. IGT/IGP: *Indicazione Geografica Tipica/Protetta* ali po slovensko PGO: priznano geografsko poreklo), vini z zaščiteno označbo porekla (it. DOC: *Denominazione di Origine Controllata* ali po slovensko ZGP: zaščiteno geografsko poreklo), ki velja za kakovostna in vrhunska vina, zadnja stopnja pa so vina z zaščitnim in zajamčenim poreklom (it. DOCG - *Denominazione di Origine Controllata e Garantita* ali po slovensko ZZGP: zaščiteno in zajamčeno geografsko poreklo).

Vina, ki se pridelujejo na območju vinorodnega okoliša Collio in po pravilih Konzorcija Collio, so vina z označbo DOC (v bližnji prihodnosti DOCG). Vinarji iz Konzorcija Collio uporabljajo zaščitene označbe porekla DOC in imajo to pravico, ker pridelujejo vino na osnovi pravilnika (it. *disciplinare*), v katerem so zapisane sorte in lastnosti posameznega vina ter je točno določena geografska razmejitev med vinogradi, ki so na področju Collio, in tistimi, ki so zunaj tega območja. Čeprav so slovenska Brda isti naravni prostor, vina, pridelana iz trt, ki uspevajo v Brdih, ne morejo biti ustekleničena z označbo DOC Collio.

145

Drugače je za dvolastnike, državljane Republike Slovenije, ki obdelujejo vinograde v Italiji, pripeljejo grozdje v Slovenijo in ga predelajo v vino ter ga nato tržijo na osnovi slovenskega zakona in pravilnika o vinu (Uradni list RS, št. 70/97 in 16/01).

Državljeni Republike Italije, lastniki vinogradov v Sloveniji, predlagajo, da bi grozdje, ki ga pripeljejo iz Slovenije, predelali v vino in tržili na osnovi pogojev in zakonov, ki veljajo v Republiki Sloveniji. Tako bi lahko tržili vino z imenom sorte in zaščitnim znakom na osnovi slovenskega zakona o vinu. To možnost naj bi Republika Slovenija priznala vinogradnikom, ki lahko dokažejo zgodovinsko dvolastništvo, oziroma vinarjem, ki se nahajajo v občinah, ki mejijo s Slovenijo (Števerjan, Krmin, Dolenje, Gorica). V Italiji je možno in dovoljeno v isti kleti, ki je na primer v cono Collio, ustekleničiti vina različnega geografskega porekla (na primer DOC Isonzo).

Druga možna rešitev bi lahko bila tudi ta, da se vino, pridelano v vinski kleti v Italiji (čeprav je grozdje iz Slovenije), trži pod oznako DOC Collio. Dejansko vinogradi v Brdih ali v Collio spadajo pod isto evropsko vinorodno cono CII ali C2 (v katero spadajo Avtonomna dežela Furlanija - Julijska krajina in Goriška brda, Vipava, Kras

in slovenska Istra). Vinorodna cona je območje v Evropski uniji, znotraj katerega veljajo enaki pogoji glede pridelave pridelkov in uporabe tehnoloških postopkov in enoloških sredstev, kot to določajo predpisi Evropske unije, ki urejajo kakovost in enološke postopke in sredstva.

Vendar ker je Collio zaščitená blagovna znamka in ima svojo tržno vrednost, trenutno ni prave politične in niti »vinogradniške« volje, da bi se vključilo vinorodni okoliš slovenskih Brd v DOC Collio.

Današnji zakonodajni okvir ponuja nakazane možnosti. Vendar bo za prihodnji razvoj področja Collio – Brda treba iti prek zakonodajnega okvira in oblikovati skupno razvojno vizijo.

Treba je upoštevati, da sta bila izbrana v italijanskih in slovenskih Brdih dva drugačna modela razvoja gospodarstva.

Na področju vinogradništva se italijanski vinarji iz Collia merijo in se prebijajo skozi tržne dinamike po pravilih svetovnega trga vina (od leta 1964, ko so ustanovili Konzorcij Collio). Slovenski vinarji so takoj po osamosvojitvi Slovenije (1991) in še bolj odločno z ustanovitvijo Občine Brda (1994) izbrali drugo razvojno perspektivo, in sicer so povezali razvoj izdelka »kakovostno vrhunsko vino« (katerega glavni gonilni motor je Klet Goriška brda) s strateškim razvojem svojega ozemlja – Brd.

Brda strateško spadajo v razvojnogospodarsko perspektivo (ki zajema kmetijstvo in turizem) Republike Slovenije in gospodarska rast (turistični indikatorji) beleži v zadnjih desetih letih konstanten vzpon. Blagovna znamka Brda je vedno bolj prepoznavna na glavnih trgih oziroma pri osrednjih gospodarskih partnerjih Republike Slovenije – Avstriji, Italiji in Nemčiji – kot sinonim kakovostne enogastronomске ponudbe in prelepih naravnih danosti. Koncept razvijanja blagovne znamke je dolgoročen in prispeva h graditvi določene podobe le-te v glavah potrošnikov in na tržišču, zato Brda odločno in suvereno korakajo po poti, ki vodi k dvigu družbenoekonomskih standardov celotnega briškega območja (ne samo enega sektorja).

Ker so in bodo izzivi globalnega gospodarstva dramatični in bodo zahtevali velikkanske naložbe (finančne in umske) za preživetje v svetu, ki je vedno bolj konkurenčen po kakovosti storitev, kakovosti izdelkov in olajšanem dostopu do čudovitih naravnih okolij, je nujno treba oblikovati skupno strateško razvojno perspektivo.

Primer te skupne razvojne perspektive je nedvomno projekt UNESCO: Collio – Brda. Projekt, ponuja izredno priložnost za pripravo dolgoročnega strateškega načrta za razvoj podeželja Collio – Brda, ki bi – če bi bil vpisan v seznam Unescove dediščine – pridobil izredno vidnost na svetovni ravni in bi postal prepoznavna svetovna turistična destinacija.

Na tej poti bi bilo zelo smiselno nadgraditi sedanje Evropsko združenje za teritorialno sodelovanje (EZTS) med Gorico, Novo Gorico in Šempetrom – Vrtojbo z vključitvijo italijanskih občin Števerjan, Krmin in Dolenje ter slovenskih občin Kanal in Dobrovo na področju kmetijstva in vinogradništva.

Šengen in vsakodnevna izkušnja podjetnika

Fabrizio Polojaz, *pražarna Primo Aroma*

Pražarno Primo Aroma sem ustanovil z nekaterimi drugimi partnerji leta 2007, torej pred enajstimi leti. Vsi partnerji imamo za sabo že daljšo pot v proizvodnji in trženju pražene kave, sam tudi pri trženju kave kot surovine. Kot predsednik Združenja trgovcev s kavo v Trstu (it. *Associazione Caffè Trieste*) bom ta prispevek začel z zgodovinskim uvodom, saj je zgodovina kave pomembna za razumevanje našega delovanja.

V Evropi ne proizvajamo kave. Kavovec na naših tleh ne uspeva, zato jo uvažamo iz tropskih dežel. V Trstu se s kavo srečamo nekje v sedemnajstem stoletju, in sicer z začetki pristaniške dejavnosti. S kavo kot tako začnemo delati v osemnajstem stoletju. Devetnajsto stoletje pa je že stoletje, ko je bil Trst četrto največje mesto v avstro-ogrskem cesarstvu (leta 1899 je imel 300.000 prebivalcev, torej skoraj 100.000 več kot danes). Eden izmed glavnih razlogov je bilo zagotovo pristanišče, v katero je nekje okoli leta 1750 začela prihajati tudi kava – kava kot dobrina oziroma surovina.

Kavo smo v Trstu začeli predelovati že na začetku devetnajstega stoletja. Takrat se je kava pražila doma ali v kavarnah – kdor je imel kavarno, je sprajl kavo takrat, ko je to bilo potrebno. Začetnik industrijskega praženja v Trstu je bil kapetan Hausbrandt leta 1892. On naj bi bil torej prvi, ki je pražil kavo ne samo za lastno uporabo, temveč tudi za druge odjemalce.

Način uživanja kave se v tem našem prostoru ni razširil z juga navzgor, torej z muslimanskega sveta, kot bi bilo skoraj normalno, temveč s severa, natančneje z Dunaja, naše takratne prestolnice.

V tržaškem kontekstu se na predelu, kjer se srečajo tri velike jezikovno-kulturne družine (Romani, Germani in Slovani), srečajo tudi trije različni načini uporabe, predelovanja in priprave kavnega napitka: z jugovzhoda prihaja turška kava, s severa filter in iz Italije (v prejšnjem stoletju) *kafetiera* ali *moka* oziroma tehnologija *espresso*, ki se je razširila predvsem v drugi polovici dvajsetega stoletja. Priprava kave *espresso* je bila od začetka prisotna predvsem v kavarnah, gostinskih lokalih.

Mi smo kavo začeli piti kot Avstrijci, kot državljani avstro-ogrskega cesarstva, in sicer tako na italijanski kot na slovenski strani današnje meje. Po razpadu cesarstva je bil slovenski del pod vplivom slovanskega vladanja in ta slovanski (oziroma južnoslovanski) del monarhije je pridobil navado pridobivanja in priprave

kave na turški način. Naj spomnimo, da je tudi zadnja jugoslovanska tvorba, Titova Jugoslavija, imela poseben gospodarski koncept – ni bila tržno gospodarstvo, temveč je bila v nekih pogledih gospodarsko samozadostna. Zanj je bilo značilno samoupravno gospodarstvo. To je pripeljalo do tega, da se je v javnih gostinskih lokalih, ki so bili predvsem zasebni, začelo uveljavljanje pitja kave *espresso* znatno kasneje. Nekateri se mogoče še spomnimo sedemdesetih let prejšnjega stoletja: ko si popil *espresso* v Ljubljani, na Reki ali v Zagrebu, si doživel »šok«, ker so surovino, ki je bila namenjena turški kavi (torej kuhanju kave na turški način), uporabljali za pripravo *espressa* – kavnega ekstrakta.

V Italiji se je v zadnjih desetih letih število pražarn ustalilo na približno 800. Teh 800 pražarn izdeluje proizvod, ki je v svetu priznan kot originalni *espresso*. *Espresso* izvira iz Italije in je zato nekako bolj prefinjen kot tisti, ki prihaja iz Združenih držav Amerike ali drugih koncev sveta. Velik del italijanskih pražarn se je že predstavil na slovenskem tržišču, vendar ne s ponudbo za domačo, družinsko uporabo, temveč pri 3900 možnih kupcih, med katere spadajo javni gostinski lokali, kavarne, bari, gostilne itd.

V Slovenijo so italijanske znamke kave začele številčno prihajati od leta 1990 ali leta 1992 naprej. Predstavile so se z istimi tržnimi strategijami kot v Italiji. Vendar pa ima Slovenija dva milijona prebivalcev in teh približno 4000 kavnarn je za 800 pražarn premajhno tržišče.

149

Vsaka kavarna in vsak gostinski lokal imata že svojo izbrano kavo. Kava se prav po tem razlikuje od vina ali piva, ki ju v kateremkoli gostinskem lokalu dobiš več vrst, medtem ko ponujajo zgolj eno vrsto kave. Zakaj? Ker bo pražarna kavarna prodala zrno kave, zadnji odjemalec pa pričakuje tekočino. Da pridemo od zrna do tekočine, moramo kavo zmleti in iz tega ekstrahirati aromatične dele v tekočino prek tehnologije, ki lahko danes stane od 2.500 evrov pa vse do 10.000 evrov.

Tako je morala vsa ta »masa pražarjev«, ki prihaja iz Italije, ponuditi nekaj drugega, nekaj novega. V poštev je prišla strategija, ki se že desetletja prakticira v Italiji, in sicer da aparat za pripravo kave ponudnik kave da odjemalcu v brezplačno uporabo. Ko velika masa ponudnikov ponudi isto stvar, pa si je spet treba izmisliti nekaj novega. Tako ponudnik kave začne nuditi tudi druge stvari. Uredil bo gostinski lokal in mu ponudil celo denar. Vprašajmo se torej, na kak način danes gostinec kupuje kavo. Kava mora biti dobra, bogatega okusa, zanimiva za odjemalce, ker hoče prodati čim več skodelic kave. Kavo kupuje tudi po ceni, ki mora biti zelo nizka. Če gostinec kupuje kavo, ki je cenovno ugodna, a mora dobavitelju odplačati tudi kavni aparat, bo posledično kakovost kave precej nizka.

Nas v Sloveniji ni – Primo Aroma ima v Sloveniji 10–15 kupcev, ker je na tem tržišču, ki je relativno majhno, v mojem sektorju (in podobno je tudi v nekaterih drugih) prevelika ponudba. S tako previsoko ponudbo se pride do neracionalnih strategij, ki veliko stanejo. Če bi želeli distribuirati kavo po slovenskih gostinskih lo-

kalih, moramo imeti osebo, ki kavo razvaža, ta oseba pa mora imeti kombi, skladišče in seveda plačo. Da se ta oseba odplača, potrebujemo vsaj 50 kupcev. Če hočeš imeti 50 kupcev v taki situaciji, znaša tvoja naložba vsaj 250.000 evrov – prvi dan. Boš dobil nazaj ta denar? Če se gostinec odloči zate samo zato, ker mu daš denar, tehnologijo itd., in se ne zanima za proizvod ali ceno, je to verjetno visoko tvegana situacija, saj mu bo plačati tvoj račun zadnja misel.

Od 800 italijanskih pražarn je nekje 150 znamk že prišlo v Slovenijo. Danes je mogoče na slovenskem tržišču 20 italijanskih znamk – vse druge so v teh letih prišle in izpadle s tega tržišča.

Iz svojega vsakdana lahko podam samo en pogled na problematiko Slovenije: njeno tržišče je zanimivo, ker so ljudje zmožni plačati za določene dobrine in usluge, je pa tudi premajhno, da bi se zunanji akterji za stalno naselili v slovenski vsakdan.

Govoril sem o kavi, o *espresso*. *Espresso* se hitro pripravi in hitro popije, zato bom na hitro tudi končal.

**Šengen in slovenska narodna skupnost
v deželi Furlaniji - Julijski krajini**

Medijski prostor

Deset let po vstopu Slovenije v šengensko območje

Ezio Gosgnach, *Dom*

Poleti sem v Prosnidu iskal videmski dnevnik, ki običajno ne manjka v nobenem lokalu cele videmske province. No, v obeh tamkajšnjih vaških gostilnah ga ni bilo. »*Na voljo imamo samo Dom*,« so mi povedali. Uro kasneje sem se na črpalki v Kobaridu z uslužbencem na blagajni pogovarjal o vsebinah najnovejše številke našega petnajstdnevnikarja. Kakšen teden prej je simpatična lastnica kmečkega turizma na ukovški planini v Kanalski dolini poklicala očeta, češ da je pri njih sam časnikar *Doma*. Konec julija je obisk našega uredništva postal pravi dogodek za vas Porčinj v narodno mešani občini Ahten.

Sodeč po tem in seveda na podlagi števila naročnikov in bralcev lahko trdimo, da *Domu* uspeva povezovati celotno slovensko območje v videmski pokrajini – Kanalsko dolino, Rezijo, zahodno in vzhodno Benečijo ter Idarsko dolino – in tudi zgornje Posočje onstran meje.

Takega rezultata nismo dosegli čez noč in niti v desetletju po vstopu Slovenije v šengensko območje. Je pa sad dolgega in vztrajnega prizadevanja.

Dom izhaja že dvainpetdeset let. Ob božičnih praznikih leta 1966 je izšla prva številka v obliki medžupniškega biltena. List je v naslednjih letih izhajal, kot so dopuščale finančne razmere. Jeseni leta 1977 je *Dom* postal redni mesečnik. Krog sodelavcev se je razširil, ker so se skupini duhovnikov pridružili številni laiki. Časopis se je vsebinsko obogatil in presegel meje špetrskega dekanata. Leta 1980 je začel sodelovati tudi pokojni kobariški dekan monsinjor Franc Rupnik in tako se je časopis razširil tudi v Posočju.

Leta 1982 je nastala zadruga *Dom*, ki je leto kasneje prevzela lastništvo, in časopis se je iz medžupniškega biltena preoblikoval v petnajstdnevnik. Leta 2003 je lastništvo prevzela zadruga *Most*. Od takrat časopis izhaja na šestnajstih ali dvajsetih barvnih straneh. Kapilarno je razširjen na celotnem območju, kjer v videmski pokrajini živijo Slovenci, od Višarij do Stare Gore, kot kaže glava časopisa, saj ima stalne strani tudi o Terskih dolinah, Reziji in Kanalski dolini, od koder poročajo krajevni dopisniki. Prav tako petnajstdnevnik redno vsebuje stran o Posočju, ki jo urejamo v sodelovanju s kobariško Fundacijo Poti miru v Posočju. Nekateri celo trdijo, da je na kobariškem *Dom* najbolj razširjen tiskani medij. Veliko bralcev imamo tudi na Tolminskem in Bovškem.

Seveda imamo tudi spletni portal. Na začetku smo objavljali le vsebine iz tiskane izdaje, zdaj objavljamo tudi dnevne novice in vsebine, ki niso primerne za petnajstdnevnik. Imamo tudi stran na Facebooku in profil na Twitterju, ki sta postala dragocena kanala stikov predvsem z mlajšo generacijo. Prek novih tehnologij lažje posredujemo vsebine s časopisa in spletnih strani, ki jim dodajamo še enourno tedensko radijsko oddajo, ki jo pripravljamo že peto leto zapored. Odziv je res presenetljiv. Naše uredništvo pripravlja tudi mesečni bilten *Slovit*, ki italijansko govorečim bralcem nudi informacije o slovenski manjšini, ki jih prevaja iz zamejskih tiskanih medijev.

Rekel sem, da se je *Dom* začel širiti v Posočju po zaslugi monsinjorja Rupnika. Pokojni kobariški župnik je med drugim imel stalno rubriko z naslovom *Nekoč ni bilo meja*. Na podlagi podatkov iz župnijskih arhivov je pisal o številnih porokah med Beneškimi Slovenci in »Onejci«, kot imenujemo sosede v Soški dolini, in s tem dokazoval, da meja v naših krajih ni nikoli pretrgala odnosov med ljudmi.

154

Beneški in soški Slovenci so se prvič znašli v dveh različnih državah leta 1521. Takrat so na hribih Mija, Matajur in Kolovrat zarisali državno mejo med Beneško republiko in Avstrijo, ki je v bistvu današnja mejna črta med Italijo in Slovenijo. To dejstvo ni ustvarjalo velikih problemov, tudi zato, ker so Benetke Beneškim Slovencem priznale obširno avtonomijo in jim zaupale varovanje prehodov. Stanje se je postopoma zaostriло s prihodom Napoleona, nato Avstrijcev in seveda s priključitvijo Benečije in Rezije h Kraljevini Italiji leta 1866. Po prvi svetovni vojni je tudi Soška dolina pripadla Italiji. Po drugi svetovni vojni je meja imela hude posledice in velik vpliv na življenje ljudi. Nanjo je padla železna zavesa med dvema ideološko, politično in gospodarsko nasprotnima si sistemoma, četudi so se odnosi med Italijo in Jugoslavijo otopili, ko je bilo leta 1954 rešeno tržaško vprašanje. Vendar je pri nas meja razdvajala, a nikoli ločila. Ljudje na obeh straneh so se vedno znašli in ohranili starodavne dobrososedske odnose.

Dokončno so mejo med Jugoslavijo in Italijo leta 1975 določili Osimski sporazumi. Slovenija se je osamosvojila junija 1991. Mejne kontrole so bile v popolnosti odpravljene 21. decembra 2007, saj je tedaj Slovenija kot članica Evropske in monetarne unije vstopila v šengensko območje. Na mejnih prehodih med Posočjem in Benečijo ter Rezijo in Kanalsko dolino je v zgodovinski noči iz 20. na 21. december 2007 in v nekaj naslednjih dneh zavladovalo nepopisno veselo vzdušje, polno upanja in načrtov za naprej.

Deset let ljudje potujejo svobodno, svobodno se gibljejo po obmejnih gorah in bregovih obmejnih rek. Padec meje pa ni povzročil pričakovanega gospodarskega in socialnega razvoja v Benečiji in Reziji, tako da je demografsko stanje že katastrofalno. Vpričo tega so občinske uprave pripravljene sodelovati in so spoznale, da potrebujejo ena drugo. Tako se je letos enaindvajset obmejnih občin na italijanski in štiri na slovenski strani združilo v grozd (angl. *cluster*), da se prek njega spoprimejo z izzi-

vi na področju energetike, turizma, infrastrukture, povezovanja tega skupnega prostora na področju kulture, izročil in tradicije. Na gospodarskem področju podjetja in zasebniki dobro sodelujejo, a stalno upada tisto vsakodnevno druženje, prijateljstvo in sodelovanje med obmejnimi prebivalstvom, ki je vedno zaznamovalo ta prostor in omogočalo, da je bila meja »pretočna« tudi v najhujših zgodovinskih trenutkih. Meje med ljudmi ni bilo nikoli, ker so vsi na eni in drugi strani govorili slovensko, imeli isto kulturo in gojili iste običaje. Ker pa znanje in raba slovenščine oziroma slovenskega narečja med Benečani, Rezijani in Kanalčani stalno nazadujeta, nastaja in se vse bolj utrjuje jezikovna meja.

Prav zato je pri *Domu* prvi izziv slovenski jezik. Materinščina je nedvomno tista vrednota, ki nam je najbolj pri srcu in mora biti naša prva skrb. Materin jezik določa našo kulturno podobo in utemeljuje naš obstoj kot obstoj skupnosti. In konec koncev nam omogoča, da res živimo brez meje.

Fizično mejo smo včasih tudi sami premikali, zdaj odpravljamo mejo v glavi

Aleksander Koren, *Primorski dnevnik*

Primorski dnevnik je že od prvega dne svojega izhajanja tesno povezan z mejo. Na začetku svoje poti leta 1945 je, tako kot mnogi drugi v burnih povojnih časih, mejo »premikal«. Bil je namreč glasilo Osvobodilne fronte in se je zavzemal za priključitev Svobodnega tržaškega ozemlja k Jugoslaviji. Po letu 1954, ko je bilo jasno, da bo Trst z okolico pripadel Italiji, je *Primorski dnevnik* postal manjšinsko glasilo. Mejo je pojmoval kot fizično oviro, kot jo je doživljala prevladujoča leva opcija Slovencev v Italiji, ki jo je dnevnik zastopal. Ni nujno, da je glede meje, ki je bila tudi meja med dvema ideološkima svetovoma, odražal stališče vseh pripadnikov slovenske skupnosti, niti vseh svojih bralcev in naročnikov.

Leta 1991 je tudi *Primorski dnevnik* odigral pomembno vlogo pri osamosvajanju Slovenije – znebil se je svojih ideoloških mej, želel je biti, in to si želi in je, glasilo vseh (ali vsaj velike večine) Slovencev v Italiji. Kot vsi pri nas je tudi on z navdušenjem pozdravil šengen in si začel prizadevati, da bi meja padla tudi v glavah. Pri tem je bil toliko uspešen oziroma neuspešen kot vsi, ki ob tej meji živimo. Ocenili smo, da morata Gorici stremeti k temu, da postaneta eno mesto, zato smo svoj pogled razširili tudi na novogoriško stvarnost in goriško stran preimenovali v stran (čezmejnega) goriškega prostora. Ni šlo za komercialno operacijo, temveč za »politično« odločitev, finančno breme katere nosimo sami. V nas dozoreva prepričanje, da je padec fizične meje okrepil tudi vezi na tržaškem Krasu. Sicer enosmerno. V smislu, da tržaški Kras gravitira na slovenski Kras bolj kot na mesto Trst. Če so včasih Tržačani hodili čez mejo po »bencin in meso«, se zdaj tržaški Slovenci (in ne samo Slovenci) tja odpravljajo tudi v gledališče, kulturni ali športni klub ali se celo tja preselijo in postanejo del tamkajšnjega družbenega tkiva. Za zamejstvo in njegove organizacije to ni nujno dobra novica. Vendar časopis ne snuje politike manjšine, jo le spremlja in kvečjemu komentira. Prav zato resno razmišljamo o tem, da bi goriškemu prostoru dodali še tržaško-kraški (čezmejni) prostor. Nimamo pa sredstev, da bi bili tam prisotni kapilarno. Pa tudi konkurence s *Primorskimi novicami* ne želimo ustvarjati. Z njimi smo se, ravno obratno, dogovorili za obliko sodelovanja v obojestransko korist in zadovoljstvo.

Kaj pa medijski prostor »tam čez«? Trst je bil v času hladne vojne za Slovenijo oziroma Jugoslavijo zanimiv. RTV in *Delo* kot osrednja medija sta imela v Trstu stalnega dopisnika. Njuna vloga ni bila zgolj novinarska, temveč tudi politična. Trst je bil resnično okno Jugoslavije na Zahod, manjšina pa sredstvo za promo-

cijo, a tudi talec visoke politike (tako kot istrski ezuli). Priznajmo, medijsko kritje ni bilo v funkciji poročanja o manjšini. Ali ne vsaj zgolj v tej funkciji. Prav zato nas ne sme čuditi, da je zanimanje za naš prostor po osamosvojitvi Slovenije in njeni vključitvi v Evropsko unijo upadel. Padec šengna tega zanimanja ni povečal. Zamejci smo naivno mislili, da nas slovenski mediji ne bodo zapustili. Nismo razumeli, da zdaj v slovenskih medijih prevladuje samo tržna logika. V nemški prostor zaljubljena Ljubljana je izgubila interes za Italijo in manjšino. Zdaj ni v ljubljanskih uredništvih skoraj nikogar, ki bi poznal tukajšnje razmere. Navedel bom primer: v zadnjih tednih sem doživel obisk slovenskih komercialnih televizij zaradi napovedanega shoda neofašistov gibanja *Casa Pound* ob stoletnici konca prve svetovne vojne. Pripravljali so reportažo in spraševali o tem, kaj se bo zgodilo, kako Slovenci ta shod doživljamo. Vse lepo in prav, ampak: ali je shod neofašistov res osrednji problem Slovencev v Italiji in Trsta nasploh? Zakaj vzbuja takšno zanimanje, vse drugo, kar se dogaja v tem mestu in znotraj slovenske skupnosti, pa je kratko malo prezrto? Odgovor: zato, ker je poznavanje tukajšnjega prostora v Sloveniji, razen med institucijami in redkimi posamezniki, skromno. Nastal je več kot dvajsetletni vakuum, ki ga v Sloveniji medijsko nihče ni zapolnil s poznavalci tukajšnjih razmer. Tako pozornost vzbujamo zgolj, če je kaj narobe, če lahko obudimo stereotipe o ogroženih Slovencih. Kot da se v odnosih med državama in med ljudmi ni nič spremenilo. Kot da Evropske unije in šengna ne bi bilo. Kot da je tukaj še hladna vojna. Smo za takšno stanje krivi tudi Slovenci v Italiji? Najbrž smo.

157

In prav tukaj se odpira poglavje o tem, kakšna je moč slovenskih medijev v Italiji. Odgovor je: obstaja nevarnost marginalizacije medijskega prostora. Sedanje drobljenje sil na področju tiskanih medijev ni koristno, vendar ne bom odpiral vprašanja pluralnosti. To je lahko predmet kakega drugega posveta. Je pa dejstvo, da prednosti, ki jih prinaša tehnološki razvoj, ne znamo izkoristiti. Predvsem zato, ker je bil tehnološki razvoj v funkciji zmanjševanja stroškov, ne pa izboljšanja kakovosti. *Primorski dnevnik* med redkimi v Evropi (še) ohranja stabilno bralstvo tiskane izdaje, ki ima tudi svojo dušo in ohranja neprecenljivo vrednost hierarhije novic. Zato tudi ne sme in ne more obubožati na račun spletne strani, ki pa jo je treba razvijati in vanjo vlagati, ker ima prav tako velik potencial za širjenje informacij o tem prostoru daleč naokrog. Tudi zato, ker zanjo razdalje in meje ne obstajajo.

Če ga jemljemo zares, je šengen darilo medijem

Antiša Korljan, *Primorske novice*

Kakih dvajset let je tega, kar so me, takrat mladega televizijskega novinarja, ki se je s snemalno ekipo odpravil na intervju v Pulj, hrvaški obmejni organi ustavili na mejnem prehodu Sečovlje. »*Nimate dokumentov za vnos opreme, za opravljanje dela na Hrvaškem pa potrebujete tudi dovoljenje,*« je bil neusmiljen uradni predstavnik hrvaške države. Ni pomagalo sklicevanje na urednike v Ljubljani, ki zvečer pričakujejo prispevek, lahko smo se le obrnili in odšli na slovensko stran prehoda, kamor je čez kakšno uro iz Pulja prišel sogovornik. Intervju je bil posnet, prispevek pripravljen in ena novinarska kariera za silo rešena.

Danes, skoraj petnajst let po veliki širitvi Evropske unije in dobro desetletje po slovenskem vstopu v šengensko območje, se zgoraj opisana anekdota bere arhaično in zaprašeno. V tem obdobju se je slovenski nacionalni prostor pravzaprav neskončno razširil – ne zamejujejo ga več zgodovinska naseljenost Slovencev ali uporaba slovenskega jezika danes ali v preteklosti. Z lahkoto smemo reči, da slovenski nacionalni prostor danes sega do tam, do koder lahko pridemo brez mejne kontrole – in vsaj načeloma je to zelo daleč. »Načeloma« zato, ker številne države zaradi migrantske krize in vzpona suverenističnih vlad mejni nadzor uvajajo nazaj, vendar je ta v večini primerov bolj ali manj površen, obet vrnitve šengna v svoji izvirni obliki pa za zdaj ostaja aktualen.

Prost pretok med državami je eden izmed temeljev Evropske unije in šengenski sistem je bil skupaj z uvedbo evra tista točka, na kateri je večina Evrope ugotovila, da iz Bruslja vendarle prihaja nekaj koristnega, nekaj, kar vsem omogoči boljše, lažje, manj komplicirano življenje. Je pač tako, da nekaj vzamemo za svoje, ko nam to »nekaj« prinese nesporne prednosti. Ne nujno materialnih, velika prednost je na primer prehod meje brez čakanja v vrsti ali to, da pred nakupi ne hodimo v menjalnico, ker pač na tej in oni strani meje plačujemo v »domači« valuti – evru.

Kje smo tu mediji in kje, če kje, je šengen olajšal življenje novinarjem in urednikom?

Odgovor po mojem tiči v zavedanju o razširitvi nacionalnega prostora. Oznake o nacionalnem seveda ne smemo jemati popolnoma dobesedno, meje se namreč niso spremenile niti za milimeter. Uporabljati jo torej velja v najširšem pomenu besede. Nemara primernejša bi celo bila uporaba besede »miselno« ali »intelektualno«. Trst, Videm, Gorica, Gradež, Oglej, Celovec, Gradec, Vrbsko jezero

– vsa ta mesta in kraji so s padcem mejnega nadzora, kakršnega smo bili vajeni v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja, pa tudi kasneje, naenkrat postala malo tudi naša in od naših bralcev. Torej jim je treba ponuditi vsebine z one strani meje, pri čemer je v času, ko se uredništva srečujemo s stalnim in vse večjim pritiskom na finančno plat poslovanja, iluzorno pričakovati, da bomo za to lahko angažirali nove sodelavce. Najbolj smiselno je poklicati tistega, ki v prostoru, kjer tebe ni, živi in dela, ter ga prositi za ta ali oni članek, v zameno pa mu ponuditi nekaj svojega. Natanko to v zadnjem obdobju na obojestransko zadovoljstvo – in upamo, da tudi v zadovoljstvo naših bralcev – počnemo v uredništvih tržaškega *Primorskega dnevnika* in *Primorskih novic*. Pri tem vsaj v *Primorskih novicah* z veliko večjim veseljem prosimo za vsebine, ki izhajajo iz ljudi in se zgodijo na terenu, kot za vsebine, povezane z visoko politiko. Tudi tej se seveda ne izogibamo, ne nazadnje je Italija danes država, v kateri lahko sami in prek naših rojakov iz prve roke spremljamo nove trende evropske politike, ampak zares se razveselimo, ko med listanjem naletimo na kakšno zgodbo, ki je v nacionalnih medijih in agencijskih servisih ne bomo našli.

Prevzetno bi bilo trditi, da smo s sodelovanjem, ki ga počasi, a vztrajno gradimo, odkrili toplo vodo. Sodelovanje je obstajalo že zdavnaj – eno izmed takšnih sodelovanj je prireditev *Naš športnik*, ki jo slovenski mediji z obeh strani meje skupaj ustvarjajo že nekaj desetletij. Ustvarjati vtis, da nas je nekoč ločevala železna zavesa, na primer podobna tisti v Berlinu, bi bilo tudi zgodovinsko netočno. A meja je bila in vselej je bilo mogoče pričakovati kakšno minuto čakanja – tega zadnjih enajst let ni več. *Primorske novice* so od nekdaj z enim očesom gledale na drugo stran meje, tudi ko je ta še bila v fizični obliki, ne nazadnje je bil prav zdaj že pokojni novinar in urednik *Primorskih novic* Robert Škrlj tisti, ki je prvi poročal o načrtih španske energetske družbe, da v morju med Trstom in Strunjanom postavi plinske terminale. Kako se je projekt po štirinajstih letih končal, vemo – dočakal je neslavni konec, a se mi zdi pomembno izpostaviti vlogo novinarja in medija, ki sta gledala daleč onkraj lastnega vrta – in če že teče beseda o šengnu, onkraj državne meje.

Šengen je torej, če ga jemljemo zares, medijem prinesel veliko darilo. Darilo v obliki razširjenega prostora, ki ga velja pokrivati, ki se mu velja posvečati, ga nagovarjati in ne nazadnje v njem najti kakšnega novega bralca. Od iznajdljivosti, prodornosti in prizadevnosti posameznikov v medijih pa je odvisno, kako bomo to darilo izkoristili.

Spoštljiv pogled k rojakom v sosednjih krajih: petindvajset dopisniških let med Slovenci v Italiji

Mirjam Muženič, *Radiotelevizija Slovenija*

V programih *Radiotelevizije Slovenija* (v nadaljevanju *RTV Slovenija*) sem se iz Trsta prvič oglasila septembra leta 1993. Svoje dopisniško delo še vedno opravljam za dnevnoinformativne oddaje obeh programov in za vrsto drugih rednih in specializiranih oddaj. Prednostno poročam o aktualni problematiki Slovencev v celotnem deželnem prostoru od Milj do Trbiža, in to o političnih in gospodarskih dogodkih in temah, kulturnem ustvarjanju, šolstvu in mednarodnem sodelovanju s Slovenijo.

Možnosti za objavo je veliko, ne pa vedno dovolj! Nekaj več zagotovo na *Radiu Slovenija*, ki ima daljši in raznolik program. Dnevni dogodek lahko kratko, jedrnato in z bistvenimi poudarki pripravim za eno izmed številnih radijskih poročil, od *Druge jutranje kronike* do osrednje popoldanske informativne oddaje *Dogodki in odmevi*, večernega radijskega dnevnika in sklepnega *Zrcala dneva*. Isto tematiko lahko v daljšem prispevku z več sogovorniki in dodatnimi poudarki oblikujem tudi za eno izmed dnevniških ali tedenskih oddaj. Kot lep primer naj imenujem ponedeljkovo oddajo *Sotočja* na *Prvem programu Radia Slovenija*, ki se z izredno pozornostjo in pravo mero občutljivosti tedensko vrača k življenju in delu slovenskih rojakov tudi v Italiji.

Na *Televiziji Slovenija* moji prispevki prostor najdejo v dnevniških informativnih oddajah, pogosto tudi v njihovih rubrikah, kot je nedeljski *Široki kot Prvega dnevnika*. Tudi v večernih *Odmevih* občasno odmevajo narodnostne teme in pogovori z uglednimi predstavniki narodne skupnosti. Po dolgoletnih izkušnjah pa ne morem zapisati, da so ti prispevki vedno objavljeni v najbolj gledanih oddajah in času. Take uredniške odločitve zaradi množice drugega dogajanja doma in po svetu lahko razumem, me pa hkrati žalostijo. Pa ne zaradi odnosa do mojega dela ali mene osebno, temveč zaradi rojakov, ki so nepogrešljiv del slovenskega narodnega telesa, še bolj na robu in izpostavljeni, in si primerno medijsko pozornost ne le želijo, temveč tudi potrebujejo.

Zagovarjam in se trudim za prisotnost narodnostne tematike v vseh programih in terminih ter ne za »zapiranje v geto, četudi je ta zlat«! Torej ne zgolj objava v eni periodični tematski oddaji, temveč v informativnih oddajah redno in sproti, torej pogosto, pa še v čim več specializiranih rubrikah, poglobljeno z novimi poudarki.

Dejansko in želeno vlogo medijev v Sloveniji v odnosu do slovenske narodne skupnosti pred državno mejo in njenem povezovanju z matico pomembno osvetljuje tudi dve delovni telesi:

Komisija za programske vsebine RTV Slovenija, namenjene Slovincem v sosednjih državah

Člani komisije, ki jo je takrat vodil Rudi Pavšič, so v svojem poročilu za leto 2017 med drugim zapisali, da obstajajo še velike možnosti za obogatitev radijske, televizijske in spletne ponudbe, in to z vsebinsko nadgradnjo brez dodatnega vlaganja denarja. V pogovoru s tedanjim slovenskim ministrom za kulturo Antonom Peršakom pa so člani komisije podčrtali nujnost, *»da ta problematika dobi mesto v nastajajoči nacionalni strategiji za kulturo in da ministrstvo zagotovi celovito izvajanje tistih členov zakona o RTV Slovenija, ki zadevajo Slovence v sosednjih državah«*.

Komisija z novim predsednikom Jankom Mallejem je med predloge k osnutku programsko-produkcijskega načrta RTV Slovenija za leto 2019 vključila tudi, *»da mora določanje vsebin in programov voditi predvsem kakovost. Ali drugače, tisti projekti, ki rojake predstavljajo kot uspešne pobudnike in nosilce celovitega življenja in dela. Omejevanje na njihovo narodno obrambno vlogo in narodopisne dejavnosti že v preveliki meri ustvarja zgolj folklorno podobo narodne skupnosti.«*

161

Člani še opozarjajo, da je treba spletno stran za Slovence v sosednjih državah dopolniti in obogatiti, saj *»to nalogo opravlja v omejenem obsegu, ki ga je treba nadgraditi z ažurnim, celovitim in aktualnim informacijskim sistemom sodelovanja! Portal je treba postaviti na vidnejše mesto, da ga bodo obiskovalci lahko lažje in hitreje opazili.«*

Varuhinja pravic gledalcev in poslušalcev RTV Slovenija

Ilinka Todorovski, tudi sama novinarka z bogatimi izkušnjami, je zelo občutljiva za narodnostno področje in se ji zdi, kot je zapisala v spremnem pismu oktobra letos, *»da je nihče ne sliši«*. Nadalje opozarja, da se pozornost namenja medijskemu delu za Slovence v sosednjih državah in da se o njih piše v vseh dokumentih, ki definirajo javni medijski servis, *»a da se RTV Slovenija s tem premalo ukvarja«*.

V nadaljevanju pojasnjuje, da nad spoštovanjem programskih zavez bdi Programski svet, katerega del je tudi že predstavljena komisija. Sama se sej redno udeležuje in lahko vidi, *»da je to prostor za izražanje nejevolje nad umeščanjem teh vsebin v program, češ, da jih je premalo, da so objavljane v poznih programskih terminih«*.

Varuhinja pravic gledalcev in poslušalcev RTV Slovenija tudi sama ocenjuje, »da je portal obtičal na pol poti in ima vlogo nekakšnega nabiralnika, v katerem objavlja kdor hoče in kadar hoče, če noče, pa nič!« Zanimiva je tudi njena ugotovitev, da neposrednega zanimanja javnosti za to temo skoraj ni. Ugotavljam, da je kritik, pripomb in predlogov ter tudi pohval zelo malo, kot da bi narodnostna vprašanja gledalcev in poslušalcev obeh programov ne zanimala oziroma jim ne bi bila blizu. Varuhinja zaključuje, »da ima RTV zelo velik potencial brez tekmecev, pa vendar ne opravlja pomembne vloge, ki jo ima«, na kar sama nenehno opozarja.

Mediji pospeševalci povezovanja – da ali ne?

Da. V to sem trdno prepričana in zato vztrajno delam dopisnice RTV Slovenija vseh petindvajset let in vseh štirideset novinarskih let! Poudarjam nujnost institucionalnega, torej načrtovanega in dogovorjenega sodelovanja med mediji v obmejni deželi, tudi zunaj meja Slovenije. Izkušnje pa potrjujejo uspešnost predvsem samoiniciativnega sodelovanja med nami, novinarji, ki temelji na osebnem poznavanju in spoštovanju, profesionalni poštenosti in solidarni pomoči. Že od prvega dne so me kot sebi enako sprejeli v slovenski redakciji *Radia Trst* regionalnega sedeža RAI, enako novinarji in uredniki *Primorskega dnevnika* v Trstu. Sodelovanja in obojestranske pomoči mi v vseh teh letih nikoli niso odrekli niti kolegi v čedajskih *Novem Matajurju* in *Domu*, prav tako ne v goriškem *Novem glasu*. Lastna nam je izmenjava informacij, ko je potrebna, zatem pomoč pri iskanju podatkov in sogovornikov. Tako skupno in celovito medijsko pokrivanje prostora na obeh straneh nekdanje meje, poglobljeno odstiranje dogajanja in medsebojno dopolnjevanje pripomorejo k povezovanju krajev in ljudi v njih. Skupen medijski prostor ob meji je možen, koristen in potreben!

Počaščena sem, da so nekatere moje prispevke objavili tudi na straneh *Primorskega dnevnika* in v slovenskem televizijskem programu RAI. Voditelj soočenja kandidatov za predsednika vlade Furlanije - Julijske krajine pred deželnimi volitvami aprila letos, kolega Fabio Gergolet, me je povabil, naj gostom zastavim nekaj vprašanj. Ob tem me je predstavil kot novinarko, ki v Slovenijo iz zamejstva poroča, odkar pomni. To, da narodnostno dogajanje spremljam tako pogosto, kot je peteršilj začimba v hrani, pa dobronamerno sprejemam že dolgo. Še dobro leto ...

Novi Matajur: ne samo priča, temveč glas potrebe po vedno večjem sodelovanju

Miha Obit, *Novi Matajur*

Na vprašanje, kako iz Benečije gledamo na vlogo medijev kot sredstva povezovanja med stvarnostjo Slovencev v Italiji in bližnjo Slovenijo, je zelo enostavno odgovoriti. Če opustimo televizijska poročila v slovenščini (tako slovenskega programa Rai kot RTV Slovenije ali TV Kopra), ki pa so v naših goratih območjih težko dosegljiva, sta beneška časopisa *Dom* in *Novi Matajur* edino sredstvo, prek katerega lahko posameznik dobiva informacije o tem, kar se dogaja v Sloveniji. Pred mnogimi leti je imel italijanski dnevnik *Il Gazzettino* vsak dan stran, posvečeno dogodkom v Sloveniji in na Hrvaškem. Ko so to stran ukinili, niso ne tisti dnevnik ne drugi informativni mediji v videmski pokrajini pokazali kakega posebnega zanimanja za to, kar se dogaja onstran meje.

Seveda smo kot *Novi Matajur* še posebno pozorni na to, kar se dogaja v nam najbližjem predelu Slovenije, v Posočju. Ne gre samo za bližino. Odnosi med Benečijo in Posočjem so bili vedno zelo močni, tako pred osamosvojitvijo Slovenije kot pred padcem meje. Včasih so bili odnosi bolj gospodarskega značaja, velikokrat pa je šlo za prijateljske ali družinske vezi, ki jih niso ošibile niti prva in druga svetovna vojna, hladna vojna, ideologija, slaba politika itd.

Ko je pred skoraj enajstimi leti končno padla meja, se je tudi med Benečani – in predstavljam si, da je bilo podobno tudi med veliko ljudmi, ki živijo v Posočju – nekaj zgodilo. To je bil za nas zgodovinski trenutek, ker so se uresničile sanje in želje ljudi ob meji, ki so zaradi nje največ pretrpeli. Bilo je kot neko odrešenje: človek se je lahko končno svobodno soočal s človekom, ki je živel le malo kilometrov stran od njega (ampak do takrat onstran meje). »*Stare vezi bodo spet oživele*,« smo na *Novem Matajurju* dali naslov stranem, ki smo jih takrat posvetili padcu meje. Tiste vezi so torej že obstajale.

To odrešenje ali odprava nekaterih strahov, ki so jih imeli naši ljudje, se je pokazalo tudi na institucionalni ravni, saj so se od takrat odnosi med beneškimi in posošskimi občinami zelo izboljšali. Malo tudi pod pritiskom finančnih težav malih občin so danes srečanja in soočanja med obmejnimi župani z ene in druge strani normalna praksa. Ali so se potem zares vse tiste sanje in želje, o katerih sem govoril na začetku, uresničile, pa je verjetno tema, ki bi jo lahko obravnavali v kakem drugem delu tega posveta.

Vsemu temu kot časopis *Novi Matajur* ne želimo biti samo priča, temveč skušamo včasih biti tudi glas potrebe po vedno večjem sodelovanju in seveda poročati o vsem, kar se zanimivega dogaja v Posočju oziroma na splošno v Sloveniji, ko mislimo, da je to koristno za naše bralce. Ker *Novega Matajurja* ne berejo samo v Benečiji, temveč tudi na Goriškem, Tržaškem, v Furlaniji in tujini, je naša skrb, da se v časopisu čim bolj obravnavajo problematike naših sosedov, ki so konec koncev pogosto zelo podobne našim.

V zvezi s sodelovanjem med mediji na žalost za zdaj na drugi strani meje nismo našli sogovornika. V naši pokrajini torej ni takih oblik sodelovanja kot na primer med *Primorskim dnevnikom* in *Primorskimi novicami*. Dodal pa bi, da smo po drugi strani že pred leti začeli plodno sodelovanje z radiom *Onde furlane*, radiom furlanske skupnosti, ki ima svoj sedež v Vidmu. Skupaj z njimi enkrat na mesec pripravimo stran, posvečeno furlanski stvarnosti, s članki v furlanščini, italijanščini in slovenščini. Vsak teden pa na radiu predstavimo novo številko časopisa, kar nam omogoča, da pogosto spregovorimo o vesteh in dogodkih, ki se navezujejo na Slovenijo. Gre torej za dodatno priložnost širjenja poznavanja slovenske realnosti v italijanskem okolju.

Zaključil bi s tistim, kar je že in bo verjetno vedno bolj sredstvo komunikacije med ljudmi – z internetom. Prek spleta imamo danes možnost še bolj širiti svoje delo in tudi okrepiti tisto povezovalno vlogo, ki jo ima *Novi Matajur* med obmejnimi Slovenci. Vendar pa imam vtis, da naša majhna in vedno šibkejša realnost bolj kot kako lepo spletno stran ali kak privlačen zapis na Facebooku potrebuje – in bo še potrebovala – predvsem to, da si ljudje z ene in druge strani stisnejo roko.

Novi glas med ohranjanjem tradicije in novimi izzivi

Jurij Paljk, *Novi glas*

V tem našem krasnem malem svetu živim od rojstva in skupaj z njim sem živel tudi mejo. Z velikim veseljem sem s celo družino pričakal padec meje, hkrati pa moram reči, da me moti, ko me zadnje čase na meji večkrat ustavijo, ker je zopet poostren nadzor.

Zelo žalostno dejstvo je, da smo edini goriški časopis, torej edini, ki izhaja v Gorici in v Novi Gorici. Če je še pred petnajstimi ali dvajsetimi leti bil še kakšen, danes ni več nobenega. Smo tudi primer zadnje velike združitve v zamejstvu, saj sta se pred približno dvaindvajsetimi leti združila dva tednika: tržaški *Novi list* in goriški *Katoliški glas*. V naši temeljni listini imamo zapisano, da moramo biti zavezani slovenstvu, demokraciji, svobodoljubju in krščanskemu etosu. Zaradi tega lahko tudi rečem, da smo tisti mali glas manjšine v manjšini. Po smrti Dušana Jakomina, ki je imel *Vestnik*, smo edini slovenski časopis, ki je član Katoliške vseitalijanske zveze katoliških tednikov – FISC (it. *Federazione italiana settimanali cattolici*). Vsi dobro vemo, v kakšnem stanju je Cerkev danes, kakšnih napadov je tarča tudi sam papež. Zakaj govorim o tem? Zato, ker je o tem treba pisati, a je naše delovanje odvisno od denarja. »Malo denarja, malo muzike«. Dobro sodelavce danes, posebno mlade, dobiš samo, če jih plačaš. Sodelovanje na osebni ravni seveda dobiš, ampak to je nekaj priložnostnega. Pomagamo si tudi s tem, da dobimo upokoјence, vendar pa vse to ne prinese velikega razvoja.

Mislim, da vsi pozabljamo, da se je v tem času zgodila digitalna revolucija. Svet se je spremenil. Mladi se nam skoraj ne približajo, časopis preberejo le v primeru, če jim ga podariš, sicer pa se nanj ne naročijo. Tako moramo skrbeti predvsem za tiste, ki so nam že vsa leta zvesti – torej za stare naročnike. *Novi glas* živi od naročnikov ter podpore iz Slovenije in dežele Furlanije - Julijske krajine. Veliko večino državnega denarja dobimo prav od dežele Furlanije - Julijske krajine, in sicer so to državni prispevki, ki jih potem deli dežela. Denar prejmemo prek *Goriške Mohorjeve družbe*, ki je zadruga in ki poleg *Novega glasu* izdaja tudi *Pastirčka* in knjige. Danes je politična slika taka, da marsikdo želi smrt časopisom – med takimi je na primer Gibanje petih zvezd, kar niti ne preseneča, saj so sami »rojeni na spletu«. Kot člani FISC smo dosegli, da so se predstavniki pogajali z drugim partnerjem te vlade – Ligo, ki je nato tudi nekoliko »zategnila ročno zavoro« teh procesov. Če hočemo ali ne, v Italiji obstajata dve državi – obstajata jug in sever. To je opazno tudi pri časopisih. Na jugu ne bodo s krčenjem državnih sredstev ničesar izgubili, saj časopisov skoraj nimajo ali pa imajo simbolične. Tukaj gre torej za politične odločitve. Bojazen o »propadu«

časopisov ne velja samo za manjšinske časopise, temveč tudi za vse katoliške tednike. Gibanje petih zvezd na primer napada časopis *Avvenire*, ki je dnevni časopis Italijanske škofovske konference in ki seveda zagovarja načela papeža in Cerkve, ki pa so v popolnem nasprotju z njihovimi stališči. Ti mali časopisi tu pa tam napišejo košček resnice, ki jih v velikih časopisih običajno ne najdemo. Zakaj jih na vsak način poskušajo »zradirati«? Da bi sesuli zadnje kančke demokracije! Prav zato mislim, da lahko vsaka mala redakcija prispeva k demokraciji. Tudi če smo manjšina v manjšini, moramo ostati zvesti našemu delovanju. Prav vsi zamejski mediji smo zelo pomembni, vsak na svojem območju.

Mi se vsekakor držimo tega, da bralce nagovarjamo v slovenskem jeziku – poskušamo imeti nek odnos do identitete, vendar kaže, da to ni dovolj. Pred kratkim so dijaki goriških šol s slovenskim učnim jezikom vodili po mestu novogoriške dijače. Teh ni zanimalo čisto nič! Pripovedovali so na primer o hiši filma, o najstarejši hiši na Travniku, ki je Katoliška knjigarna, ponudili smo jim tudi časopise – vzeli so jih približno pet. To pomeni, da se svet seli nekam drugam. Vse se je spremenilo, vse se tako hitro dogaja in velikokrat – pri svojih enainšestdesetih letih – potarnam, da ne zmorem več, ker se v tej družbi, priznam, ne znajdem. Gotovo pa trpimo vsi, zato ker ohranjamo svet, ki ga danes več ni.

166

Žal pa se vse zaustavi pri denarju. Spletni portali in profesionalci stanejo. Tega moje generacije ne morejo početi, to morajo delati mladi ljudje, a je naša družba taka, da mladih ne pusti zraven. Pri našem časopisu žal že vrsto let ne moremo zaposliti novih kadrov, zato je nesmiselno pričakovati, da bomo delali čudeže. To so realni problemi. Seveda morajo biti spletni portali urejeni premišljeno in načrtno, sicer bodo dočakali enako usodo, kot so jo doživeli – dejansko nikdar zaživel – portali Urada Vlade RS za zamejce in Slovence po svetu. Spletna stran *slovenci.si* je mrtvo rojeno dete. Te stvari morajo biti žive, delati jih morajo profesionalci, nekoga morajo nagovarjati, predvsem pa jih morajo ustvarjati mladi ljudje, ki poznajo jezik, ki smo se ga mi starejši sicer priučili, a ga ne poznamo tako dobro kot oni.

Čezmejno sodelovanje elektronskih medijev

Marco Tavčar, *Deželni sedež RAI za Furlanijo - Julijsko krajino – Informativna redakcija*

Slovenci, ki živimo ob meji, spadamo v skupen slovenski kulturni prostor – jezikovni, kulturni, zgodovinski. Seveda so izhodiščne točke vsakega medija iz tega širšega prostora drugačne, kar se pozna pri snovanju programov in delovanju. Uredništvo naših informativnih sporedov je del velikega sistema italijanske državne radiotelevizije RAI, kar pomeni, da sta delo in načrtovanje rezultat nekih prej oblikovanih struktur in smernic. Seveda imamo določeno avtonomijo odločanja, kar velja tako za programski kot informativni oddelek.

Radio je medij, ki se mu posvečamo že vse od leta 1945, televiziji pa od leta 1995. Kar zadeva elektronske medije, se stvari pravzaprav šele urejajo. Programski oddelek objavlja svoje vsebine na spletni strani sedezfk.rai.it, pri čemer je možno spremljanje v *streamingu*, nekatere oddaje pa so prenesene tudi v sistem *podcast*, kar omogoča arhiviranje in kasnejše spremljanje sporedov. V zadnjih mesecih so nas v informativnem uredništvu uvedli v nove pristope in načine objavljanja na spletni strani rai.it/tgrfjk. Od februarja 2018 imamo torej novice tudi na spletu, hkrati pa smo dejavni tudi na Facebooku in že ugotavljamo, da nam ti elektronski mediji pogojujejo aktualnost objavljanja novic. Ko je novica pripravljena, gre nemudoma na splet in na Facebook. Tako opozarjamo uporabnike na neki dogodek, medtem ko aktualnost novice že vpliva na program TV-dnevnik in sedmih dnevnih radijskih poročil.

Gotovo je za slovensko narodno skupnost dvanajst ur in pol radijskih sporedov dnevno velika sreča, kajti radio lahko sproti seznanja poslušalce z novicami ter je s svojimi sedmimi poročili čez dan hiter in neposreden posredovalec informacij. Zato tudi mislim, da bo radio, čeprav so mu napovedovali kratko življenjsko dobo, gotovo še uspeval. Mogoče v nekoliko spremenjeni obliki (predvsem mislim na sredstva, s katerim ga poslušamo), vendar pa bo kot osnovni koncept zagotovo imel še dolgo življenje.

S televizijo je drugače. Celo na svetovni ravni se televizijske hiše (in televizijski programi) močno specializirajo. Nastajajo televizije, ki se ukvarjajo izključno z zabavnim programom, druge samo z informacijskimi sporedi ipd. Seveda so zato koncepti dela in sredstev, ki jih vlagajo, čisto drugačni. Poznamo zasebne in javne (državne) televizije in prav vsaka ima svoj način dela.

Glede čezmejnega sodelovanja menim, da je to velika obogatitev, vendar naj povem, da današnje sodelovanje prek meje ni nič novega, saj je že veliko let

pred padcem meje in osamosvojitvijo Slovenije (vsaj od konca sedemdesetih let prejšnjega stoletja) predvsem programski oddelek vzpostavil odlične oblike sodelovanja z radijem RTV Slovenija, za kar ima velike zasluge tedanji ravnatelj slovenskih sporedov dr. Filibert Benedetič. V teh desetletjih je na našem radiju sodelovala cela vrsta piscev, prevajalcev, igralcev in režiserjev, ki so prihajali iz Ljubljane, Maribora ali od drugod in so s svojim delom obogatili oddaje. Naj omenim Balbino Baranovič Battalino, Mirka Mahniča, Andreja Capudra idr. Radio je vsekakor bil in je še vedno velik tvorec ustvarjalnih vzgibov med nami, v našem zamejskem prostoru.

Sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja je prišlo do sodelovanja z drugimi deželnimi sedeži RAI, in sicer iz Veneta, Južne Tirolske in Lombardije, a tudi z ORF iz Celovca ali bavarskim radijem ter s Slovenijo in Hrvaško, torej do sodelovanja med temi medijskimi hišami s področja Alpe–Jadran s snovanjem in pripravo mesečnih oddaj z oglašanjem urednikov z vseh območji – od Koroške, Ljubljane, Bavarske, Južne Tirolske, Veneta, Furlanije - Julijske Krajine, Ljubljane, Kopra do Zagreba. Projekt *Alpe–Jadran* je tako vzpostavil in utrdil sodelovanje medijskih hiš tega območja.

168

Po začetku slovenskih televizijskih sporedov na deželnem sedežu za Furlanijo - Julijsko krajino leta 1995 so se razne oblike sodelovanja z radia razširile tudi na televizijo. V letu 2001 so se začela pogajanja in dogovarjanja, ki so z letom 2003 privedla do dogovora, da deželni sedež RAI oddaja tudi prvi del večernih poročil RTV Slovenija in občasno druge oddaje, zlasti v neposrednem prenosu, ko gre za pomembne dogodke, kot so Prešernova proslava ali slovesnost ob dnevu državnosti. Gre za udejanjanje tako imenovanega dogovora o evropski čezmejni televiziji LYNX, ki predvideva oddajanje in ponavljanje nekaterih oddaj (to velja za vse tri hiše: torej za deželni sedež RAI v Trstu, za televizijsko hišo TV Koper-Capodistria in za matično hišo RTV Slovenija v Ljubljani). Deželni sedež RAI na primer vsak dan popoldne oddaja italijanska televizijska poročila, ki jih pripravlja TV Koper-Capodistria. Po slovenskem večernem televizijskem programu pa oddajamo 20 minut osrednjega slovenskega televizijskega dnevnika. Tako TV Koper-Capodistria kot RTV Slovenija v nočnih urah oddajata naš televizijski dnevnik. To ponovno oddajanje se dnevno obnavlja, vsak dan pa prihaja tudi do izmenjav slikovnega gradiva ter informacij in posnetkov. To velja za televizijski dnevnik, predvsem za nekatere rubrike. Dober primer tega sodelovanja je znana in priljubljena oddaja *Športel* – ki jo na TV Koper-Capodistria snuje Igor Malalan, pri njej pa sodelujejo tudi naši športni novinarji, ki prispevajo tedensko vsaj tri prispevke, kar omogoča oddaji, da sploh lahko obstaja. Podobno velja za našo *Športno tribuno*, kjer vsak teden uporabimo vsaj dva do tri prispevke, ki jih pripravijo sodelavci *Športela*. Produkt skupnega dela in sodelovanja je decembrska športna oddaja *Športnik leta*. Take oblike sodelovanja in izmenjave gradiva so konec koncev za nas nujno potrebne, saj s tem znižamo stroške.

Za televizijski medij je bistvenega pomena tudi EBU – European Broadcasting Union s sedežem v Švici, ki povezuje vse evropske radiotelevizijske hiše in vsak

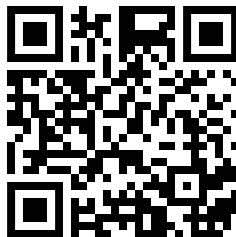
dan sproti na skupnem spletnem omrežju objavlja slikovno in avdiovizualno gradivo, ki ga lahko uporabljamo vsi. Brez te službe si televizije ne bi mogli privoščiti. Predstavlja praktičen vidik dogovora med televizijskimi hišami vse Evrope in funkcionira brezhibno. Dodam naj še, da v okviru projekta LYNX programski oddelek pripravlja mesečnik Magazine Lynx, ki ga nato oddajajo vse hiše, ki so sodelovale pri pripravi sporeda.

Kaj nam prinaša prihodnost? Možnosti so neskončne. Splet je že prisoten na vseh celinah, kar omogoča tudi našim rojakom po svetu, da lahko spremljajo dogajanje v domačih krajih. Istočasno nam splet omogoča, da dobimo informacije z drugega konca sveta v nekaj sekundah. Jasno je, da to zahteva določeno tehnično znanje, ki se mora širiti tudi med novinarje. V zadnjih petnajstih letih so se stvari na tem področju zelo spremenile in se bodo seveda spreminjale še naprej. To zahteva od nas stalno izobraževanje, kar pa ni enostavno. Sploh starejši kolegi se spremembam težko prilagajamo, težko tako hitro preklapljamo iz enega sistema v drugega ... Vendar pa je res, da brez tega ni mogoče delati. Tudi v nove delovne pogodbe se že vnašajo tovrstne spremembe. V njih se od zaposlenih oseb zahtevajo določene kompetence in znanja, ki so potrebna za upravljanje tehnologije, ki jo uporabljamo pri delu.

Izvedba ideje o oblikovanju skupnega informativnega sklada bi bila koristna za vse. V kakšni obliki se to lahko izvede, pa je vprašanje dogovarjanja in ustvarjanja sinergije med raznimi časopisi ter radijskimi in televizijskimi hišami.

Krajši videoposnetek, ki ga je v sklopu projekta pripravila skupina mladih in na tak način odkrila posebnosti slovensko-italijanske meje:

<https://www.youtube.com/watch?v=-xtPUTYXOAo>.

Daljši videoposnetek, ki ga je v sklopu projekta pripravila skupina mladih in na tak način odkrila posebnosti slovensko-italijanske meje:

<https://www.youtube.com/watch?v=Rjv6zu2Zj08>.

Vodilni partner:

Partnerji projekta:

